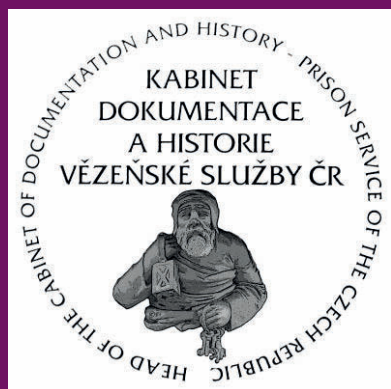
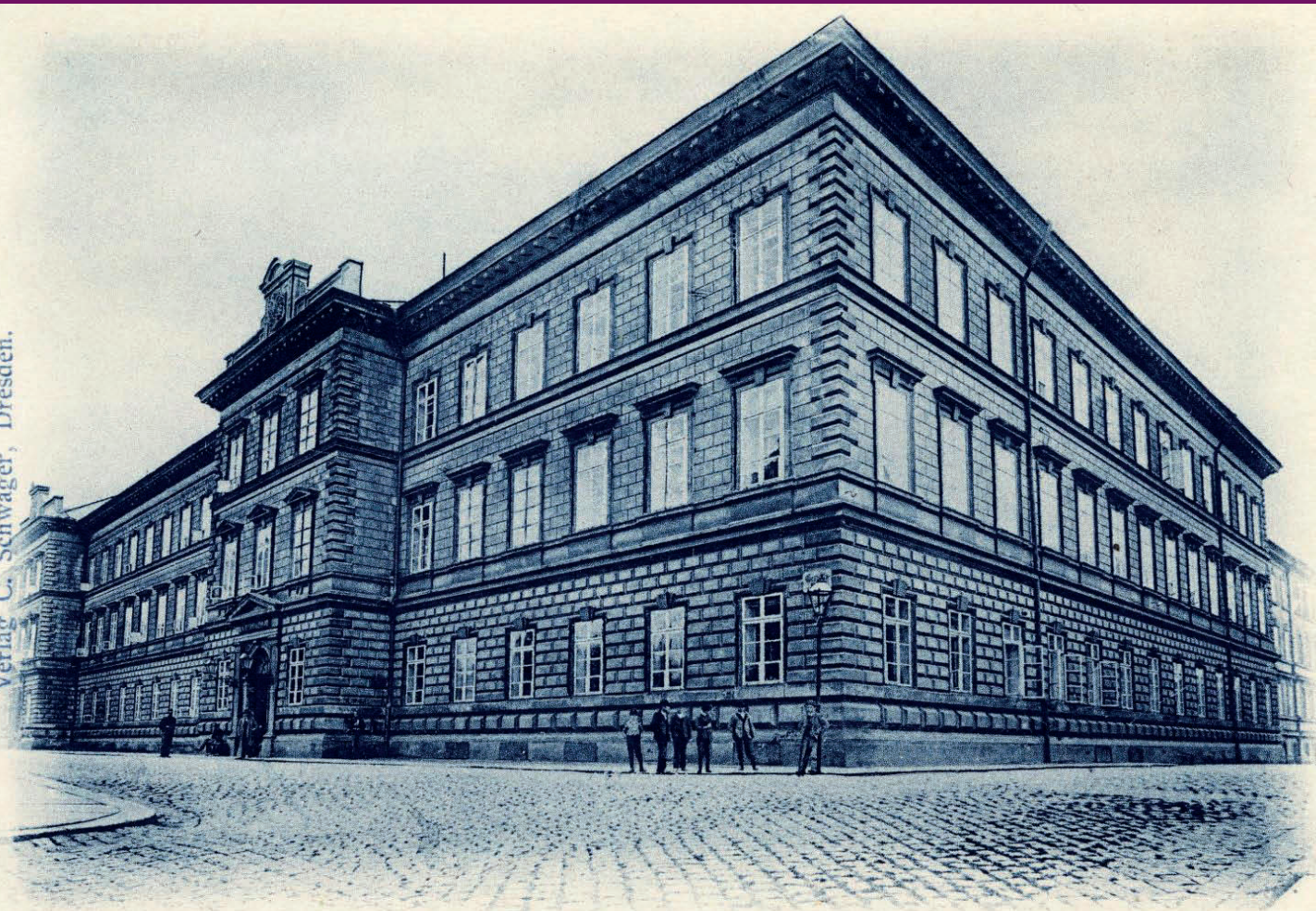

Historická penologie

VYDÁVÁ VĚZEŇSKÁ SLUŽBA ČR – AKADEMIE VS ČR

2/2018, ročník XVI

Gruss
aus Reichenberg

Kreisgericht

VZPOURA VĚZŇŮ V NVÚ MINKOVICE

ŽIVOT A SMRT GENERÁLA KARLA HANUSE

CENZURA NABÍDKY KNIH VE VĚZEŇSKÝCH KNIHOVNÁCH PO ÚNORU 1948

CESTA EMILA LÁNYHO DO FRANCIE

PRVNÍ GENERÁLNÍ ŘEDITEL VĚZEŇSKÉ SLUŽBY ČR

Historická penologie – vychází pololetně

Vydává: Akademie Vězeňské služby ČR,
Máchova 200, 471 27 Stráž pod Ralskem

Šéfredaktor: PhDr. Ondřej Hladík

Redakční rada: PhDr. Aleš Kýr, Alena Kafková

Poštovní adresa redakce:
Kabinet dokumentace a historie VS ČR,
Soudní 1a, 140 67 Praha 4

email: ohladik@grvs.justice.cz

Náklad: 150 výtisků

ISSN: 2533-803X (Print), 2533-8048 (Online)

Evidenční číslo: MK ČR E 22732

Tisk: VS Tisk PRAHA-PANKRÁC,
Soudní 988/1, 140 57 Praha 4

Obálka: Krajský soud a věznice v Liberci
na historické pohlednici
(foto: Severočeské muzeum v Liberci)

Obsah

Ivo HARTMAN, Vzpouora vězňů v NVÚ Minkovice v roce 1968 v zrcadle materiálních škod způsobených vězni	2
Ondřej HLADÍK, Život a smrt generála Karla Hanuse	14
Ivo HARTMAN, Cenzura nabídky knih ve vězeňských knihovnách po únoru 1948 na příkladu věznice Krajského soudu v Liberci	27
Ondřej HLADÍK, Cesta Emila Lányho do Francie	39
Aleš KÝR, První generální ředitel Vězeňské služby ČR	65

Vzpouira vězňů v NVÚ Minkovice v roce 1968 v zrcadle materiálních škod způsobených vězni

Ivo Hartman

Rok 2018 v sobě skrývá z historického hlediska několik významných výročí v novodobých dějinách. Připomínáme si sto let od vzniku Československa, osmdesát let od podepsání Mnichovské dohody, sedmdesát let od komunistického převratu a padesát let od obrozeneckého hnutí komunistů v roce 1968. Pro československé vězeňství je rok 1968 zajímavý z pohledu atmosféry mezi vězni, která vyústila v projevy nespokojenosti. Největší vzpoura byla zaznamenána v Nápravně výchovném ústavu (NVÚ) v Minkovicích v dubnu roku 1968. Cílem článku je popsat vzpouru z pohledu vzniklých škod na majetku.

NVÚ Minkovice v 80. l. 20. st. (foto: KDH)

60. léta 20. století jsou pro československou historii významnou etapou vývoje politického i společenského. Do popředí politické reprezentace se dostává generace mladých příslušníků komunistické strany, jako jsou například Alexander Dubček, Oldřich Černík a Ota Šik. Ve společnosti se objevují první náznaky liberalizace a snaha o demokratizaci: „Pod tlakem vnějších i vnitřních okolností dospěl komunistický režim, k první fázi liberalizace. Nová vlna kritiky zasahovala hlouběji do dosud neotřesitelných dogmat a vyvolávala pochybnosti (zvláště u mladých občanů) o celém režimu a i o intelektuálních schopnostech a mravních předpokladech hlavních představitelů KSČ vést společnost a celý stát.“¹

¹ Jan KUKLÍK, *Dějepis 4, pro gymnázia a střední školy, Nejnovější dějiny*, Praha, 2002, s. 173.

Atmosféra změn, klimatu celé společnosti se projevila i v dosti tabuizovaném prostředí československého vězeňství. Pod vedením doc. PhDr. Jiřího Čepeláka, CSc. byl založen Výzkumný ústav penologický Sboru nápravné výchovy přinášející do tehdejšího vězeňského prostředí nové zahraniční poznatky z oblasti penologie. Prováděl také vlastní výzkum, který měl za cíl inovovat a definovat zásady nápravné výchovné činnosti v průběhu výkonu trestu. Do prostředí věznic nastupují první psychologové, sociální pracovníci. Dochází také ke změně personální práce, kdy „...v letech 1966-1968 se zdvojnásobil počet lidí se středoškolským a vysokoškolským vzděláním ve struktuře SNV.“² V legislativě dochází ke změnám, kdy podmínky práce s odsouzenými upravuje nový zákon č. 59/1965 Sb. O výkonu trestu odnětí svobody ze 17. června 1965.

Vězeňské zařízení Minkovice bylo založeno na začátku padesátých let 20. století jako pracovní útvar při věznici Liberec, dříve věznice Krajského soudu v Liberci. Tento pracovní útvar byl prvotně využíván pro výkon trestu odnětí svobody žen. Průměrná kapacita zařízení v té době byla 50 odsouzených žen: „Odsouzené ženy pracují na třech pracovištích oddělených od civilních zaměstnanců podniku. Skupina 1 a 2 brousí kameny v počtu 42, které střeží 4 čl. závodní stráž. Skupinu 3 třídí kameny v počtu 10, které střeží 2 čl. ZS.“³

Po uklidnění situace spojené s ukončením válečného konfliktu v roce 1945 se zvyšuje poptávka po zboží, včetně produktů z bižuterie. Výrobky jabloneckého závodu se stávají zajímavým vývozním artiklem a jejich prodejem získává Československo významný přísun zahraniční měny. V druhé polovině 50. let 20. století bylo proto představiteli komunistického režimu rozhodnuto o přebudování tábora na věznici pro odsouzené muže, s cílem využít velké množství vězňů jako levnou pracovní sílu: „Podle požadavků ministerstva spotřebního průmyslu a zajištění dostatečné pracovní příležitosti pro odsouzené, kteří vzhledem k zdravotní klasifikaci mohou být zaměstnáni pouze na povrchových pracovištích, navrhuji zřízení nového nápravně pracovního tábora v Minkovicích, okres Liberec, při národním podniku „Jablonecká bižuterie“. Odsouzení by byli zaměstnáni při výrobě strojně broušených kamenů v počtu 900 osob. Podle dohody s podnikem je perspektiva trvání tohoto nápravně pracovního tábora nejméně 10 let. Tímto opatřením by se zvýšila kapacita této výroby z 10 milionů na 30 milionů Kčs, což znamená získání 20 milionů vývozních fondů navíc v krátkém čase bez zvýšení nákladů na stojní zařízení.“⁴

Rozkazem Ministra vnitra č. 32/1958 vznikl 1. března 1958 nápravně pracovní tábor Minkovice, který byl určen pro výkon trestu odnětí svobody mužů. Počítalo se, že již 30. června 1958 bude do výroby zařazeno celkem 420 odsouzených a výstavba

² Tomáš BURSÍK, *Politici vězni a jejich postavení v rámci českého vězeňského systému 1969-1989*, in: Sborník archivu bezpečnostních složek 5/2007, Praha 2007, s. 138.

³ NA Praha, f. Správa Sboru nápravné výchovy (S SNV), nezpracováno, Krajské věznice a věznice STB, tabulka č.4 - popis PÚ Preciosa n. p. V Minkovicích (PÚ žen) z července 1952, kart. 35/2.

⁴ ABS, f.A2/1, inv. j. 270, 6. schůze kolegia, kart. 26.

celého areálu bude dokončeno 15. října 1958. Chod zařízení mělo zajišťovat 75 příslušníků Správy nápravných zařízení.⁵

V pozdější době bylo toto vězeňské zařízení přejmenováno na nápravný výchovný ústav (NVÚ) Liberec č. 2, určený pro odsouzené zařazení ve II. nápravně výchovné skupině (NVS). Do této kategorie soud zařazoval pachatele trestné činnosti, který byl „*v posledních deseti letech před spácháním trestného činu ve výkonu trestu odnětí svobody, který mu byl uložen za úmyslný trestný čin.*“⁶ S přihlédnutím k uvedenému znění zákona vyplývá, že Minkovice byly určeny pro pachatele závažných trestných činů, recidivisty a také byly využívány pro umístění politických vězňů. Je třeba si uvědomit, že zákon č. 140/1961 Sb. mezi přitěžující okolnosti při výměře trestu a umístění do NVS zahrnoval i případ, kdy pachatel „*...spáchal trestný čin z nepřátelství k socialistickému společenskému a státnímu zřízení republiky nebo z jiné zolášť zavržitelné pohnutky.*“⁷

Vzpouřa, vyčíslení škod a dopad na odsouzené

*„Události roku 1968, jejich intenzita, vedená touhou po změně, ale i jejich překotnost, rozporuplnost a paradoxnost, se výrazně projeví také ve vězeňství. Na scénu vystupovala kritika poměrů, které v československých vězeňských zařízeních vládly především v padesátých letech dvacátého století. Ta vedla k zahájení revize politických procesů, rehabilitací a rovněž stála na počátku vzniku sdružení bývalých politických vězňů K-231. Vzdušná společenská atmosféra, odrážející se nutně ve vězeňském prostředí, vyvrcholila vzpourou vězňů v Minkovicích v dubnu roku 1968 a pokusem o hromadný útěk vězňů ve věznici Příbrami v srpnu téhož roku.“*⁸

Jak již bylo uvedeno výše, rok 1968 je významným datem i pro NVÚ Minkovice. Vězňové, kteří zde byli umístěni do výkonu trestu odnětí svobody (VTOS) očekávali změnu. V médiích se objevují případy rehabilitací neprávem odsouzených občanů republiky v politických procesech z padesátých let. Další hybnou silou napětí v NVÚ byla volba prezidenta republiky, kterým se stal Ludvík Svoboda, od něhož se očekávalo vyhlášení velké amnestie. Napětí v NVÚ Minkovice vyvrcholilo 22. dubna roku 1968: „*Jak známo, vzpoura vypukla v pondělí kolem 19. hodiny a její patnáctihodinový průběh - až do několikrát opakované výzvy okresního prokurátora v Liberci JUDr. Němce, aby se vzdali - byl dramatem rozvášněného davu kriminálních proti příslušníkům Sboru nápravné výchovy, kterých v samých začátcích vzpoury bylo v Minkovicích poskromnu. Teprve večer a v noci přispěchaly na pomoc posily*

⁵ ABS, f.A6/4, inv. j. 541, RMV č. 32/1958, kart. 10.

⁶ Zák. č. 140/1961 Sb. Trestní zákon, § 39a, odst. 2b).

⁷ Tamtéž, § 34 a).

⁸ T. BURSÍK, citované dílo.

Veřejné bezpečnosti a Lidových milicí. Davová psychóza, jež se zmocnila vězňů, se vybíjela v ničení veškerého zařízení a v útoku na své strážce.”⁹

NVÚ Minkovice v 80. l. 20. st (foto: KDH)

První známky nepokojů jsou příslušníky zaregistrovány již v odpoledních hodinách. Omezují se většinou na výkřiky z cel výkonu kázeňských trestů. Je zaznamenán i případ zapálení koše na jedné z cel. Tyto ojedinělé prohřešky jsou eliminovány. Vzpouora se plně rozhořela v podvečerních hodinách, údajně kvůli malé porci jídla: „K večeři byly po dlouhé době opět cezené nudle s mákem. Mnoho odsouzených v ústavu projevovalo s velikostí porcí nespokojenost, což také dávalo hlasitě najevo. Na světnice byl dodán chleba. Odsouzení z oddělení kázeňských trestů házejí večeři do košů nebo rozbitými okny na prostranství před blokem. Odtud se také ozývají nejhlasitější výpady proti příslušníkům sboru nápravné výchovy. Svým příkladem strhávají i některé ostatní vězně. Pokouší se dostat ze svých cel.”¹⁰

Jedním z typických znaků vzpoury je ničení majetku vězeňského ústavu. Minkovice nebyly v této oblasti výjimkou. Odsouzení v prvních chvílích zapalovali slavníky, povlečení, koše. Z kanceláří vychovatelů vyhazovali na dvůr psací stroje, televizory i nábytek. Dostupné archivní materiály dokládají, že vandalské řádění

⁹ Krajská vědecká knihovna Liberec (KVK Liberec), *Vzpouora v ráji?*, in: Vpřed, okresní noviny Liberecka, ročník 9/1968, 30. 4. 1968, Liberec 1968.

¹⁰ Tamtéž, *Vzpouora vězňů*, in: Průboj, Krajský týdeník KSČ Ústeckého kraje, ročník 20/1968, 24. 4. 1968, Ústí nad Labem, 1968.

odsouzených nezastavily ani uzamčené katry. Dále došlo k vymlácení výplní oken a likvidaci zářivek: „Vězňové pokračují v demolování ubytoven a vyhazováním inventáře, rozbíjení osvětlení uvnitř ústavu. Kameny rozbily sklo na jedné ze strážních věží. Kanceláře většiny vychovatelů byly úplně demolovány. Na zemi ležely roztrhané spisy, které jsou o vězních vedeny. Dveře cel v oddělení kázeňských trestů a izolací jsou vylámány. Z ubytovacích místností byly nejvíce postiženy ty, jejichž obyvatelé byli v pondělí na odpolední směně v Preciose. V nich účastníci vzpoury vylámali okna, z nich vyházely nábytek, matrace – prostě všechno co jim přišlo pod ruku. Vlastní světnice ve většině případů však tohoto drancování ušetřili. Některé východy z budovy se snažili odsouzení zabarikádovat. Natahali k nim vyvrácené dveře, nábytek a další předměty.“¹¹

Výše škody dosáhla takových rozměrů, že bylo pro účely trestného stíhání nutné sestavit soupis poškozeného majetku. Seznam byl přiložen k vyšetřovacímu spisu, následně využíván při projednávání nezákonného počínání vězňů před Okresním soudem v Liberci. Výkaz škod se naštěstí zachoval a poskytuje cenou informaci ohledně vzpoury vězňů v NVÚ Minkovice. Výčet způsobených ztrát je rozdělen do tří skupin. Důvodem tohoto rozčlenění bylo, že škodu na majetku uplatňovalo několik organizací. Jednak Preciosa n. p. závod č. 3, za druhé NVÚ Minkovice, a za třetí Okresní veřejný požární útvar (OVPÚ) Liberec. Rozpis jednotlivých škod podle organizací přináší zajímavou skutečnost. Majetkové uspořádání v Minkovicích bylo následující: SNV vlastnil pouze vnitřní inventář, využívaný vězni a budovy, ve kterých odsouzení pobývali, byly v majetku Preciosa n. p. Při ničení jednoho nápravného ústavu tak došlo ke škodě u dvou právnických subjektů.

Již dne 23. dubna 1968 byla ustanovena komise k vyčíslení škod na budovách národního podniku. V komisi byl přítomen i zástupce NVÚ Minkovice, kterým byl hospodář útvaru. Za Preciosu byli nominováni ekonom, mechanik a komisionální skupinu doplňoval ještě jeden zaměstnanec, bohužel se v archivních materiálech nepodařilo dohledat jeho funkce. Komise vyčíslila celkovou škodu na majetku závodu ve výši 159 100 Kčs.

Druhá komise, která měla za úkol vyčíslit újmu na majetku ve vlastnictví SNV, byla tříčlenná a zasedal v ní také hospodář útvaru. Z archivních materiálů vyplývá, že zbytková hodnota zničeného inventáře byla po odečtení amortizace 38 660 Kčs. Stanovení zůstatkové ceny pak významně ovlivnilo maximální poškození věci nezpůsobilých k dalšímu používání.

Jako poslední se k vyčíslení materiálních ztrát přihlásil OVPÚ v Liberci. Učinil tak dopisem ze dne 31. května 1968, jimž zároveň žádal o zahrnutí vyčíslené škody do trestního řízení. Domáhal se tak uhrazení částky ve výši 3 264 Kčs. Škoda byla způsobena na dvou zasahujících vozidlech hasičů.

Největší materiální škody byly způsobeny na budovách národního podniku. Vandalismus vězňů zasáhl celkem pět ubytoven jednotlivých směn, správní budovu a zvláštní oddělení. Nejmenší škoda byla zaznamenána na správní budově,

¹¹ Tamtéž.

kde vzbuřenci zničili celkem dvanáct okenních tabulí a dvě skleněné výplně dveří. Naúčtovaná částka dosáhla výše 500 Kčs.¹²

Správní budova byla větším škodám ušetřena, protože k jejímu ničení došlo až v závěrečné fázi vzpoury, kdy příslušníci ozbrojených složek získávali kontrolu nad situací v NVÚ. K malé výši škody určitě přispěla i vzdálenost od ubytování vězňů, kteří tak budovu ohrožovali pouze házením kamenů.

Inventář vyházený vězni během vzpoury (foto: SOkA Liberce)

Naopak největší škody byly zaznamenány na zvláštním oddělení, kde se nacházely cely výkonu kázeňských trestů. Je třeba si uvědomit, že v těchto místech vzplála vzpoura, tím pádem čelila největšímu náporu ničení. Vězni trpěli největší frustrací a nahromaděným vztekem spojeným s umístěním na oddělení. Bylo zde umístěno „...asi šedesát odsouzených, kteří v tomto oddělení byli proto, že odmítali pracovat, anebo že si odpykávali kázeňské tresty. Mají na svých bedrech nejtěžší tresty, krádeže, přepady, lekteř z nich i pokus o vraždu. Vzhledem k jejich chování ve výkonu trestu, byl asi u třetiny z nich podán návrh, aby byli přemístěni do ústavu III. nápravné výchovné skupiny – to znamená s nejtvrdějším režimem.“¹³

Je otázkou, zda tam všechny vězně umístili právem, jestli nebyla jejich frustrace oprávněná. Nedocházelo k zneužívání kázeňský trestů s cílem udržení kázně a pořádku ve specifické době uvolňování režimu za Pražského jara? „Problémy v Minkovicích nejsou nové. V loňském roce jsme se v Minkovicích setkali s některými případy, kdy vězňové odmítali nastoupit do práce. Stávalo se, že denně odmítalo nastoupit

¹² SOkA Liberec, f. Okresní soud Liberec, trestní spis čj. 4T 350/68.

¹³ KVK Liberec, *Vzpouza vězňů*, in: Průboj, Krajský týdeník KSČ Ústeckého kraje, ročník 20/1968, 24. 4. 1968, Ústí nad Labem, 1968.

směnu 30-40 lidí, především pro špatné podmínky v brusírně. To mělo za následek ze strany náčelníka útvaru některá opatření. Náčelník naléhal na prokuraturu, abychom trestně stíhali osoby, které odmítaly pracovat. Tyto snahy jsme odmítli s tím, že nenastoupení do práce je možné postihnout jen kázeňským trestem. Kázeňské tresty – mám na mysli hlavně tresty izolace – mohou být uloženy v druhé nápravně skupině na dvacet dnů. Po nich musí nastat přestávka. Tyto tresty se minuly účinkem, docházelo proto k jejich opakování. Ani to však nemělo žádoucí výsledek. Vedení ústavu ukládalo celou řadu kázeňských trestů. U nás to budilo určité podezření, zda je postupováno správně, když kázeňsky potrestány ne desítky, ale stovky lidí.“¹⁴ Jak je patrné z uvedeného článku, představitelé prokuratury v roce 1968 pojali pochybnosti o správnosti výchovného působení a chování příslušníků SNV, včetně vedení ústavu. Z archivních materiálů vyplývá, že nejkřiklavější případy zneužívání pravomoci veřejného činitele byly řešeny vojenským prokurátorem a následně Vojenským soudem v Litoměřicích. To je však již jiný pohled na vzpouru vězňů v Minkovicích v dubnu 1968.

Vraťme se však zpět k způsobeným škodám na zvláštním oddělení. Vězni během nepokojů zničili dvoje dveře, tři okna, včetně okenních mříží, jeden rozvaděč elektřiny a deset místností bylo kompletně zdemolováno včetně instalací. Preciosa n. p. vyčíslil škodu na místnostech ve výši 50 000 Kčs, okenní mříže přišly na 500 Kčs.

V ubytovnách většinou vězni ničili dveře, klatry, okna, zářivky. Pouze v ubytovně C navíc zničili čtyři mycí žlaby, dvě splachovadla a tři sprchy. Navíc vytrhali šest těles ústředního topení. Celkově lze vypočítat, že největší škody na majetku, kromě zvláštního oddělení, utrpěla ubytovna směny C. Ztráty na této ubikaci dosahovaly částky 27 040 Kčs. Přitom újma na ostatních ubytovnách se pohybovala v rozsahu od 2 500 Kčs do 3 000 Kčs.¹⁵ Otázkou zůstává, co způsobilo tak velké škody na ubytovně C. Proč vězni po zdemolování zvláštního oddělení přesunuli své ničení právě sem? Studované dokumenty zatím neposkytly uspokojivou odpověď na tuto otázku. Domnívám se, že hlavní příčinou mohla být nepřítomnost odsouzených z ubytovny C, kteří pracovali na odpolední směně. Vzbouření vězni proto neměli žádné překážky v ničení majetku na prázdném oddíle. Neočekávali žádný odpor a mohli tak pokračovat v demolici ústavu po likvidaci zvláštního oddělení.

Při protiprávním jednání vězňů bylo zničeno národnímu podniku celkem šedesát osm kusů hodin, čtyři mycí žlaby, tři sprchy, tři okenní mříže, dvě splachovadla, dva rozvaděče elektřiny, jedno umyvadlo s chromovanou baterií utržené v kanceláři referentů režimu,¹⁶ jeden utržený vodovod, v neposlední řadě

¹⁴ Citovaný pramen, *O vzpouře s prokurátory*, 26. 4. 1968.

¹⁵ SOkA Liberec, f. Okresní soud Liberec, trestní spis čj. 4T 350/68.

¹⁶ Referent režimu byl příslušník SNV, který ve spolupráci s vychovatelem zajišťoval dodržování časového rozvrhu dne pro odsouzené. Například naváděl vězně na jednotlivé pracovní směny, k výdeji stravy do jídelny, na vycházky. Zajišťoval koupání odsouzených, vyžadoval pořádek na ložnicích. Z dnešního pohledu je funkce referenta režimu totožná s funkcí dozorce oddělení výkonu trestu odnětí svobody.

musíme zmínit i deset komplexně zničených cel zvláštního oddělení. Mimo uvedené ztráty na konkrétním majetku, musel národní podnik do sumáře škod zahrnout i sekundární škody v podobě nákladů na malování a opravu omítek poškozených místností, opravu elektrických instalací, opravu promáčených stropů, kde komise konstatovala nebezpečí jejich zborcení. Výdaje dosahovaly částky 60 000 Kčs.¹⁷ Druhotné náklady byly zapříčiněny jednak odstraněním následků začouzení místností kouřem a za druhé hašením požáru. Promáčení stropu napomohlo i vytržení vodovodu na ubytovně směny D1.

Barikáda na chodbě ubytovny směny C (foto: SOkA Liberec)

Druhou institucí, kterou se v rámci trestního řízení přihlásila se škodou, byl NVÚ MV Minkovice. Protokol s vyčíslením ztrát ústav předal Krajské prokuratuře Ústí nad Labem den 23. dubna 1968. Ze zápisu je patrné, že musely být rozdělena do dvou podskupin. Materiál, který byl způsobem na vězeňské nomenklatuře a na nomenklatuře Sboru národní bezpečnosti.¹⁸ Výše zničeného

¹⁷ SOkA Liberec, citovaný pramen.

¹⁸ Vězeňství bylo v dubnu 1968 ještě organizačně zařazeno pod ministerstvo vnitra. Přijetím zákona č. 59/1965 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody, byl také zřízen Sbor nápravné výchovy ministerstva vnitra (SNV MV) jako samostatná ozbrojená složka MV. Již na začátku roku 1968 probíhaly rozhovory a diskuze na téma převedení vězeňství zpět pod pravomoci ministerstva spravedlnosti. Hlavním argumentem byla kritika vězeňského systému v 50. letech 20. století, kdy docházelo k největším excesům zneužívání pravomoci a nelidského zacházení s vězněnou osobou. Převedení vězeňství pod ministerstvo spravedlnosti proběhlo na konci roku 1968. Vězeňství se vrátilo k praxi před rokem 1950. Přesto náčelník týlového oddělení NVÚ MV Minkovice při vyčíslení ztrát vzniklých MV na zařízení rozdělil způsobenou škodu do dvou podskupin. První podskupinou byl materiál vězeňské

materiálu v první podskupině dosáhla částky 10 700 Kčs. V druhé podskupině se hodnota rozbitých věcí vyšplhala na sumu 27 960 Kčs.

Prozkoumáme-li podrobněji archivní materiály u první podskupiny (vězeňské náležitosti) zjistíme, že bylo rozlámáno 6 postelí, 30 stolů, 30 lavic a 80 sedaček. Současně bylo spáleno 32 slamníků a 32 podhlavníků. Z pohledu škod na ubytovnách opět zaujímají přední místa zvláštní oddělení a ubytovna směny C. Všechny zničené slamníky v ceně 2 560 Kčs a podhlavníky za 3 000 Kčs. Největší počet rozbitých věcí zaujímají na ubytovně směny C sedačky, kdy jejich konečné množství dosahovalo počtu 76 kusů za 2 280 Kčs. Z výčtu vyplývá, že se vězni při svém vandalství převážně zaměřovali na věci, které byly lehké, daly se snadno zničit či zapálit. Předměty, na něž nepotřebovali velkou sílu ani příliš mnoho času. Jejich zničení však vyvolalo potřebný efekt v podobě velkého požáru a hromady trosek vězeňského majetku.

V druhé podskupině (majetek nomenklatury SNB) převládají věci, které se nacházely v kancelářích vychovatelů. Počinání odsouzených lze přičíst ke skutečnosti, že vychovatelé měli rozhodující slovo v NVČ, což jim dávalo prvotní kázeňskou pravomoc. Jak již bylo výše několikrát uvedeno, hlavní aktéři vzpoury se rekrutovali na zvláštním oddělení. Ti měli negativní zkušenost s prací vychovatelů a zaměřili své počínání i na jejich kanceláře obvykle umístěné blízko cel nebo přímo v ubikacích vězňů. Celkově bylo zdemolováno dvacet sedm kancelářských židlí, kdy cena jedné židle byla vyčíslena na 80 Kčs. Za oběť řádění padlo i pět kancelářských stolů v celkové ceně 5 000 Kčs a čtyři stolky pod psací stroj v hodnotě 400 Kčs za kus. Z dřevného nábytku v inventáři škod nalezneme i pět skříní v globálu za 3 500 Kčs, knihovnu malou i velkou. Velká knihovna stála 1500 Kčs, malá 1 000 Kčs.

Zaměření odsouzených na dřevěný nábytek lze přičítat skutečnosti, že bylo motivováno snahou o udržení co největšího ohně, čímž napáchali ústavu enormní škody a znemožňovali efektivní práci přivolaným hasičům. Mimo pálení popsaného inventáře vyhazovali vzbouřenci z oken menší předměty na dvůr ústavu. Nalezneme mezi nimi zničené tři psacího stroje ZETA v ceně 1 500 Kčs za jeden kus, koš na odpadky, nástěnné zrcadlo, dva magnetofonové pásky za 300 Kčs. Nadto i rádio s přídatným reproduktorem, jež v dané době představovalo velkou finanční položku a ústav si ho cenil na 2 000 Kčs. Menším škodám neunikla ani kancelář referentů režimu, kde odsouzení zničili psací stůl a dvě židle. Uvedené věci jsou zahrnuty již výše v celkovém výčtu újmy na majetku. Došlo také ke zdemolování jedné skříně ocelové v hodnotě 1000 Kčs.¹⁹ Malé množství ztrát bylo zapříčiněno vybavením kanceláře, které bylo skromné, leč přesto účelné.

Posledním subjektem, který se připojil k trestnímu řízení s vyčíslenou škodou na majetku, byl OVPÚ Liberci. Hasiči byli původně přivoláni k uhašení vzniklých

nomenklatury a druhou podskupinou byl materiál nomenklatury SNB. Článek se drží tohoto rozdělení. Příčina tohoto rozdělení není patrná v archivních materiálech.

¹⁹ SOKA Liberec, citovaný pramen.

požárů v objektu věznice. Následně se podíleli i na potlačení vzpoury: „Jeli jsme přirozeně hasit, ale přednější bylo zahnat vzbouřence. Místo tzv. děl jsme proto nasadili B proudy a stříkali do odsouzených, až se vtlačili zpět do baráků, to se nám podařilo a jen díky tomu nemuselo být použito nejen střelné zbraně, ale ani služebních obušků.“²⁰

Zdemolované dveře u cely samovazby v suterénu (foto: SOKA Liberec)

Svým počínáním obrátili hasiči pozornost vzbouřenců na sebe: „Také jsme ovšem likvidovali na třech místech ohniska požárů. Bylo to značně obtížné. Jednak po nás přitom vzbouřenci házeli vším možným a znovu rozdělávali už uhašené ohně...“.²¹ Při útoku na požární techniku vězni způsobili škodu ve výši 3 264 Kčs. Škody byly způsobeny konkrétně na dvou vozech: „Na voze tov. zn. Tatra 136 spz. LI 22 - 72, byla rozbita obě přední skla. Krom toho byla poškozena kapota, blatníky. Byl také uražen stírač. Na voze tov. zn. Škoda 706, spz. LI 13 - 77, byla rozbita obě přední okna, poškozena přední kapotáž vozu s boky vozu. Škoda na způsobených sklech výše uvedených vozů činí celkem 1 728 Kčs. Oprava kapotážů vozů si vyžádala náklady celkem 1 536 Kčs.“²² Škodu vykalkuloval velitel Okresního veřejného požárního útvaru Liberec kpt. Příbyl dne 31. května 1968.

Dosud se článek zaměřoval na vyčíslení způsobené škody na majetku vniklé v důsledku nezákonného jednání odsouzených. V současné době, ale uvedené částky většině čtenářů nic neřeknou. Z pohledu dnešních cen nemají vypovídající hodnotu.

²⁰ KVK Liberec, *Hrdinové v modrém*, in: Vpřed, okresní noviny Liberecka, 30. 4. 1968, Liberec 1968.

²¹ Tamtéž.

²² SOKA Liberec, citovaný pramen

Jaká byla hodnota peněz v roce 1968? Na tuto otázku poskytly odpovědi Archiv Kanceláře prezidenta a Archiv Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR.

Podíváme-li se na průměrné platy občanů Československa v roce 1968, zjistíme, že průměrný plat se pohyboval okolo 1 800 Kčs: „*Průměrná mzda pracovníků v socialistickém sektoru národního hospodářství (bez JZD) se v roce 1968 zvýšila o 130 Kčs (8,0 %) a dosáhla 1 749 Kčs. Růst průměrné mzdy překročil zvýšené tempo půstu dosaženého v roce 1967 (5,5 %). V ČSR vzrostla průměrná mzda o 130 Kčs (8,0 %) na 1 757 Kčs a v SSR o 132 (8,3 %) Kčs na 1 727 Kčs. Průměrná mzda pracovníka v průmyslu se zvýšila oproti roku 1967 o 6,4 % a dosáhla výše 1 790 Kčs (v ČSR o 6,3 % při absolutní výši 1 803 Kčs, v SSR o 6,5 % - 1 741 Kčs). Ve stavebnictví došlo v roce 1968 k obdobnému vývoji mezd jako v průmyslu. Průměrná mzda vzrostla o 5,5 % a dosáhla výše 1 973 Kčs.*“²³ Přestože byla mzda v Čechách a na Moravě o trochu vyšší, než na Slovensku, můžeme konstatovat, že způsobená škoda vězni v Minkovicích při vzpouře měla velký rozsah. Celkový úhrn ztrát představoval v roce 1968 přibližně 88 průměrných platů.

Jak na to byli s příjmem odsouzení? Informace se podařilo dohledat v Archivu Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR, jsou z let 1963 až 1964, lze však předpokládat jejich nezvyšující tendenci. Mohou tak poskytnout vypovídající hodnotu o příjmu odsouzených ve věznicích Československa.

Vězni umístění v Minkovicích byli zařazeni v II. NVS, kde kapesné činilo 150 Kčs měsíčně.²⁴ Mzda za práci byla okolo 1 400 Kčs. Například při kontrole Nápravného zařízení MV (NZ MV) Karviná poslanci ve svém zápisu z 11. prosince 1963 uvedli: „*V panelárně až na několik civilistů ve správě jsou všichni ostatní odsouzení. Pracuje jich zde 230 – pracujících na 3 směny, průměrný výdělek 1 400 Kčs.*“²⁵ Dále máme zápis z kontroly poslanců ze 17. února 1964, kdy prováděli své šetření v NZ MV Vinařice: „*Většina odsouzených je zaměstnána v kladenských dolech. Průměrný výdělek odsouzených se pohybuje mezi 1 600 – 1 700 Kčs.*“²⁶ Je si však potřeba uvědomit, že odsouzení pracující v dolech měli větší plat, ovšem za náročnější práci. Příjem vězňů v Minkovicích, kteří pracovali v průmyslu, se pravděpodobně pohyboval, v intencích platu odsouzených ve věznici Karviná.

Z pohledu finančních možností vězňů se výše škody jeví jako závratná. Pokud by ji měl uhradit odsouzený sám ze svého příjmu, představovala by tato suma přibližně 114 měsíčních platů, což představuje téměř deset let za mřížemi.

Vzpouře v Minkovicích z hlediska způsobených materiálních škody se jeví jako jeden z největších pokusů odsouzených o revoltu v nápravném zařízení v druhé polovině 20. století. Vzbouření vězni očividně měli v úmyslu při svém protiprávním jednání způsobit Preciosa n. p. a NVÚ Minkovice velké ztráty. Po uklidnění situace byli hlavní iniciátoři vzpoury přemístěni do věznice Litoměřice. Bylo s nimi zahájeno

²³ Archiv Kanceláře prezidenta republiky, f. KRP 1965-1969, sign. A I f/129-69, Informace o vývoji mezd v roce 1968, kart. 65.

²⁴ Archiv Poslanecké sněmovny, f. Národní shromáždění ČSSR - III. volební období, Komise poslanců pro občanskou kontrolu nad výkonem trestu odnětí svobody, kart. 60.

²⁵ Tamtéž.

²⁶ Tamtéž.

trestní vyšetřování. Během vyšetřování se někteří pokusili o útěk, který však nebyl úspěšný a příslušníci SNV jej odhalili již v zárodku. Soud s dvaceti šesti hlavními aktéry protiprávního jednání v NVÚ MV Minkovice proběhl 22. listopadu 1968. Tresty se pohybovali rozmezí do jednoho do tří a půl roku nepodmínečného trestu odnětí svobody. Nové tresty se připočítaly k trestům dosavadním, čím došlo k prodloužení jejich pobytu ve vězení. Vyčíslená škoda byla součástí trestního řízení proti hlavním aktivním aktérům a organizátorům revolty.

Použité prameny a literatura:

Národní archiv Praha:

f. SSNV, nezpracováno, Krajské věznice a věznice StB, kart. 35/2.

Státní okresní archiv Liberec:

- f. Okresní soud Liberec, trestní spis čj. 4T 350/68.

Archiv kanceláře prezidenta republiky:

- f. KRP, 1965-1969, f. A I f/129-69, kart. 65.

Archív poslanecké sněmovny Parlamentu ČR:

- f. Národní shromáždění ČSSR - III. volební období, Komise poslanců pro občanskou kontrolu nad výkonem trestu odnětí svobody, kart. 60.

Archiv bezpečnostních složek:

- f. A2/1, inv. j. 270, kart. 26,
- f. A6/4, inv. j. 541, kart. 10.

Krajská vědecká knihovna Liberec:

- Průboj, Krajský týdeník KSČ Ústeckého kraje, ročník 20/1968.
- Vpřed, Okresní noviny Liberecka, ročník 9/1968.

Tomáš BURSÍK, *Politici vězni a jejich postavení v rámci českého vězeňského systému 1969-1989*, in: Sborník archivu bezpečnostních složek 5/2007, Praha.

Jan KUKLÍK, *Dějepis 4, pro gymnázia a střední školy, Nejnovější dějiny*, Praha, 2002, s. 173

Zákon č. 140/1961 Sb. Trestní zákon.

Život a smrt generála Karla Hanuse

Ondřej Hladík

V rámci dlouhodobých výzkumných projektů je v Kabinetu dokumentace a historie Vězeňské služby ČR zpracováván rozsáhlý přehled zemřelých ve výkonu vazby a trestu v letech 1948 až 1965, který navazuje na neméně náročný záměr Ústavu pro studium totalitních režimů zmapovat osudy popravených z politických důvodů po roce 1948. Hlavním důvodem se však stalo, že stranou zájmu doposud zůstávali věznění lidé, jejichž život neukončila oprátka. Důvody úmrtí této početné skupiny zatčených i odsouzených představují širokou škálu možností od závažných onemocnění přes zanedbání lékařské péče až k následkům brutálních výsledků vedených vyšetřovateli Státní bezpečnosti.

Cílová skupina, k níž směřuje veškerá pozornost, je však částečně omezena. Zahrnuje totiž jen případy politické a kriminální. Stranou zůstávají retribuční vězni, jichž se v tehdejších věznicích nacházelo velké množství. Představují však velmi specifickou skupinu, která má svůj původ v letech druhé světové války. Navíc v převážné většině tito lidé pobývali za mřížemi již v předchozích letech, takže datum jejich zatčení předchází uvedenému rolku 1948. Existují samozřejmě i kauzy, jež je možné označit jako „hraniční“, buď datem zatčení, nebo charakterem provinění. Ty se s náležitým vysvětlením objeví ve výstupu z celého projektu, jímž by měla být rozsáhlá publikace.

Naproti tomu oficiálně kriminální vězni, zatčení po únoru 1948, do zkoumané skupiny jednoznačně náleží. Nezřídka docházelo k úmyslné kriminalizaci případů s politickým kontextem. Typickým příkladem jsou události spojené s kolektivizací, kdy jedinci, kteří do poslední chvíle bránili rodinný majetek, skončili ve vězení kvůli černému obchodu a podobně. Objevili se však i opačné situace, kdy jednoznačně kriminální trestný čin dostal kvůli specifickým účelům navýsost politický charakter. Z výše uvedené tedy plyne, že studium nelze zaměřit jen na kauzy, u nichž je zřejmý politický důvod. Pozornosti by tak mohly uniknout další důležité případy spojené s perzekucí tehdejších obyvatel Československa a znepřesnit výsledný obraz fungování tehdejší bezpečnosti i justice.

Výsledkem však nemá být jen encyklopedický souhrn základních informací. Hlavním cílem je sepsání podrobných biografických studií o jednotlivých osobách. S ohledem na rozsáhlost tématu byla jako první zvolena věznice Praha Pankrác, kde ve studovaném období zemřelo přibližně 180 lidí. Celkové číslo je uváděno jen jako orientační a bude se ještě upřesňovat. V průběhu dosavadního bádání se totiž podařil objevit několik jmen, která nejsou zachycena ve jmenném seznamu zemřelých, sestaveném na konci 60. let 20. století. Je tudíž potřeba počítat s tím, že se konečný stav ještě může změnit.

Z postupně vznikajících životopisů zemřelých byly doposud jako přípravné studie publikovány pouze dva, a to v časopisu Paměť a dějiny. První z nich přibližuje údajná provinění a průběh věznění řeckého vojáka Georgise Papanikase,

druhá se zabývá národně socialistickým poslancem Aloisem Jarošem.²⁷ S určitým zpožděním tak přichází na řadu Historická penologie, kde je jako ukázka toho, jak by měl vypadat výstup z celého projektu, publikován portrét nepříliš známého generála Karla Hanuse. Muže, který se jako předválečný zpravodajec účastnil druhého odboje, prošel německými věznicemi, po osvobození se stal exponentem komunistické politiky v armádě a počátkem 50. let skončil ve vazbě.

Karel Hanus se narodil 5. dubna 1900 ve Znojmě pokladníkovy pohřebních spolků Františku Hanusovi (nar. 1873), který pocházel z Jaroměřic nad Rokytnou a Julii, rozené Dvořákové (nar. 1878), jež byla dcerou advokátního solicítora v Milevsku. Měl ještě o rok starší sestru Bedřišku. V září 1906 začal navštěvovat obecnou školu a zanedlouho poté do jeho života zasáhla těžká rána, když mu roku 1907 zemřela matka. Otec se v příštích letech znovu oženil a z druhého manželství pocházel nevlastní bratr Otakar, narozený roku 1915.

Po absolvování základního vzdělání nastoupil K. Hanus na reálné gymnázium v Moravských Budějovicích. S dobou ukončení středoškolského studia roku 1916 je ale spojena i další tragická událost, a to úmrtí otce. O vztazích s nevlastní matkou není nic známo, ale právě smrt druhého rodiče mohla přispět k volbě budoucího povolání. V šestnácti letech totiž odešel z domova a nastoupil do vojenské Kadetní školy pěchoty v Praze a Brně, kde zůstal až do skončení první světové války. Ihned po vzniku republiky se jako dobrovolník přihlásil do nově vznikající armády, načež s 1. námořní setninou odešel na Slovensko, kde se účastnil bojů o Miskolc a obrany Rožňavy.²⁸ V červnu 1919 byl pak převelen k 54. pěšímu pluku, s nímž jako šikovatel – důstojník čekatel, působil ještě nějaký čas na Slovensku, později se přesunul na Těšínsko a následně do Prahy.

V dubnu 1920 nastoupil do kurzu na Vojenské akademii v Hranicích, kde také 1. května získal hodnost podporučíka a v říjnu téhož roku byl vyřazen jako poručík dělostřelectva. První jednotkou, u níž sloužil po získání důstojnické hodnosti, se stal 112. hrubý dělostřelecký pluk dislokovaný na podkarpatské Rusi (Rákošín, Mukačevo). V letech 1921 až 1926 vykonával střídavě funkci velitele dělostřelecké baterie a velitele poddůstojnické školy u 9. lehkého dělostřeleckého pluku v Žilině. Neopomíjel ani rozšiřování vlastních schopností i vědomostí, pročež absolvoval další odborná školení – aplikační škola dělostřelecká v dělostřeleckém učilišti Olomouc (1921 až 1922), kurz leteckých pozorovatelů dělostřelectva v Chebu (1925). Současně postupoval i po žebříčku vojenské hierarchie, takže se v polovině dvacátých let dočkal povýšení na nadporučíka.

²⁷ Ondřej HLADÍK, *Georgios Papanikas – Řek, kterého nechala StB zmizet*, in: Paměť a dějiny 3/2016, s. 47-56, Praha 2016; Týž, *Dvoji život poslance Aloise Jaroše*, in: Paměť a dějiny 4/2017, s. 73-81, Praha 2017,

²⁸ Jindřich MAREK, *Piráti svobody*, Cheb 2002, s. 138-139.

K. Hanus v polovině první 20. let (foto: VÚA-VHA)

Od roku 1926 byl učitelem v bratislavské škole pro výchovu důstojníků dělostřelectva v záloze, přičemž každoročně pobýval na dvou či tříměsíčních stážích u letectva. Tato povinnost vyplývala z absolvování zmíněného pozorovatelského kurzu. Zlom v dosavadní kariéře K. Hanuse přišel v roce 1928, kdy se stal frekventantem Válečné školy v Praze (od roku 1934 Vysoká škola válečná), po jejímž absolvování se mu otevírala možnost uplatnění v hlavním štábu československé armády. Součástí studia nebylo jen vstřebávání potřebné vojenské teorie, ale i specializovaná školení – prošel automobilovým, spojovacím a plynovým kurzem. V této době také znovu povýšil a k 1. dubnu 1929 získal kapitánskou hodnost.²⁹

V letech 1928 až 1931 pobýval z důvodu studia v Praze a jedná se tak o první období, kdy prameny alespoň částečně dovolují nahlédnout i do jeho soukromého života. Tehdy žil v Dejvicích, což souviselo s tím, že Válečná škola sídlila v budově současného ministerstva obrany v ulici Na Valech, kam to tudíž neměl daleko.³⁰ Čas strávený v metropoli si chtěl zpestřit známostí s jednadvacetiletou Marií Hronkovou, služebnou velitele autopraporu školy plukovníka Kabrny. Poznal ji v únoru 1931 při návštěvě u jmenovaného důstojníka, načež skutečně navázali krátký intimní vztah, leč jak sám později vypověděl, nepočítal s tím, že by se mělo jednat o vážnou známost.

Proto také ještě v únoru 1931 kontakty po vzájemné domluvě přerušili. O to více se musel K. Hanus divit, když jej Hronková koncem května navštívila a tvrdila, že čeká dítě. Nepochybovala při tom, kdo je otcem. Poslal ji proto na lékařské vyšetření, které zajistil jeho známý MUDr. Vepřovský. Ten těhotenství jednoznačně vyloučil, současně však upozorňoval: „...že Hronková jej stále utvrzovala v tom, že je těhotná a že se s ní téměř pohádal.“³¹ I přes jasné záporné stanovisko trvala

²⁹ Vojenský ústřední archiv-Vojenský historický archiv (VÚA-VHA), personální záležitosti, základní osobní list K. Hanuse.

³⁰ K. Hanus bydlel v letech 1928 a 1928 v Bendlově ulici, v letech 1929 a 1930 v Buštěhradské a v letech 1930 a 1931 v Dolské ulici (dnes Mařákova). Národní archiv Praha (NA Praha), f. Policejní ředitelství II – pobytové přihlášky, sign. Hanus Karel*1900.

³¹ NA Praha, f. Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna, sign. H 700/18, kart. 2860, zpráva o výpovědi K. Hanuse ze 14. 8. 1931.

na svém a odmítala jakékoliv další prohlídky specialistů, pročez K. Hanus pojal podezření na snahu vylákat z něj peníze, případně donutit ho ke svatbě, což striktně odmítal.

Ještě 3. července 1931 učinil další pokus urovnat situaci domluvou na schůzce u něj v bytě. Rozešli se údajně usmířeni, ale hned den nato skočila Hronková pod vlak nedaleko Roztok u Prahy a v kabelce přitom zanechala krátký dopis označující K. Hanuse za příčinu její sebevraždy.³² Není zřejmé, jestli popsaná aféra stála za urychleným odjezdem na Slovensko, kde pobýval přinejmenším od první poloviny srpna.³³ Oficiálně je uváděno, že 31. července byl přeložen do skupiny důstojníků generálního štábu a k 1. říjnu 1931 převelen na Podkarpatskou Rus, kde od té doby vykonával funkci přednosty zpravodajského oddělení 12. pěší divize v Užhorodě.³⁴

Ještě v září roku 1931 se ale podílem K. Hanuse na vyličené kauze zabýval vojenský prokurátor v Bratislavě. Vzniklo podezření, že mohl Hronkovou navádět k potratu pomocí léků objevených policií mezi jejími osobními věcmi.³⁵ O ukončení případu prameny mlčí a celá věc se jeví tak, že byla uzavřena, aniž by to mělo pro K. Hanuse nějaké důsledky. Každopádně nebyl nijak omezen služební postup, takže se roku 1932 dočkal povýšení na štábního kapitána.

Roku 1933 K. Hanuse převeli do Košic, kde sloužil až do září 1938. Nejprve jako velitel baterie 11. dělostřeleckého pluku, poté jako přednosta studijní skupiny 2. oddělení (rozvědka) a nakonec coby přednosta výzvědné skupiny. Zpravodajcem pak zůstal po zbytek 30. let a až do demobilizace působil ve stejné funkci na 2. oddělení IV. armády v Brně. Mezi tím jej v únoru 1935 povýšili na majora a k 1. červenci 1938 získal podplukovnickou hodnost.³⁶

Úřední dokumenty neosvětlují, jak na něj dopadly události spojené s obsazením zbytku republiky 15. března 1939. Těžko říci, jestli plánoval odchod do zahraničí, tak jak to učinila špička armádních zpravodajců pod vedením Františka Moravce, nebo jestli uvažoval o práci v ilegální síti pracujících ve prospěch londýnského exilu. Avšak vzhledem k tomu, že neuprchnul hned v prvním období po vzniku protektorátu, lze předpokládat spíše zaměření na organizaci domácí rezidentury. Tomu ostatně nasvědčuje i jeho další počínání.

Hned po zřízení protektorátu se zapojil do odporu proti okupantům. Začal tehdy zajišťovat zprávy o německé armádě v Brně, pomáhal organizovat odchod vojáků do zahraničí a zúčastnil se letákových akcí. Údajně na popud podplukovníka Třebického nastoupil 1. srpna 1939 jako přednosta výcvikového

³² Tamtéž, policejní práva o sebevraždě M. Hronkové ze 4. 7. 1931.

³³ Tamtéž.

³⁴ VÚA-VHA, personální záležitosti, základní osobní list.

³⁵ NA Praha, f. Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna, informace Vojenské prokuratury Praha z 26. 9. 1931.

³⁶ VÚA-VHA, personální záležitosti, základní osobní list.

oddělení II. inspektorátu vládního vojska v Hradci Králové, aby pomohl odboji zpravodajsky proniknout i do protektorátních ozbrojených složek.³⁷

Spolupráce s podplukovníkem Třebickým a plukovníkem Houškou dokazuje, že měl přímou vazbu na Schmoranzovu skupinu tiskových tajemníků, jež zpravodajsky pracovala proti německé okupaci ještě před vypuknutím druhé světové války. Ke spolupráci v odboji údajně získal během dubna 1939 i Bedřicha Pokorného, jehož poznal roku 1934 na zpravodajském kurzu v Košicích. Po válce mu opakovaně písemně potvrzoval aktivní odpor proti okupantům: „...B. Pokorný se velmi činně uplatnil ve všech směrech, jeho zprávy o transportech německé branné moci byly velmi hodnotné a došli ocenění v ústředí v Praze...“.³⁸ V prvním období po únoru 1948 tento kontakt s představitelem poúnorové zpravodajské služby pro K. Hanuse bezpochyby znamenal významnou podporu při kariérním postupu, stejně jako mohl o několik let později spoluzapříčinit jeho pád.

I v pohnuté době druhé poloviny roku 1939 ale obyvatelé protektorátu žili svoje běžné životy a řešili každodenní starosti. Stejně tak K. Hanus se nezabýval jen záležitostmi odboje. Ačkoliv u aktivních důstojníků prosazoval co nejpozdější datum uzavření sňatku, dospěl tehdy k názoru, že v jeho případě nastal správný čas. Dne 27. listopadu 1939 se proto oženil s Věrou Hamříkovou.³⁹ Novomanželského štěstí si však dlouho neužil, jelikož jej 14. prosince zatklo Gestapo a byl uvězněn na Pankráci. Později ho odvezli do Německa, kde ještě ve vazbě vystřídal několik dalších věznic – Drážďany, Zwickau, Gollnow.⁴⁰ O jeho činnosti svědčí i zařazení do skupiny důstojníků odsouzených berlínským lidovým soudem ve dnech 21. a 22. listopadu 1941 v procesu s plukovníkem Šimonem Drgáčem, předválečným zpravodajcem a od roku 1937 náčelníkem štábu Generálního inspektora československé branné moci. K. Hanus byl odsouzen k deseti letům káznice.⁴¹ Trest vykonával v Berlíně-Moabit, Ebrachu a Ambergu, odkud jej propustili 17. května 1945.⁴²

Po návratu do osvobozeného Československa se ihned přihlásil k aktivní službě v armádě. Jeho působištěm se na krátkou dobu staly jižní Čechy, kde 1. června převzal funkci podnáčelníka IV. armádního sboru v Táboře. Jeho zkušenosti, coby předválečného zpravodajce, nezůstaly nevyužity a na konci července byl přidělen k velitelství 2. vojenské oblasti, sídlící rovněž v Táboře, kde nastoupil do funkce přednosty 2. oddělení. Současně však musel řešit rodinné záležitosti a problémy plynoucí z jeho několikaletého věznění. Manželství uzavřené nedlouho

³⁷ Tamtéž, dotazník pro důstojníky a rotmistry z května 1945.

³⁸ Jiřina DVOŘÁKOVÁ, *Bedřich Pokorný – vzestup a pád*, in: Sborník Archivu ministerstva vnitra, roč. 2/2004, Praha 2004, s. 241.

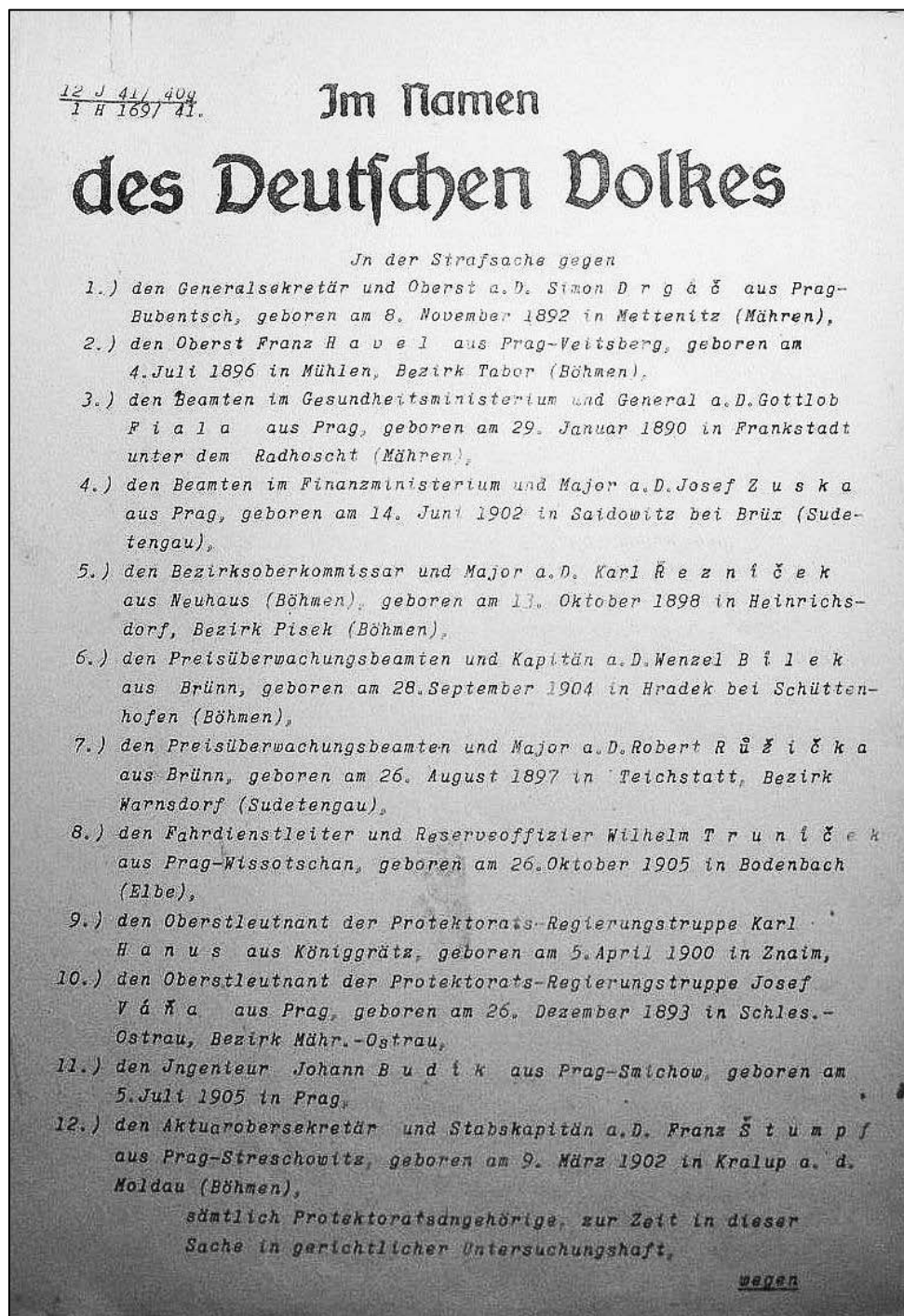
³⁹ VÚA-VHA, F. Hanus, personální záležitosti, výpis z kmenového listu.

⁴⁰ Tamtéž, základní osobní list.

⁴¹ Archiv bezpečnostních složek (ABS), f. SÚMV, sign. 141-367-1, rozsudek Lidového osudu v Berlíně z 22. 11. 1941.

⁴² VÚA-VHA, spis žadatele podle zák. č. 255/1946 Sb., vložka G.

po vypuknutí druhé světové války tuto zkoušku nevydrželo a skončilo rozvodem v červnu 1946.⁴³

První strana rozsudku berlínského lidového soudu z 22. listopadu 1941 (foto: ABS)

V poválečných měsících začal podporovat politiku KSČ, což pramenilo ze zkušeností z německých kázní, kde se setkal s vězněnými komunisty, kteří jej údajně výrazně ovlivnili svými myšlenkami. Tuto možnost nelze vyloučit,

⁴³ Tamtéž, výpis z kmenového listu.

jelikož se jedná o velmi častý postoj lidí vracejících se z koncentračních táborů. Současně však mohlo jít o pragmatické vysvětlení příklonu ke straně, v níž viděl záštitu kariérního růstu. Nelze navíc opomíjet předchozí kontakty s dříve zmíněným B. Pokorným, který patřil k tehdejším významným exponentům komunistické strany mezi zpravodajci.

Práci ve prospěch KSČ dokazuje i to, že jako důstojník vojenské rozvědky K. Hanus v roce 1945 koordinoval další kroky se zájmy Bedřicha Reicina,⁴⁴ který stál v čele Obranného zpravodajství (OBZ – kontrarozvědka) a vyvíjel snahu dostat pod kontrolu 2. oddělení Hlavního štábu. Leč jeho tehdejší přednosta, pplk. JUDr. Alois Raška, ač sám člen KSČ, se dostával do častého střetu s OBZ, mimo jiné i pro dobré vztahy s předmnichovskými zpravodajci. Situace proto pro něj byla čím dál neúnosnější a raději odešel na vojenskou prokuraturu. Tento moment znamenal pro K. Hanuse velkou příležitost, takže coby Reicinův člověk převzal 19. října 1945 uvolněný post.⁴⁵

Blízké profesně politické vztahy K. Hanuse s B. Reicinem dokládá i jejich plán na společnou audienci u Eduarda Beneše za přítomnosti armádního generála Antonína Hasala z Vojenské kanceláře prezidenta republiky a náčelníka Hlavního štábu armádního generála Bohumila Bočka. Ačkoliv došlo ke schválení data stanoveného na 8. července 1947, byla schůzka nakonec odložena kvůli přílišnému vytížení prezidenta.⁴⁶ Co mělo být předmětem setkání E. Beneše se silně prokomunisticky orientovanými čelními představiteli vojenské rozvědky a kontrarozvědky proto zůstane neobjasněno.

Změna působiště a přesun na Hlavní štáb v říjnu 1945 doprovázelo i stěhování z Tábora do Prahy. Nové bydliště našel nedaleko míst, kde žil už ve 30. letech. Nastěhoval se do Bučkovy 32 v Bubenči (dnes Roosveltova). V dubnu 1946 pak o něco dále od centra města do Vokovické ulice,⁴⁷ což lze spojovat se svatbou s Gustavou, roz. Čechovou (nar. 1913), dcerou pražského lékaře MUDr. Gustava Čecha. Stejný rok přinesl K. Hanusovi také hodnostní postup a povýšení na plukovníka.⁴⁸

Po únoru 1948 se s K. Hanusem i nadále počítalo na nejvyšší velitelské posty. V dubnu sice předal funkci přednosta 2. oddělení hlavního štábu brigádnímu generálovi Ludvíkovi Klenovi, což ovšem neznamenal, že by upadl v nemilost.

⁴⁴ Bedřich Reicin (29. 9. 1911-3. 12. 1952). Původním jménem Friedrich Reizinger, voják, divizní generál, agent NKVD, přednosta Obranného zpravodajství (OBZ) a 5. oddělení Hlavního štábu, po únoru 1948 náměstek ministra obrany. Byl popraven jako jeden z členů tzv. protistátního spikleneckého centra Rudolfa Slánského. Jako velitel OBZ akcentoval provokace a podílel se na vykonstruovaných soudních procesech s nekomunistickými nebo protikomunistickými vojáky československé armády. Osobně dával rozkazy k fyzickému a psychickému týrání obviněných. Byl také spoluvůdčím čistek v armádě.

⁴⁵ Pavel KREISINGER – Milan VYHLÍDAL, *Generálmajor Josef Zuska*, in: Vojenské rozhledy, roč. 24, č. 3, Praha 2015, s. 209.

⁴⁶ Archiv Kanceláře prezidenta republiky, f. KPR, inv. č. 1820, sign. D 9013/47, kart. 346.

⁴⁷ NA Praha, f. Policejní ředitelství II – pobytové přihlášky, sign. Hanus Karel*1900.

⁴⁸ VÚA-VHA, personální záležitosti, základní osobní list.

Od 22. září 1948 do 8. května 1949 totiž studoval na Nejvyšší vojenské akademii (NVA), kterou absolvoval s vynikajícím prospěchem i příznivým závěrečným hodnocením: „...bystrý, pohotový, rozhodný, s ucelenými vědomostmi, nepředvídanými okolnostmi nedá se překvapit, dobře se vyjadřuje, zdá se býti dobrým samostatným velitelem [...] Celkový prospěch: 4.81 jako čtvrtý z celkového počtu 29.“⁴⁹ Dalšího ujištění, že ho v novém režimu čeká cesta vzhůru, se mu dostalo ještě v době, kdy byl frekventantem NVA, a to v podobě povýšení na brigádního generála dne 18. října 1948, ovšem se zpětnou platností k září 1946.⁵⁰

K. Hanus v roce 1949 (foto: VÚA-VHA)

Po ukončení studia převzal 15. května 1949 v Českých Budějovicích velení 1. pěší divize „Husitské“ (vojenský útvar 2703). Jeho hodnocení do konce roku 1950 byla velmi pozitivní a vykreslují jej jako schopného spolehlivého velitele, který je na dobré úrovni jak po odborné, tak i politické stránce. Objevuje se pouze výtka přetrvávajících „maloměšťáckých zvyků“.⁵¹ S tím souvisela i kritika chování K. Hanuse během kurzu ve Slapech nad Vltavou na jaře 1950: „...stýkal se jen s plk. leteckou Janem Štofem a plk. gšt. Svatoplukem Rozmarou. Tvořili skupinu, která se izolovala od kolektivu a po straně vedla důvěrné rozhovory.“⁵²

Od počátku roku 1951 se ale hodnocení začalo měnit a do té doby vychvalovaný generál jakoby náhle zcela změnil svoje chování: „Velitel divize nemá

⁴⁹ Tamtéž, hodnocení ústních zkoušek na Nejvyšší vojenské akademii z roku 1949.

⁵⁰ Tamtéž, výpis z kmenového listu.

⁵¹ Tamtéž, souhrnná zpráva z 6. 3. 1950.

⁵² Tamtéž, zpráva z 1. 6. 1950.

*lidský poměr k svým podřízeným a nedovede uznat těžkosti jednotlivých velitelů [...] nedovede nebo snad ani nechce poradit a pomoci.*⁵³ Objevily se i další výtky dokládající, že jako velitel zklamal, jako například poukaz na nedostatečnou úroveň střelecké přípravy u 1. divize či přehlížení kádrového oddělení. Příčina obratu pohledu na K. Hanuse není zřejmá, takže lze těžko usoudit, jestli byly zprvu z politických důvodů přehlíženy jeho nedostatky nebo naopak později ze stejných pohnutek začal být nepohodlný. Nelze opomíjet ani možnost, že popsané problémy souvisely s rozvojem cirhózy jater, kterou K. Hanus trpěl.⁵⁴

Obě nastíněná hlediska se však promítla do odůvodnění návrhu na přemístění K. Hanuse do výslužby z 10. dubna 1951. Jednak se objevuje poukaz na jeho nemoc a nutnost dlouhodobého léčení ve vojenské nemocnici v Praze. Současně však došlo ke zpochybnění spolehlivosti mimo jiné kvůli minulosti manželky: *„...po maturitě v r. 1931 v Anglii na studiu angl. jazyka [...] V r. 1946 zaměstnána 4 měs. u Britské rady, Praha 2, jako úřednice [...] Je málo bdělý a ostražitý.*“⁵⁵ Počátkem května proto nastoupil dovolenou a k 1. červenci byl dekretem ministra národní obrany propuštěn (MNO) z armády.⁵⁶

Existuje však ještě jeden zásadní moment související se změnou pohledu na K. Hanuse. Koresponduje totiž s dobou, kdy byl v rámci stranických mocenských střetů a boji proti vnitřnímu nepříteli zatčen B. Reicin (únor 1951) či výše zmíněný zpravodajec B. Pokorný (leden 1951), s nimiž v předchozích letech udržoval blízké kontakty, stejně jako řada dalších, například ministr zahraničí Vlado Clementis (leden 1951) nebo náměstek ministra národní bezpečnosti Karel Šváb (únor 1951).

V kontextu předchozí informace se osud K. Hanuse jeví v poněkud jiném světle a je téměř s podivem, že byl v dubnu 1951 „jen“ odeslán na dovolenou. Po odchodu do výslužby měl však společně s manželkou problémy ohledně bydlení a až v červnu 1952 získal malý armádní byt na okraji Modřan *„...o který nebyl zájem*“.⁵⁷ V té době se také výrazně zhoršovala jeho nemoc, s čímž souvisely i opakované pobyty v nemocnici, protože je zřejmé, že už tehdy se jednalo o život ohrožující stavy.⁵⁸

Před koncem roku 1952 začalo poslední dějství života brigádního generála ve výslužbě. Těsně před vánocemi, konkrétně 22. prosince, jej Státní bezpečnost zatkla.⁵⁹ Není jasné, jestli před tím měl nějaké signály o hrozícím nebezpečí, ale je pravda, že by kvůli zdravotnímu stavu stejně mohl těžko podniknout zásadní kroky k záchraně. Rovněž není zřejmé, zdali ve chvíli převozu do vazby vůbec tušil, proč k zadržení došlo. Kde byl poté uvězněn, není ze studovaných pramenů zřejmé,

⁵³ Tamtéž, zpráva o poměrech u velitelství 1. divize z 8. 1. 1951.

⁵⁴ Tamtéž, žádost o prošetření a rehabilitaci případu K. Hanuse z 27. 3. 1964.

⁵⁵ Tamtéž, návrh na přeložení do výslužby z 10. 4. 1951.

⁵⁶ Tamtéž, rozhodnutí o převelení do výslužby.

⁵⁷ Tamtéž, žádost o úplnou rehabilitaci z 27. 11. 1968.

⁵⁸ Tamtéž, stížnost K. Hanuse na odejmutí důchodu z 18. 6. 1953.

⁵⁹ Tamtéž, žádost o úplnou rehabilitaci z 27. 11. 1968.

nicméně kvůli pokročilé cirhóze jater lze předpokládat brzký převoz do nemocnice na Pankráci.

66

H 902

H a n u s Karel, brig.gen., v.ú. 2703
(příjmení a jméno, hodnost a druh vojska, útvar (krycí číslo))

VIDĚL
zodpovědný důstojník
[Podpis]
dne 12. XII. 1950

MNO-HKS/3-Prf, poř. č. 16

VOJENSKÁ PŘÍSAHA

JA, občan lidové demokratické republiky Československé, slavnostně přísahám, že budu čestným, statečným, ukázněným a bdělým vojákem, že budu přísně zachovávat vojenské a státní tajemství a bez odmluv plnit všechny vojenské řády a rozkazy velitelů a představených.

Přisahám, že se budu svědomitě učit vojenskému umění, všemožně chránit majetek armády a lidu a že budu do posledního dechu oddán svému lidu, své lidové demokratické vlasti, presidentu a vládě Československé republiky.

Jsem připraven na rozkaz presidenta a vlády republiky Československé kdykoli bránit svou vlast — lidové demokratickou Československou republiku, a jako voják přísahám, že ji budu bránit mužně a udatně, důstojně a čestně a že nebudu váhat nasadit i svůj život k dosažení úplného vítězství nad nepřítelem.

A poruším-li tuto svou slavnostní přísahu, nechť mne stihne přísný trest lidové demokratického zákona, obecná nenávisť a opovržení pracujícího lidu.

Tak přísahám!

Čes. Budějovice, 6. říjen 1950.
(místo, den, měsíc a rok)

[Podpis]
(čitelný podpis)

Vojenská přísaha K. Hanuse z roku 1950 (foto: VÚA-VHA)

Důvody uvěznění K. Hanuse jasně dokládají výše nastíněnou teorii o politickém pozadí jeho případu: „...bol vzatý do väzby za výzvednú činnosť proti SSSR a štátom Ludových demokracií a za špionáž, ktorú prevádzal v prospech západných imperialistických štátov.“⁶⁰ Zároveň se začalo objevovat hodnocení, jež souznělo s vazebními důvody: „...byl horlivým služebníkem dřívějšího kapitalistického řádu a v nové

⁶⁰ Tamtéž, informace pro ministerstvo národní obrany z 18. 8. 1953.

*armádě působil škůdcovsky ve prospěch nepřátel našeho státu.*⁶¹ Nemůže proto překvapit, že tehdy figuroval v seznamech lidí zatčených v souvislosti s případem Rudolfa Slánského.⁶² Důvody a přitěžující okolnosti hledala StB mimo jiné v oficiálně návštěvě Jugoslávie, kterou podnikl jako doprovod ministra Ludvíka Svobody, přičemž obdržel vysoká jugoslávské vyznamenání.⁶³ Jednoznačně se tak stal stoupencem „Titoismu“. Současně v neprospěch K. Hanuse svědčily jeho kontakty se zástupci západních armád, kteří působili v Československu, mezi něž patřil například tehdejší britský letecký atašé, plukovník (Group captain RAF)⁶⁴ Hugo Walter Merton, byť plynuly ze služebních povinností.⁶⁵

Z výše uvedeného je zřejmé, že K. Hanus měl být souzen v jednom z velkých politických procesů s vnitřními nepřáteli strany, takže ho čekal přinejmenším dlouholetý trest vězení, ale dost možná i trest nejvyšší. Během vyšetřování proto striktně dodržovali izolaci od vnějšího světa a ani manželka neměla nejmenší šanci získat souhlas s návštěvou pro sebe či ošetřujícího lékaře prof. J. Hořejšího.⁶⁶ G. Hanusová přesto pokračovala ve snaze změnit předem připravený osud svého muže, takže se obrátila i na kancelář prezidenta republiky, leč marně.⁶⁷

Jak probíhaly výsledky K. Hanuse a byl-li během nich vystaven fyzickému či psychickému týrání, známé není. Veškerou protistátní činnost, která mu byla kladena za vinu, sice přiznal, ale to není nic nečekaného, jelikož mnoho souzených „vnitřních nepřátel“ v 50. letech se doznávalo. Obvykle to totiž považovali za straně prospěšné. Bez ohledu na to, jakým způsobem s ním zacházeli, však představovaly životní podmínky ve vazbě, i když probíhala alespoň částečně ve vězeňské nemocnici, fatální komplikaci pro nemocného s pokročilým stádiem cirhózy jater. Po půlroce ve vězení proto přišlo nevyhnutelné a K. Hanus 26. června 1953 zemřel.

O příčině úmrtí tedy není pochyb, avšak je také pravda, že vazba konec K. Hanuse urychlila. Následně vojenská prokuratura povolila příbuzným uspořádat pohřeb, ovšem za specifických podmínek: „...po úmrtí gen. Hanuse ve vazbě /snad škpt. Poláček nebo Polášek/ výslovně nařídil tichý pohřeb za účasti výhradně nejbližších příbuzných a vyslovil zákaz, aby na náhrobku byla uvedena vojenská hodnost.“⁶⁸ Kremace v kruhu nejužší rodiny poté proběhla ve Strašnickém krematoriu 6. července 1953 a urna s popelem byla uložena na přilehlých hřbitovech.⁶⁹ Hrob však již

⁶¹ Tamtéž, žádost o nové prošetření a rehabilitaci K. Hanuse z 27. 3. 1964.

⁶² ABS, f. Inspekce MV (A 8/2), inv. j. 1, kart. 1, seznamy a potvrzení o předaných písemnostech a dokladech zabavených u osob zatčených v souvislosti s Rudolfem Slánským.

⁶³ VÚA-VHA, personální záležitosti, základní osobní list.

⁶⁴ Překlad hostnosti do češtiny podle: Ladislav CHALOUPSKÝ, *Problematika překladu vojenských hodností*, in: Vojenské rozhledy, r. 3/2012, [online], [citováno 22. 10. 2018], <http://vojenskerozhledy.cz/kategorie-clanku/problematika-prekladu-vojenskych-hodnosti>

⁶⁵ ABS, f. Hlavní správa VKR, sign. 302-69-1, hlášení o pobytu H. W. Mertona v Československu z roku 1948.

⁶⁶ VÚA-VHA, personální záležitosti, žádost o úplnou rehabilitaci z 27. 11. 1968.

⁶⁷ AKPR, f. KPR, protokol T, sign. T 8523/52, kartotéční záznam o skartovaném spisu.

⁶⁸ Tamtéž.

⁶⁹ Úřad městské části Praha 4, oddělení matrik, knihy úmrtí, sv. 5, roč. 1953, s. 208, poř. č. 707.

v současnosti neexistuje a není známe jeho původní umístění. Podle informací správy Strašnických hřbitovů je zřejmé jen to, že byl zrušen někdy před rokem 1994.

Otázkou cizího zavinění se v případě smrti K. Hanuse zabývala už rehabilitační komise v roce 1964. V podkladech pro její jednání je uvedeno stanovisko, které ho vyloučilo, i když je zřejmá určitá opatrnost: „*K úmrtí pravděpodobně postačoval samotný charakter choroby /respektive nemožnost lékařské péče.*“⁷⁰

Tím se uzavřel životní příběh člověka, na nějž se bez nejmenších pochybností vztahuje výrok o tom, že revoluce požívá své děti. Zároveň však začal dlouholetý boj manželky, snažící se dosáhnout plné rehabilitace, samozřejmě ve smyslu nespravedlivého obvinění spolehlivého člena strany, který padl za oběť intrikám počátku 50. let. Už v srpnu 1956, proto napsala na MNO žádost o očištění jeho jména a doplacení neoprávněně odňatého důchodu manželovi v době, kdy byl ve vazbě na Pankráci, tehdy ještě neúspěšně.⁷¹

U první rehabilitační komise, nazývané „Barákova“,⁷² ještě neměla příliš šancí na kladné vyřízení. S dalším pokusem čekala osm let a až březnu 1964 se opět obrátila na MNO. Tehdy požadovala plnou rehabilitaci, doplacení pohřebního, úmrtného i šestiměsíčního důchodu.⁷³ Napodruhé byla G. Hanusová úspěšnější, takže jí bylo povoleno na hrob manžela doplnit vojenskou hodnost.⁷⁴ Současně získala i materiální odškodnění ve výši 8 974 korun sestávající z úmrtného, pohřebního a jednorázového vyživovacího příspěvku.⁷⁵

Verdikt z roku 1964 vdovu po generálu Hanusovi zcela neuspokojil, takže 27. listopadu 1968 podala další žádost. Předchozí rozhodnutí chtěla doplnit o zveřejnění rehabilitace, navrácení členství v KSČ i všech zabavených vyznamenání. Znovu neopomenula také materiální vyrovnání, které doplnila o odškodnění za odprodej bytového zařízení, přezkum předchozí vyplacené částky, vyměření vdovského důchodu a náhradu za snížení důchodového základu v důsledku nucené změny pracovního místa.

Otázka vdovského důchodu byla k vyřešení předána finanční správě MNO, s tím, že ostatní hmotné nároky nejsou oprávněné. Požadavky týkající se „morální“ stránky rehabilitace, jako bylo zmíněné navrácení členství ve straně, měli G. Hanusové vysvětlit při osobním pohovoru na ministerstvu. O tomto jednání ale není mezi dochovanými dokumenty uložen žádný záznam, takže nelze říci, jak rehabilitační komise celou záležitost vyřešila.⁷⁶

⁷⁰ VÚA-VHA, personální záležitosti, návrh pro 21. jednání rehabilitační komise z roku 1964.

⁷¹ Tamtéž, žádost o nové prošetření a rehabilitaci K. Hanuse z 27. 3. 1964.

⁷² ÚV KSČ ustavil 10. ledna 1955 první "komisi ÚV KSČ pro přezkoumání zákonnosti některých soudních případů od roku 1948 z hlediska výše trestu" a jejím předsedou jmenovalo ministra vnitra Rudolfa Baráka, po němž byla komise i nazývána. Komise mimo jiné řešila i záležitosti spojené s případem R. Slánského.

⁷³ VÚA-VHA, personální záležitosti, žádost o nové prošetření a rehabilitaci K. Hanuse z 27. 3. 1964.

⁷⁴ Tamtéž, dopis MNO adresovaný G. Hanusové z 9. 12. 1964.

⁷⁵ Tamtéž, dopis MNO adresovaný G. Hanusové z 22. 12. 1964.

⁷⁶ Tamtéž, návrh na vyřešení žádosti o rehabilitaci z roku 1968.

Použité pramen a literatura

Národní archiv Praha:

- f. Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna,
– sign. H 700/18, kart. 2860.
- f. Policejní ředitelství Praha II – pobytové přihlášky,
– sign. Hanus Karel*1900.

Archiv Kanceláře prezidenta republiky:

- f. KPR,
– inv. č. 1820, sign. D 9013/47, kart. 346,
– protokol T, sign. T 8523/52.

Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv:

- Personální záležitosti,
- Spis žadatele podle zákona č. 255/1946 Sb.

Archiv bezpečnostních složek:

- f. SÚMV,
– sign. 141-367-1,
- f. Inspekce MV (A 8/2),
– inv. j. 1, kart. 1.
- f. Hlavní správa VKR (302),
– sign. 302-69-1.

Úřad městské části Praha 4, oddělení matrik:

- knihy úmrtí, sv. 5, roč. 1953, s. 208, poř. č. 707.

Ladislav CHALOUPSKÝ, *Problematika překladu vojenských hodností*, in: Vojenské rozhledy, r. 3/2012, <http://vojenskerozhledy.cz/kategorie-clanku/problematika-prekladu-vojenskych-hodnosti>.

Jiřina DVOŘÁKOVÁ, *Bedřich Pokorný – vzestup a pád*, in: Sborník Archivu ministerstva vnitra, roč. 2/2004, Praha 2004.

Pavel KREISINGER – Milan VYHLÍDAL, *Generálmajor Josef Zuska*, in: Vojenské rozhledy, roč. 24, č. 3, Praha 201.

Jindřich MAREK, *Piráti svobody*, Cheb 2002.

Cenzura nabídky knih ve vězeňských knihovnách po únoru 1948 na příkladu věznice Krajského soudu v Liberci

Ivo Hartman

Kniha pro člověka vždy představovala přínos v oblasti vzdělávání, poučení, poznávání nových věcí a v neposlední řadě i relaxace, odreagování od starostí běžného dne. Tato skutečnost platila i ve vězeňském prostředí. Při absenci uspokojování potřeb vězňů v oblasti jejich zájmů, stává se četba knih jednou z hlavních priorit trávení volného času. Proto byly v soudních věznicích a trestnicích zřizovány knihovny, které svým množstvím měly poskytovat dostatek literatury.

Ze začátku byla do knihovny vkládána pouze náboženská literatura. Postupem doby, jak se československé vězeňství humanizovalo po první světové válce, rozšiřuje se nabídka i žánrová pestrost. Podíváme-li se na informace z roku 1930, obsahovala knihovna věznice Krajského soudu v Liberci k 1. srpnu 1929 celkem 992 svazků. V daný den bylo půjčeno mezi vězni celkem 84 knih. V roce 1928 bylo v této soudní věznici půjčeno 1963 knih.⁷⁷ Z dochovaných statistik vyplývá, že za celý rok 1928 bylo ve věznici umístěno celkem 1242 vězňů.⁷⁸ Pro potřeby této práce je však zajímavá spíše obsazenost knižního fondu v období od konce druhé světové války až do nástupu totalitního režimu komunistické strany v letech 1948 a 1949.

Z uvedeného období se podařilo dohledat archivní materiály z let 1947 až 1949. V roce 1947 se dochovala poznámka o knihovně ve výkazu zaměstnávání a vyučování vězňů, zaslaném ministerstvu spravedlnosti správcem Krajské soudní věznice v Liberci dne 18. ledna 1948. V něm se dočteme, že obsahovala 106 knih, průměrný počet čtenářů se pohyboval okolo 70 vězňů a za celý rok bylo vypůjčeno 3 120 knih.⁷⁹ Výroční zpráva z roku 1948 uvádí, že vězeňské knihovně byla ze strany vězeňského personálu věnována pozornost a došlo k částečnému doplnění nabídky knih. Celkový počet knih se za rok 1948 navýšil na 220. Zvýšený zájem o vězeňskou knihovnu dokazuje i počet výpůjček. Za celý rok proběhlo 6 625 výpůjček, když si průměrně vypůjčilo knihu 123 vězňů. Přesto byl stav knihovny pokládán za nedostačující a správa soudní věznice vnímala jako velmi nutné vyčlenit částku ve výši 8 000 korun na doplnění fondu.⁸⁰ Lze předpokládat, že tato snaha byla naplněna v roce 1949, kdy knihovna čítala 594 svazků. Tento počet umožnil uskutečnit 9 312 výpůjček za rok 1949. Průměrně navštívilo vězeňskou knihovnu a půjčilo alespoň jednu knihu 218 vězňů.⁸¹

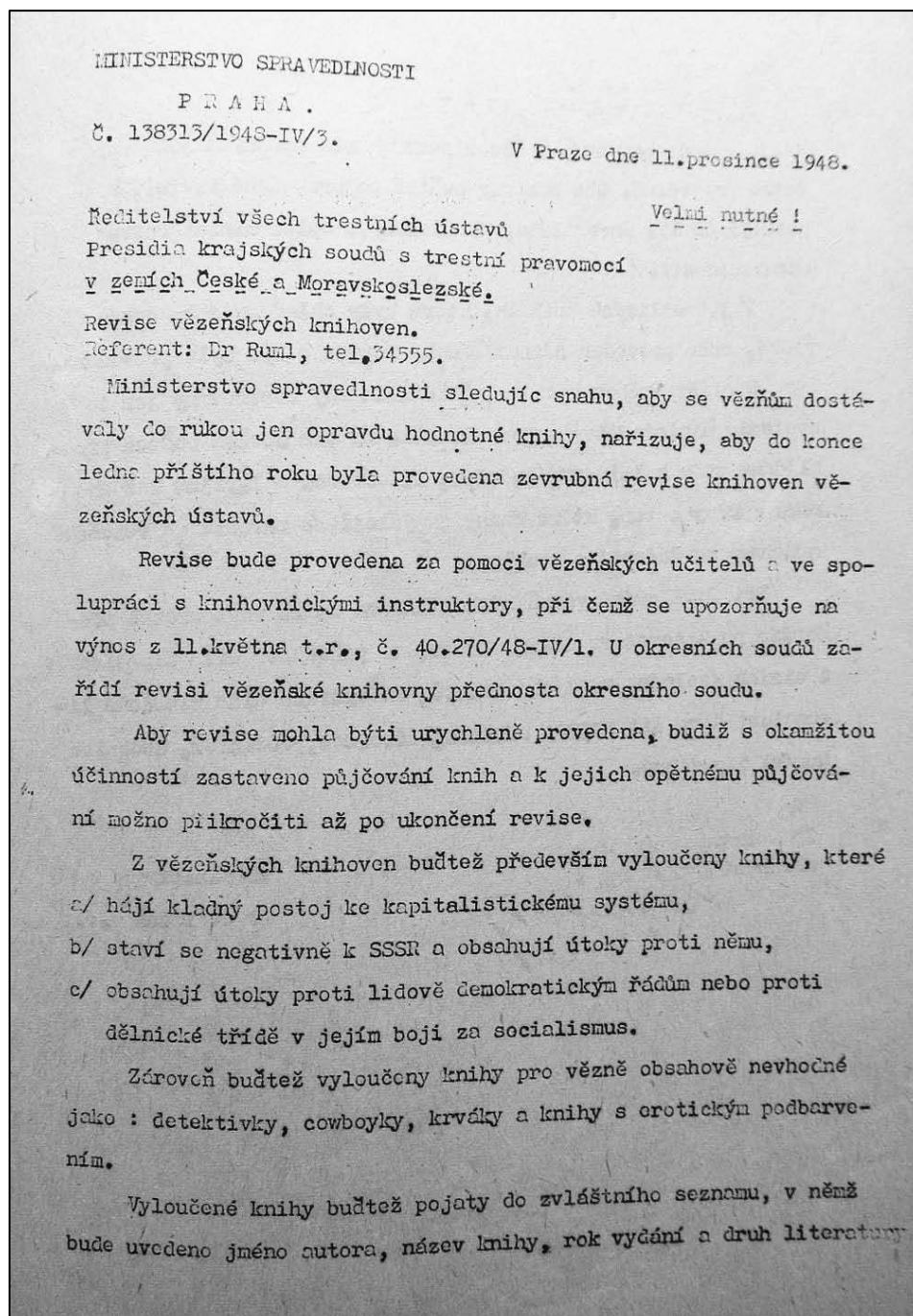
⁷⁷ *Vězeňství v Československé republice*, Ministerstvo spravedlnosti, Praha 1930, tab. VII, Práce a vzdělání.

⁷⁸ Tamtéž, tab. II, Obsazení věznice.

⁷⁹ Archiv bezpečnostních složek (ABS), f. E/1, inv. j. 32, kart. 24, výkazy o zaměstnávání a vyučování vězňů.

⁸⁰ Národní archiv Praha (NA Praha), f. SSNV, sv. 47/1, neuspořádáno, Výroční zpráva Krajské soudní věznice v Liberci za rok 1948.

⁸¹ Tamtéž, Výroční zpráva Krajské soudní věznice v Liberci za rok 1949.

První stránka nařízení ministerstva spravedlnosti k revizi knihoven (foto: NA Praha)

Někdo by se mohl zeptat, jak je možné hodnotit využitelnost a potřebnost knihovny, pokud nemáme k dispozici počty vězňů v daných letech. I na tuto otázku dostaneme odpověď ve výročních zprávách z let 1948 a 1949. V roce 1948 bylo ve věznici průměrně umístěno měsíčně 346 vězňů.⁸² V roce 1949 se tento statistický údaj vyšplhal na hodnotu 498 vězňů⁸³, což představuje nárůst průměrné obsazenosti o 152 vězňů. Oproti tomu se počet výpůjček za rok navýšil v roce 1949 o 2 687.

⁸² Tamtéž, Výroční zpráva Krajské soudní věznice v Liberci za rok 1948.

⁸³ Tamtéž, Výroční zpráva Krajské soudní věznice v Liberci za rok 1949.

Ze všech uvedených dat je patrné, že knihovna byla v soudní věznici Krajského soudu v Liberci vězni velmi využívána a měla nezastupitelnou roli v životě trestanců.

Důležitost knižního fondu pro trávení volného času vězněných osob umístěných ve výkonu vazby i výkonu trestu odnětí svobody si uvědomovali i představitelé komunistického režimu po únorovém převratu v roce 1948. Proto se ministerstvo spravedlnosti rozhodlo provést ve všech vězeňských knihovnách revizi obsahového rozložení knižní nabídky a vyřadit „nežádoucí literaturu, která odporuje novým pořádkům.“ Tento krok můžeme chápat jako odklon od vnímání v oblasti vzdělání a trávení volného času vězni, který byl implementován v období první republiky: *„Prvním znamením toho, že tradiční přístupy k delikventům budou nahrazeny ideologickým působením ve prospěch nového státního zřízení, se stala revize ústavních knihoven, k níž docházelo již v průběhu roku 1948. Úřední zpráva z trestního ústavu Valdice z konce tohoto roku informuje o revizi celé knihovny, vyřazení 22 svazků závadové literatury a provedení cenzurních zásahů v 46 titulech. Vyřazování „nevhodných titulů“ z vězeňských knihoven probíhalo také v následujících dvou letech. Současně výnos velitele Sboru vězeňské stráže ze 7. 12. 1949 zakázal zasílání knih do trestních ústavů. Odbornou literaturu a časopisy mohl obdržet pouze ten, kdo plnil normy a řádně se choval, nepracující jen ve výjimečných případech.“*⁸⁴

Cenzuru vězeňských knihoven v jednotlivých soudních věznicích a trestních ústavech odstartovalo vydání Nařízení ministra spravedlnosti č. 138313/1948-IV/3 z 11. prosince 1948.⁸⁵ Kontrolu prováděli primárně učitelé pracující v soudních vězeních nebo trestních ústavech. V případě jejich absence, revizi provedli knihovní instruktoři při národních výběrech. Představitelé ministerstva deklarovali snahu o zlepšení hodnoty dostupného knižního fondu v dané soudní věznici nebo trestním ústavu: *„Ministerstvo spravedlnosti sledujíc snahu, aby se vězňům dostávaly do rukou jen opravdu hodnotné knihy, nařizuje, aby do konce ledna příštího roku byla provedena zevrubná revize knihoven vězeňských ústavů.“*⁸⁶

Komunističtí funkcionáři rozčlenili nevhodnou literaturu do tří základních skupin. Hlavní důraz byl kladen na odstranění západních autorů z dosahu vězňů. Do této kategorie byly zahrnuty knihy dobrodružného žánru, zaměřené na příběhy z divokého západu. Druhou oblastí nežádoucího obsahu knih, byla díla popisující režim sovětského svazu, většinou dobu po skončení první světové války. Sem lze zahrnout převážně tituly s legionářskou tematikou, které pojednávaly o zážitcích československých vojáků z Transsibiřské magistrály. Hlavním důvodem byly jejich boje s rudou armádou v době občanské války v Rusku, kdy získali výraznou převahu a drželi pod svoji kontrolou celou magistrálu, a také jejich pohled

⁸⁴ Roman JOHN, *Vzdělávání odsouzených ve druhé polovině 20. století*, in: Historická penologie č. 3/2010, Praha 2010, s. 2-3.

⁸⁵ ABS, f. E/1, inv. j. 33, kart. 26, zápisy o vykonaných revizích ve věznicích.

⁸⁶ Tamtéž.

na dění v Rusku po roce 1917.⁸⁷ Poslední skupinou byly knihy, které negativně prezentovaly dělnické hnutí na konci 19. století a v první polovině 20. století.⁸⁸

Knihy vyřazené z vězeňských knihoven po revizi (foto: archiv autora)

Ve věznici Krajského soudu v Liberci proběhla revize v souladu s nařízením ministra spravedlnosti v lednu v roce 1949. Z důvodu absence vězeňského učitele či duchovního provedl revizi knihovní instruktor. Již 9. února 1949 zasílá ministerstvu spravedlnosti tajemník vězeňské správní služby Jaroslav Dušek přehledy vyloučených a ponechaných knih ve vězeňské knihovně.⁸⁹ Z dostupných

⁸⁷ Malý úryvek dokazuje, jak nežádoucí a nebezpečné byly tyto knihy. Nelze proto očekávat, ze strany komunistického režimu, jejich ponechávání ve vězeňských knihovnách: „Sovětská vláda ztratila důvěru v masách dělnických a rolnických. V Petrohradě vedle oficiálního sovětu už dávno existovala konference plnomocníků z jednotlivých závodů, ostře protibolševická. V průmyslovém rajoně ivanovo - voznesenském (gubernie vladimírská) je dělníků 300 000; z nich před říjnovým převratem bylo v bolševické straně zapsáno 5 000, ale potom začaly řady straníků řídnout, takže nyní je jich pouze 800. Rolnictvo se od sovětské vlády odvrátilo úplně. Postavilo se proti ní i hospodářsky, odpírajíc prodávat chleba.“ Josef KOUDELKA, *S naším vojskem na Rusi*, Přerov 1929, s. 202-203.

⁸⁸ Tamtéž.

⁸⁹ ABS, f. E/1, inv. j. 33, kart. 25, zápisy o vykonaných revizích ve věznicích.

seznamů vyplývá, že revizí bylo prozkoumáno celkem 252 knih, z toho 55 knih bylo vyřazeno a 197 revizor shledal jako nezávadné.⁹⁰

Archivní dokumenty obsahují pouze tituly knihovny krajského soudu z důvodu, že se seznamy knih na okresních soudech nedochovaly. Toto může být zapříčiněno skutečností, že některé věznice okresních soudu neobsahaly knihovny nebo bylo množství knih zanedbatelné. Domněnku podporují i studované archiválie: „...věznice okresního soudu ve Frýdlantě knihovnu dosud nemá, přes to, že tomuto soudu byla již prosinci 1946 povolena na nákup vhodných tiskovin částka 500 Kčs. Než soud mohl nákup uskutečnit, stouply ceny knih.“⁹¹ U okresního soudu v Tanvaldu byla situace vězeňské knihovny trochu jiná: „...vězeňská knihovna okresního soudu v Tanvaldě má dosud jen 10 svazků.“⁹²

Žánr	Počet vyřazených titulů
román	35 ks
detektivka	7 ks
povídky	4 ks
politika	3 ks
cowbojka	2 ks
krvavý román	1 ks
legendy	1 ks
cestopis	1 ks
fantazie	1 ks

tab. č. 1 Přehled vyloučených knih v Krajské soudní věznici Liberec

Vezmeme-li v úvahu, že v roce 1929 vězeňská knihovna v Liberci obsahovala 992 titulů, lze vysledovat jejich velký úbytek. To bylo způsobeno změnami politické situace během druhé světové války a těsně po ní. Lze předpokládat, že velké množství knih bylo zničeno po zabrání pohraničí po roce 1938, kdy Němci ve zvýšené míře zlikvidovali knihy českých autorů. Další vlnu odstranění knih datujeme do období těsně po květnu 1945, kdy občané Československa ničili německy psanou literaturu, jako projev frustrace a deprivace z útlatku během Protektorátu Čechy a Morava. Skutečnost potvrzuje i zápis Dr. Rumla ze dne 14. června 1949, který uvádí, že: „...stav vězeňských knihoven se od roku 1938 mnoho nezměnil, neboť v době okupace nebyly vězeňské knihovny doplňovány a pokud se tak jen přece stalo, nahradily přírůstky knih stěží počet vyřazených knih. Ve vězeňských knihovnách měli značné procento 1:20 - 30 %:1 německých knih, které pro české vězně nemají dnes význam. Mimo to okupací přišli jsme v pohraničí o řadu vězeňských knihoven.“⁹³

Podrobnějším prozkoumáním seznamu vyloučené literatury v soudní věznici Krajského soudu v Liberci zjistíme, že revizí bylo vyřazeno třicet pět románů (z toho

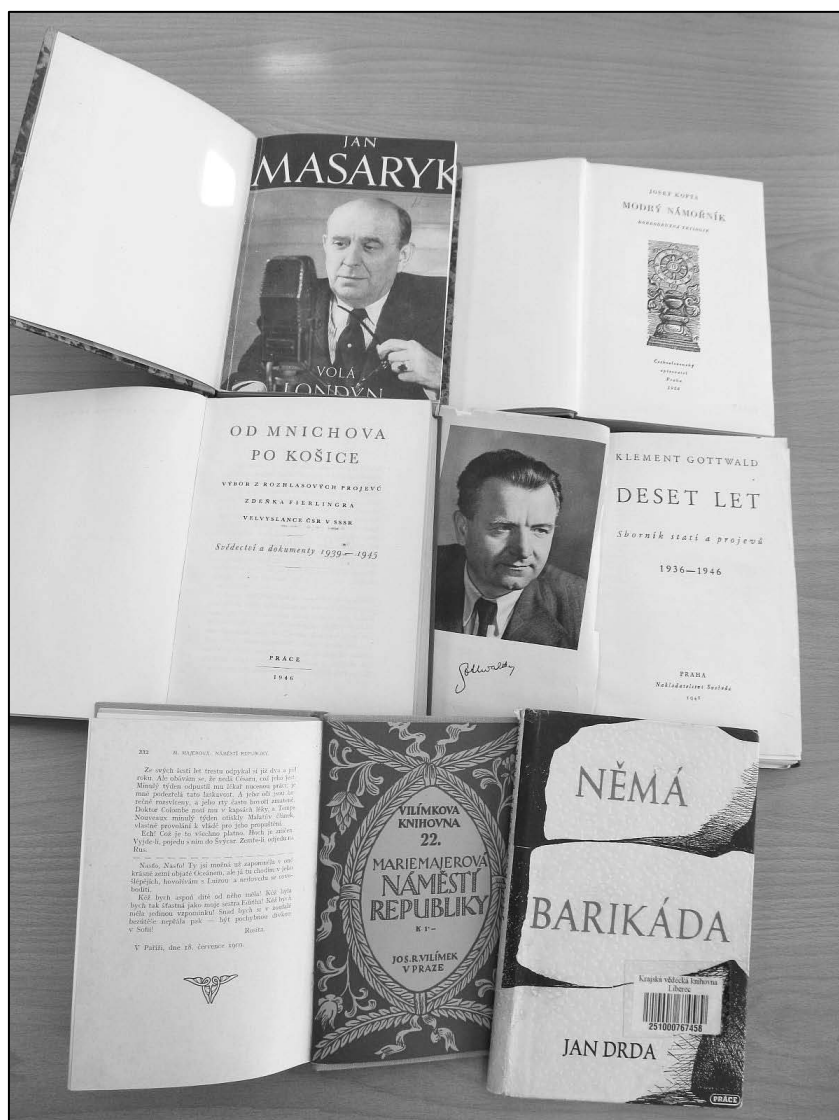
⁹⁰ Tamtéž.

⁹¹ ABS, f. E/1, inv. j. 32, kart. 24, výkazy o zaměstnávání a vyučování vězňů.

⁹² Tamtéž.

⁹³ ABS, f. E/1, inv. j. 33, kart. 26, zápisy o vykonaných revizích ve věznicích.

dva romány byly uvedeny jako erotické), sedm detektivek, čtyři soubory povídek, tři polická pojednání, dvě takzvané „cowbojky“ a po jednom to byl krvák, legendy, cestopis a fantazie.⁹⁴

Knihy ponechané ve vězeňských knihovnách po revizi (foto: archiv autora)

V přehledu nelze definovat konkrétní závadový charakter, jak ukazuje následující citace: „Donald Mac Betty: Vejce a já - satiristický román, Dumas Alex.: Bratrstvo mstitelů - historický román, Kirchenb Erger: Jak se zrodil Liberec - povídky, Nižňanský Jožo: Čachtická paní I. - IV. díl - krvák, Nozier: Čistá kurtizána - erotický román, Zola Emil: Štavnice - román.“⁹⁵ Z výše uvedeného výčtu lze vypožorovat, že při cenzuře knihovny byly pouze u některých titulů použity nadefinované charakteristiky podle výnosu ministerstva spravedlnosti. Do těchto kategorií by bylo možné zařadit tři tituly politické literatury: Alfréd Fuchs, *Novější papežská politika*;

⁹⁴ Tamtéž, kart. 25, zápisy o vykonaných revizích ve věznicích.

⁹⁵ Tamtéž.

Jan Litava, *Profesor Bural Demagog*; C. V. Rock, *Příběh zlatého dolaru* a jeden cestopis – Josef Koudelka, *S naším vojskem na Rusi* (tento román mohl být nevhodný svým popisem skutečnosti v Rusku za první světové války a těsně po ní, viz úryvek výše). U ostatních titulů bylo použito s největší pravděpodobností upozornění ve výnosu ministerstva spravedlnosti „Zároveň bud'těž vyloučeny knihy pro vězně obsahově nevhodné jako: detektivky, cowbojky, krváky a knihy s erotickým podbarvením.“⁹⁶

Celý seznam vyloučené literatury spíš vyvolává dojem, že hlavním smyslem revize bylo z dosahu vězňů odstranit knihy, přinášející odlehčení a určitou formu „úniku“ z vězeňského prostředí. Možná za tím stála snaha o zhoršení podmínek pobytu ve vězení a tím nepřímo působit, hlavně na politické odpůrce režimu. Musíme si uvědomit, že i v době trávení volného času, bylo snahou představitelů komunistického režimu působit na uvězněné a změnit jejich přesvědčení. Vytvořit ucelený a nepřetržitě působící systém politické agitace ve smyslu komunistické ideologie.

Po provedené revizi knihovny věznice v Liberci bylo pro potřeby uvězněných lidí ponecháno celkem 197 titulů. Z velké části se jednalo o díla předních českých klasiků, jako byli například Eduard Bass, Jindřich Šimon Baar, Karel Čapek, Alois Jirásek, Karel Václav Rais, Ivan Olbracht, Josef Kajetán Tyl, Vladislav Vančura, Julius Zeyer. Mezi zahraničními autory nalezneme pouze několik významných osobností, jako byli Viktor Hugo, Robert Hickens, Edgar Allan Poe. V roce 1948 byly v knihovně ponehány i knihy, které by byly v pozdějším čase komunistické diktatury 50. let 20. století nežádoucí. Jsou tím především myšleny tituly z autorského pera Edvarda Beneše – *Demokracie, Paměti, 6 let v exilu, Úvahy o slovanství*. Dále Karel Čapek – *Hovory s T. G. M.*, Jan Masaryk – *Volá Londýn*, Masarykova Akademie práce – *Cyklos přednášek*.⁹⁷

Lze předpokládat, že ponecháním výše uvedených titulů předních představitelů politické reprezentace republiky z let 1918 až 1938 a 1945 až 1948, zastávající demokratické principy, byla snaha vyvolat zdání pokračující humanizace výkonu trestu navazující na praxi, která byla uplatňována ve vězeňství první republiky. Komunistická propaganda si uvědomovala, v prvních letech po únorovém převratu, potřebu legalizace svého počínání a silně zakořeněný humanistický, demokratický odkaz prvního prezidenta České republiky Tomáše G. Masaryka a jeho spolupracovníků. Totalitní režim potřeboval získat čas na upevnění svého postavení, jakoukoliv akcí proti Masarykovi by vládní představitelé vyvolali negativní reakce obyvatelstva, což by mohly mít za následek nepokoje a změnu hlavního postavení komunistické strany v politické situaci v letech 1948-1950.⁹⁸

⁹⁶ Tamtéž, kart. 26, zápisy o vykonaných revizích ve věznicích.

⁹⁷ Tamtéž, kar. 25, zápisy o vykonaných revizích ve věznicích.

⁹⁸ „V letech 1945-1948, kdy se Komunistická strana Československa teprve připravovala na převzetí moci a tvářila se jako strana demokratická, se ráda hlásila k Masarykovu humanismu. Avšak v padesátých letech se její stanovisko změnilo a z T. G. Masaryka se stal nepřítel. V roce 1953 vedení KSČ vyhlásilo boj proti takzvanému masarykismu, bouraly se prezidentovy pomníky, přejmenovaly se ulice i instituce, v novinách se objevovaly

Knihy doporučované jako ideově vhodné (foto: archiv autora)

Vyřazení více jak čtvrtiny titulů z knihovny si vyžádalo potřebu doplnění knižního fondu. Toho využili představitelé komunistického režimu a již na konci roku 1948 nakoupili některé „vhodné“ knihy. Všechny tematicky zapadaly do koncepce komunistické propagandy. Na seznamu ponechaných knih jsou již v roce 1948 zaznamenány zakoupené tituly od předních zastánců komunistického smýšlení, propagandy. Vidíme tu *Dějiny VKS* (dějiny Věcovské komunistické strany – bolševiků, která se v roce 1952 přejmenovala na Komunistickou stranu Sovětského svazu); Klement Gottwald, *Se sovětským svazem na věčné časy*; Vladimír Iljič Lenin, *Kdo jsou „přátelé lidu“ a jak bojují proti sociálním demokratům*; Marie Majerová, *Deset tisíc kilometrů nad Sovětským svazem*; Zdeněk Nejedlý, *O lidovou republiku*.⁹⁹ Z výše uvedených titulů je zřejmá snaha glorifikovat režim v Sovětském svazu a ukázat jeho „pozitiva“. Přesvědčit vězně v potřebě proletářského boje proti západní kultuře.

I když se reprezentanti komunistické strany snažili o zvýšení počtu nabídky knižního fondu ve vězeňských knihovnách, nebyla tato snaha dostačující. Vědomí skutečnosti, že nelze v krátké době uspokojit všechny požadavky po nových knihách, vedlo k přijetí náhradního opatření, vyplývajícího z jednání mezi ministerstvem

články o jeho nenávisti ke komunismu, dokonce i spekulace, že financoval nezdařený atentát na Lenina“. *Na rozkaz prezidenta?*, in: *Živá historie*, říjen 2016, Brno 2016, s. 35.

⁹⁹ ABS, f. E/1, inv. j. 33, kart. 26, zápisy o vykonaných revizích ve věznicích.

spravedlnosti a ministerstvem informací a osvěty. Na základě vzájemné dohody navštívil dne 3. června 1949 zástupce sboru vězeňské stráže (SVS) Dr. Ruml poradu krajských knihovnických inspektorů na ministerstvu informací a osvěty.¹⁰⁰ Výsledkem bylo vydání nařízení, které ukládalo povinnost v oblasti knižního fondu. Úkol lze citovat z archivních materiálů: „*Dík pochopení ze strany ministerstva informací bude věc zařízena tím způsobem, že velitelé oddílů SVS vejdou ve styk s krajskými knihovnickými inspektory a projednají s nimi bližší podrobnosti, za kterých by půjčování knih jednotlivým vězeňským ústavům a odloučeným pracovním oddílům bylo prováděno. Velitelé oddílů SVS dali by pak pokyn velitelům stanic SVS a velitelům odloučených pracovních oddílů. Podobné pokyny dali by též krajské knihovnické inspektory okresním knihovnickým inspektorům. Justiční správa za bezplatné půjčování knih mohla by vyjít opět vstříc v tom směru, že by přiměřený počet knih svázala, případně opravila, za režijní cenu ve vězeňských knihárnách.*“¹⁰¹ O navázání spolupráce a implementování tohoto postupu měli velitelé z jednotlivých ústavů podat zprávu na velitelství SVS do konce června 1949. Bohužel konkrétní údaje se nedochovaly. Známý jsou pouze zprávy informující ministerstvo spravedlnosti o vydání pokynu ohledně zahájení spolupráce s krajskými či okresními inspektory. Pro krátkost lhůty nelze předpokládat větší rozvinutí spolupráce. Zprávy z pozdější doby o plnění nařízení nejsou autorovi článku k dispozici.

Velitel SVS si plně uvědomoval, že opatření, které bylo přijato ve spolupráci s ministerstvem informací a osvěty je krátkodobého charakteru a nemůže plnohodnotně řešit problematiku absence dostatečného množství „kvalitní a ideologicky vhodné“ literatury ve vězeňském prostředí: „*Do věci zasáhla též organizační změna, t. j. zákon o zlidovění soudnictví, která způsobila, že okresní věznice získaly na svém významu a že je musíme řádně vybavit vězeňskými knihovnami. Jde v podstatě o 150 těchto vězeňských knihoven.*“¹⁰² Ministerstvo spravedlnosti vyčlenilo v I. a II. čtvrtletí roku 1949 částku ve výši 120 000 Kčs, která sloužila k zakoupení nových knih. Celková částka byla rozdělena mezi jednotlivé soudní věznice či trestní ústavy v Čechách. Z archivních materiálů se dočítáme, že jednotlivé vězeňské ústavy dostaly následující finanční prostředky na nákup knih: Trestní ústav pro muže Plzeň Bory, Valdice, Mírov – 3 000 Kčs; Trestní ústav pro muže Mikulov a Trestní ústav pro mladistvé Zámorsk – 1 000 Kčs; Krajská soudní věznice Praha – 15 000 Kčs; Krajská soudní věznice České Budějovice a Plzeň – 10 000 Kčs; Krajskou soudní věznice Cheb – 8 000 Kčs; Krajské soudní věznice Litoměřice, Liberec, Chrudim, Hradec Králové – 7 000 Kčs, Krajská soudní věznice Brno – 11 000 Kčs; Krajská soudní věznice Ostrava – 9 000 Kčs; Krajské soudní věznice Olomouc, Uherské Hradiště, Jihlava – 6 000 Kčs. Všechny krajské soudní věznice měly povinnost vybavit jak knihovny krajské soudní věznice, tak i knihovny okresních soudních věznic.¹⁰³

Z uvedených částek je patné, že Krajská soudní věznice Liberec, dostala finanční obnos v horní polovině přidělovaných peněz. Tato výše financí

¹⁰⁰ Tamtéž.

¹⁰¹ Tamtéž.

¹⁰² Tamtéž.

¹⁰³ Tamtéž.

zavazovala velitele oddílu provést nákup literatury v souladu s výběrem, který určil velitel SVS ve spolupráci s ministerstvem informací a osvěty. Zakoupené knihy byly převážně marxistického pojetí, nebo se jednalo o pokrokovou literaturu domácích i cizích autorů či vědecky naučnou literaturu.¹⁰⁴ Aby to měli jednotliví velitelé oddílu SVS jednoduší při orientaci, která literatura je vhodná a žádoucí, vydalo ministerstvo informací a osvěty seznamy pro mladistvé i dospělé. Výčet knih pro dospělé obsahoval přibližně 380 titulů, které byly rozděleny do jednotlivých oblastí. Na předním místě byla původní česká próza, která obsahovala díla klasických autorů. Nalezneme zde jména Jan Neruda, Božena Němcová, Karel Havlíček Borovský, Karel Hynek Mácha, Karel Čapek, Vladislav Vančura. Druhou oblastí byly básně a dramata od Alexandra Sergejeviče Puškina, Adama Mickiewicze, Jiřího Wolker, Karla Jaromíra Erbena, Františka Ladislava Čelakovského, Jaroslava Seiferta, Homéra, Petra Bezruče. V třetí pasáži přehledu byla přeložená próza Lva Nikolajeviče Tolstoj, Charelese Dickense, Ivana Sergejeviče Turgeněva, Nikola Vasiljeviče Gogola, Ilji Erenburga, Jacka Londona. Poslední část seznamu zaujímala odborná literatura, která převážně pojednávala o dějinách české kotliny (velká část se věnovala období husitské revoluce), cestopisy po zemích, kde měl vliv komunismus. Další odborné knihy se zabývaly přírodou (mineralogie, myslivectví, apod.).¹⁰⁵ Z výše uvedeného výčtu je patrné, že převahu v nabízené literatuře měla ruská literatura, klasičtí autoři a literatura, která oslavovala boj chudiny proti bohatým. Z tohoto pohledu bylo komunisty zneužito i husitské hnutí.

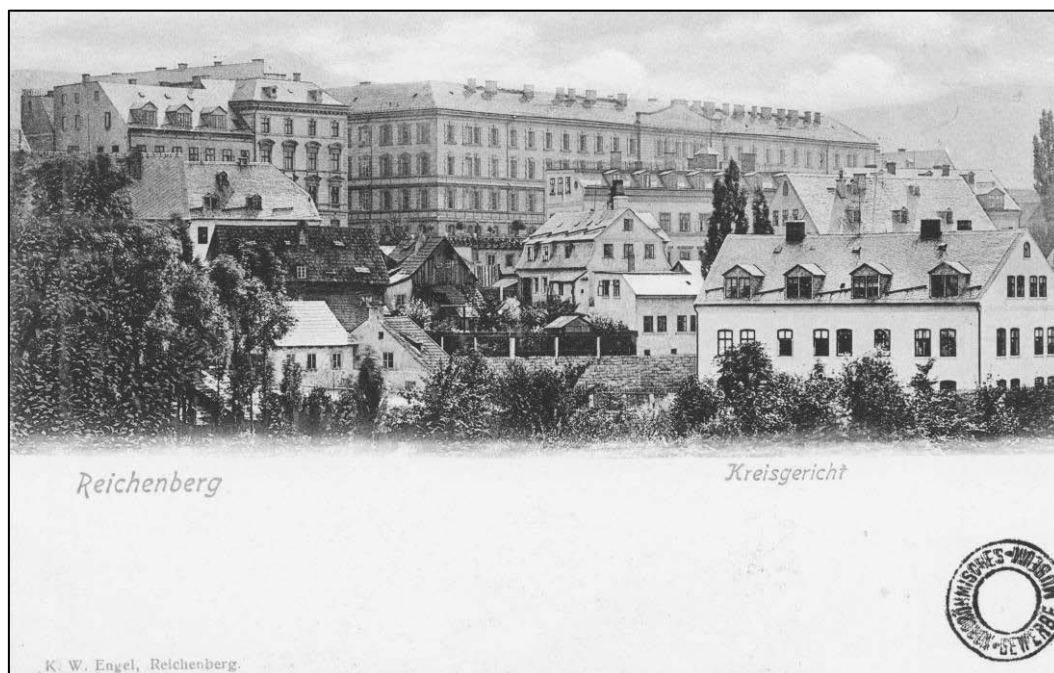
Jakým způsobem se odrazila částka poskytnutá Krajské soudní věznici Liberec v nabídce knih? Již bylo uvedeno, že se zvýšil rozsah knižního fondu. Celkový stav na konci roku 1949 je uváděn číslem 594 knih. Větší část poskytnutých financí šla na nákup knih do knihoven okresních soudních věznic, kde nabídka byla minimální nebo vůbec žádná. Prioritu přikládanou vybavenosti knižního fondu se dozvídáme z dostupných archivních materiálů. Podstatná částka z celkových financí na nákup nových knih, byla utracena již v první polovině roku 1949. Věznice v Liberci dne 2. července 1949 sdělovala: „...dle výnosu ministerstva spravedlnosti ze dne 27. 4. 1949 č. 5 277/49-IV-2, bylo zakoupeno dle přiloženého seznamu knih celkem 80 svazků v částce 6 962,40 Kčs z toho bylo na okresní soudní věznice v obvodu rozesláno dne 2. července 1949, 74 svazků, hlavně do věznic, kde knihy nebyly vůbec a do věznic, kde, dle zaslaných seznamů je nejméně knih při poměrně větším stavu vězňů.“¹⁰⁶ Ke zprávě byla přidána i tabulka počtu knih na jednotlivých okresních soudních věznicích, které spadaly do obvodu Krajské soudní věznice v Liberci. V tabulce byly zdůrazněny knihy, které byly pro nový režim důležité. Ministerstvo spravedlnosti si mohlo udělat představu

¹⁰⁴ Tamtéž.

¹⁰⁵ Tamtéž.

¹⁰⁶ Tamtéž.

o plnění úkolu soustavného propagandistického působení na jedince, kteří byli umístěni ve vězeňských zařízeních.¹⁰⁷

Krajský soud a věznice v Liberci na historické pohlednici (foto: Severočeské muzeum v Liberci)

Poslední, ne však zanedbatelnou, možností získání nových přírůstků do knihoven vězeňských zařízení, bylo jejich darování. Knihy byly věnovány prostřednictvím státních nakladatelství nebo výkonné moci. Typické bylo, že se jednalo o tituly předních českých nebo sovětských komunistických představitelů nebo autorů úzce spojených komunistickým režimem. Nejpilnějším poskytovatelem tohoto druhu čtiva bylo ministerstvo informací a osvěty. Například z dopisu ze dne 23. června 1949 se dozvídáme, že ministerstvo darovalo vězeňským zařízením celkem 250 výtisků knihy „Začínáme žít“, sovětského autora Antona Semjonoviče Makarenka. Bylo rozhodnuto, že po osmi výtiscích dostanou knihovny trestních ústavů v Plzni, Mírově, ve Valdicích. Trestní ústavy pro mládež v Zámrsku a Mikulově obdrží dva výtisky. Krajské soudní věznice rozšířili nabídku knižního fondu o čtyři výtisky. Okresní soudní věznice v Praze, Kutné Hoře, Mladé Boleslavi, Písku, Táboře, Klatovech, Mostě, České Lípě, Jičíně, Znojmě, Novém Jičíně a v Opavě získali dva výtisky a ostatní okresní soudní věznice dostali po jednom výtisku.¹⁰⁸

Závěrem lze říci, že nejaktivnějším institucí inovace knižního fondu ve vězeňských zařízeních na Českém území bylo ministerstvo informací a osvěty spolupracující s představiteli SVS. Během let 1948 a 1949 se jim podařilo z velké části

¹⁰⁷ Zajímavé je, že v následujících letech představitelé komunistického režimu své rozhodnutí změnil a okresní věznice postupně ztrácejí na svém významu. V polovině 50. let minulého století jsou uzavírány. Budovy byly předány jiným státním organizacím.

¹⁰⁸ ABS, f. E/1, inv. j. 33, kart. 26, zápisy o vykonaných revizích ve věznicích.

přebudovat nabídku knih ve vězeňských knihovnách směrem ke komunistické ideologii. Největší zastoupení měla díla klasických českých autorů, kteří byli pro nový režim přijatelní a dále knihy zabývající se glorifikací třídního boje dělnické třídy s kapitalismem. V menší míře pak vědecká, naučná literatura, která však musela pocházet především od sovětských vědců. V minimálním zastoupení nalézáme práce klasických západních autorů. Dokončením revize vězeňských knihoven bylo dosaženo stavu, že volný čas mohli vězni trávit ve společnosti literatury, která však musela být schválena komunistickými představiteli. Nový režim svým postupem v revizi knihoven dokazuje snahu o ovládnutí všech oblastí lidského působení, včetně vězeňských zařízení

Použité prameny a literatura

Národní archiv Praha:

- f. SSNV, neuspořádáno, sv. 47/1

Archiv bezpečnostních složek:

- f. E/1,
 - inv. j. 32, kart. č. 24,
 - inv. j. 33, karton č. 25, 26.

Roman JOHN, *Vzdělávání odsouzených ve druhé polovině 20. Století*, In: Historická penologie č. 3/2010, Praha 2010,

Josef KOUDELKA, *S naším vojskem na Rusi*, Přerov 1929

Na rozkaz prezidenta?, in: Živá historie, říjen 2016, s. 35, Brno 2006.

Vězeňství v Československé republice, Ministerstvo spravedlnosti, Praha 1930.

Cesta Emila Lányho do Francie

Ondřej Hladík

Edice dokumentů vztahujících se k historii vězeňství není v časopisu *Historická penologie* příliš reflektovaným tématem. Doposud byla na pokračování publikována pouze rozsáhlá zpráva JUDr. Vladimíra Solnaře o jeho studijní cestě po vězeňských ústavech několika evropských zemí z počátku 20. let 20. století.¹⁰⁹

Na tento doposud ojedinělý počín navazuje edice zprávy ze zahraniční služební cesty do Francie, kterou uskutečnil významný prvorepublikový právník JUDr. Emil Lány v roce 1927.¹¹⁰ Ten po vzniku Československa působil na ministerstvu spravedlnosti, kde měl za úkol organizaci vězeňství. Vyjížděl proto do evropských zemí, kde studoval tehdejší vězeňské systémy a následně sepisoval rozsáhlé informace, kde shrnul veškeré poznatky, případně připojil i vlastní postřehy. Nejznámější je téměř stotřicetistránková zpráva mapující jeho cestu do Belgie, Hamburku, Dánska a Pruska, která vyšla tiskem roku 1930.¹¹¹ Daleko menší pozornosti se dočkal dnes téměř neznámý čtrnáctistránkový dokument ze zmíněného pobytu ve Francii.

Zpráva podrobně popisuje čtyři vězeňské ústavy, jejich organizaci i průběh výkonu trestu – věznice de la Santé v Paříži, Fresnes na jižním okraji Paříže, Poissy nacházející se rovněž nedaleko hlavního města a vězeňskou kolonii Saint Maurice u Orléansu. Přibližuje tak francouzský výkon trestu, který ve 20. a 30. letech silně akcentoval systém založený na přísné izolaci odsouzených doprovázenou striktním zákazem mluvení po celou dobu pobytu ve věznici. To byla situace naprosto odlišná od tehdejšího Československa, což je patrné i na tom, jak velkou pozornost tomuto tématu věnoval E. Lány.

Vlastní dokument, který byl pro přípravu edice použit, pochází z rozsáhlého souboru archiválií k historii vězeňství, který byl po řadu let uložen ve věznici v Plzni

¹⁰⁹ Zpráva ze studijní cesty V. Solnaře nese název: „Vězeňská zařízení v Německu, Švýcarsku, Belgii, Itálii a Jugoslávii I: Zpráva o studijní cestě 1923/1924:“ Její originál je uložen ve Státním oblastním archivu Praha, f. Trestnice pro ženy Řepy 1864 – 1948, kart. 162. V edici byl tento dokument vydán v *Historické penologii* v letech 2006-2008 na pokračování po jednotlivých kapitolách: Ondřej HLADÍK (ed.) *Úvod*, *Historická penologie* I/2006, s. 4-6; „Německo“, *Historická penologie* II/2006, s. 11-24; „Švýcarsko“, *Historická penologie* I/2007, s. 4-11; „Belgie“, *Historická penologie* II/2007, s. 14-22; „Itálie“, *Historická penologie* I/2008, s. 43-59; „Jugoslávie, závěr“, *Historická penologie* II/2008, s. 26-34.

¹¹⁰ JUDr. Emil Pavel Lány se narodil 6. 7. 1879 v Černilově u Hradce Králové. Vystudoval práva v Praze a stal se advokátem v Kolíně. Od roku 1920 působil na ministerstvu spravedlnosti a byl pověřen organizací vězeňství. Od roku 1928 byl také delegátem u Mezinárodní komise pro trestní právo a vězeňství. V roce 1937 se stal prezidentem Vrchního soudu v Praze. V roce 1944 byl zatčen Gestapem pro odboj a tragicky zahynul v květnu 1945, když opouštěl pankráckou věznici. Jeroným LÁNY, *Kytička na hrob mého otce k 50. výročí jeho tragické smrti*, in: *České vězeňství* 2/1995, Praha 1995, s. 17.

¹¹¹ Emil Pavel LÁNY, *Zpráva ministerského rady Dra Lányho o návštěvě vězeňských ústavů v Belgii, Hamburku, Dánsku, Prusku a Sasku v září-říjnu 1930*, Praha 1930.

na Borech. Roku 2013 však došlo k jeho předání do Národního archivu v Praze, kde se stal součástí neuspořádaného fondu Správa Sboru nápravné výchovy.¹¹²

Nejedná se však o originál zprávy sepsané E. Lánym. Je to nedatovaná a neautorizovaná strojopisná kopie tohoto textu na slabém průklepovém papíru formátu A4. Z hlediska použitého papíru a psacího náčiní je tak archiválie v podstatě nezajímavá. Vylíčená situace samozřejmě přináší řadu nevýhod, jelikož není možné posoudit, jestli některá specifika pocházejí přímo od autora nebo vznikla následně coby písařská chyba, úmyslné vynechání a zkrácení. Tomu napovídá zejména neustálený úzus psaní čísel, který nejednou kolísá i v rámci odstavce či přímo jedné věty. Střídají se tak číslovky se slovním rozepisováním. Podobná situace panuje i v případě obvyklých zkratk, kdy je možné nalézt například zápis gramáže vězeňské stravy obdobným způsobem.

Dalším problémem, který plyne z vylíčené situace, bylo velmi chaotické užití interpunkčních znamének. Čárky ve větách se nejednou objevují na místech, kde jsou doslova nadbytečné a zároveň jejich použití neodpovídá pravopisu běžně užívanému ve 20. a 30. letech 20. století. Jinde naopak čárky v souvětích úplně chybí a výsledek je tak pro čtenáře značně nepřehledný, někdy dokonce znesnadňující chápání významu. Úprava interpunkcí, alespoň v těch nejzásadnějších případech, se tak stala jediným větším zásahem do původního dokumentu a jejím cílem je především jeho zlogičtění, nikoliv snaha pozměnit autorův individuální styl. Nadto lze vcelku oprávněně předpokládat, že tento nedostatek vznikl právě při přepisu originálního textu.

Při přípravě edice se objevila také jedna nesrovnalost faktografické povahy, které nemohla vzniknout v důsledku písařských chyb a jejíž původ nebylo možné uspokojivě vysvětlit. Souvisí se vzhledem pařížské věznic de la Santé a Fresnes. Jejich podoba, tak jak ji vylíčil E. Lány, se totiž přinejmenším částečně liší od skutečného vzhledu obou ústavů v druhé polovině 20. let, což plyne z prostého porovnání popisu s dobovými fotografiemi a plány. Na konci jednotlivých podkapitol edice jsou připojeny obrazové přílohy, na nichž je rozdílnost situace dobře patrná. V případě pařížské věznice de la Santé je uvedeno, že: *„Ústav má tvar sedmicípé hvězdy; šest cípů je vězeňské křídlo, kdežto sedmý oddíl je administrativní.“* Ve skutečnosti je sice centrální část věznice vybudována podle panoptického vzoru, ale má pouze pět křídel. Navíc správní budova stojí samostatně před ní a v zadní části celého areálu je další vězeňská část čtverhranného půdorysu propojená s celkem jedním panoptickým křídlem centrální stavby.

Věznice Fresnes je charakterizována takto: *„Jsou to vlastně tři ústavy, položené vedle sebe [...] Mužský ústav má křížovou formu, tři křídla jsou vězeňská a má každé z nich (přízemí a 4 patra) celkem 500 samovazebních cel, čtvrté křídlo jest administrativní.“* Ani tentokrát popis E. Lányho zcela neodpovídá skutečnosti. Je sice pravda, že ústav se skládá ze tří, respektive čtyř samostatných objektů, ale rozložení a půdorys jsou jiné. Zmíněná trestnice pro muže má skutečně tři křídla, ale situovaná souběžně,

¹¹² Národní archiv Praha, f. Správa Sboru nápravné výchovy, neuspořádáno.

nikoliv do kříže a jako celek stojí odděleně od administrativní budovy čtvercového půdorysu. Zbylé tři objekty (správní budova, ženská trestnice, vězeňská nemocnice) nejsou skutečně oddělené zdí. Jejich podrobnější popis je ale součástí edice, takže v úvodu nebudou blíže specifikovány.

I přes popsany nedostatek, který částečně snižuje vypovídací hodnotu, se editovaný dokument jeví jako přínosný pramen k dějinám francouzského vězeňství. Jeho další části totiž korespondují s dosavadními poznatky ve směru průběhu a pravidel výkonu trestu. Bylo by proto škoda ponechat ho stranou jako jeden z možných pramenů pro další bádání.

Zpráva min. rady Dra Emila Lányho o návštěvě francouzských vězeňských ústavů v Paříži, ve Fresnes, v Poissy a St. Maurici

I. Prison de la Santé

Je velká soudní věznice pařížská, určena pro mužské vyšetřovance a ty odsouzence, jejichž rozsudek nenabyl ještě právní moci. Ústav nalézá se ve XIV. pařížském okrese v Rue de la Santé – už skoro na periferii Paříže, a je určena pro 1 800 mužských vězňů. Budova je asi 50 let stará, velmi masivní, obehnaná 7m vysokou zdí, nad vstupní branou je v kameni vytesáno heslo „Liberté, Egalité, Fraternité“ – jež se ovšem nad vězeňským ústavem podivně vyjímá. Ústav má tvar sedmicípé hvězdy; šest cípů je vězeňské křídlo, kdežto sedmý oddíl je administrativní. Jednotlivá vězeňská křídla budovy mají nad přízemím ještě dvě, některá i tři poschodí. Kromě vyšetřovanců a odsouzenců, o nichž rozsudek ještě není v právní moci – vězňové toho druhu podobně jako u nás, nemají pracovní povinnosti – ponechává se tu asi 120 – 150 trestanců a tresty do jednoho roku k vykonání běžných domácích prací.

Vězňové jsou sem dodáváni výhradně z policejního vězení „Dépot“, jež se nalézá v justičním paláci pařížském. Po právoplatnosti rozsudku jsou vězňové rozesíláni do příslušných trestnic.

Věznice de la Santé je zařízena zásadně samovazebně a má celkem 1 300 samovazebních cel. Cely jsou prostorné, každá má plošnou výměru $3 \times 2 \frac{1}{2} - 7 \frac{1}{2} \text{ m}^2$.

Poněvadž z různých důvodů bývá někdy nutno umístiti některé vězně společně, jsou pro takové případy další potřebné místnosti, ve kterých bývají vždycky tři vězňové pohromadě (nikdy 2). V den návštěvy měl ústav celkem něco přes 1500 vězňů.

Policie dodává jen do sedmi hodin večer – v noci se vězňové nedodávají. Denně nový přibude, ale také ubude, asi 150 – 200 vězňů.

Personál:

1 ředitel nejurista, 1 místopředseda, 1 účetní, 2 příruční – asi jako naši adjunkti, 1 šéf dozorců – náš inspektor stráže, 6 vrchních dozorců, 8 kancelářských dozorců a 100 dozorců.

Dozorci nejsou vůbec ozbrojeni ve službě, ale ústav má v zásobě zbraně střelné i poboční. Noční službu – zevní i vnitřní zároveň – koná vždy 15 dozorců (včetně velitele noční služby). Služba noční se koná obchůzkami a po noční službě je příští den prázdný.

Krom toho má každý dozorce jeden den v týdnu volný – ať v neděli nebo v některý den všední, podle toho jak to střídání ve službě s sebou přinese. Po odečtení dozorců, kteří mají volno nebo jsou nemocní, zbývá zpravidla pro denní službu kolem 65 dozorců (ze 100). Dozorci dostávají zdarma uniformu (kalhoty na 1 rok, blůzu na 2 roky, plášť na 5 let, čapku na 1 ½ roku. Obuvi nedostávají a bytů rovněž ne. Plat dozorce ve III. platové třídě, ženatého se dvěma dětmi, činí měsíčně 1000 franků, t. j. asi našich 1300 Kč, při obdobných drahotných poměrech. Uniformy jsou tmavomodré se světlemodrými vyšitými distinkcemi (hvězdičky) na přeloženém límci a na čapce v předu uprostřed.

Služba dozorců trvá od 7 ½ hod. ráno do 6 hod. večer s 1 ½ hod. polední přestávkou, a to bez jakékoliv odměny za službu konanou přes 8 hodin denně. Noční služba trvá od 6 hod. večer do 7 ½ hod. ráno a není kromě volného dne jinak odměňována.

Duchovní (katolický, evangelický, židovský) jsou ustanoveni smluvně, rovněž i lékař, který dochází každodenně. Ústav nemá vlastní nemocnice a dodávají se vážně nemocní vězňové do vězeňské nemocnice blízké trestnice ve Fresnes.

Zavšivení vězňové se desinfikují podobně jako u nás, lázně jsou jen sprchové – voda se dá temperovati z ústředního topení a pouze na oddělení nemocných je několik van.

Učitel není ustanoven ani pragmatikálně, ani smluvně. Vyučování vůbec žádného není, ale ústav má knihovnu, jenž obsahuje asi 2000 svazků, vězňové však čtou nejvíce vlastní knihy se svolením vyšetřovacího soudce.

Cely jsou zařízeny všechny stejně: železné lůžko přiklápěcí na zeď, rovněž přiklápěcí stůl se židlí, v koutě splachovací kloset, bílý kameninový a nad ním jednak aparát (knoflík stiskací ve zdi) na spouštění vody do klosetu a kohoutek s pitnou vodou. Světlo elektrické, topení ústřední, podlaha parketová. Okna slušně veliká a vězeň může libovolně otevírati jejich horní část za účelem větrání.

Nejtěžším disciplinárním trestem je temná komora a může ji uložit ředitel nejdéle nepřetržitě na 14 dní, kombinovanou s půstem tak, že vězeň dostává pouze chléb s vodou a krom toho jen každý čtvrtý den polévku.

Poněvadž ve věznici jsou jen vyšetřovanci a neprávoplatně odsouzení, není tu většího pracovního provozu.

Stravování je zařízeno ještě podle staršího způsobu, který se nyní ve všech francouzských věznicích rychle odstraňuje, a má býti v brzké odstraněn i ve věznici de la Santé; totiž stravování vězňů obstarává smluvně soukromý podnikatel, který má za tím účelem ve věznici kuchyni a jakousi restauraci. Strava sestává jen z polévky se zeleninovým obsahem v devět hodin ráno a ve 4 hodiny odpoledne – vždy asi ½ l polévky – a krom toho denní porce chleba 800 gr.

Dvakrát týdně obdrží vězňové v polévce též maso. Polévky i chléb se rozváží na vozíčkách po kolejích do jednotlivých oddělení a cel a podává se do cel dveřními otvory. Nádoby na polévku jsou takové jako u nás a po jídle se nádoby ihned odeberou za účelem čištění a uložení.

Vězňové si mohou vlastním nákladem stravu přilepšovat nebo i sami opatřovat, ale jen v omezené přípustné míře a vždy jen z ústavní kuchyně a restaurace. Pro dopravování stravy do vyšších poschodí jsou zřízena vytahovadla.

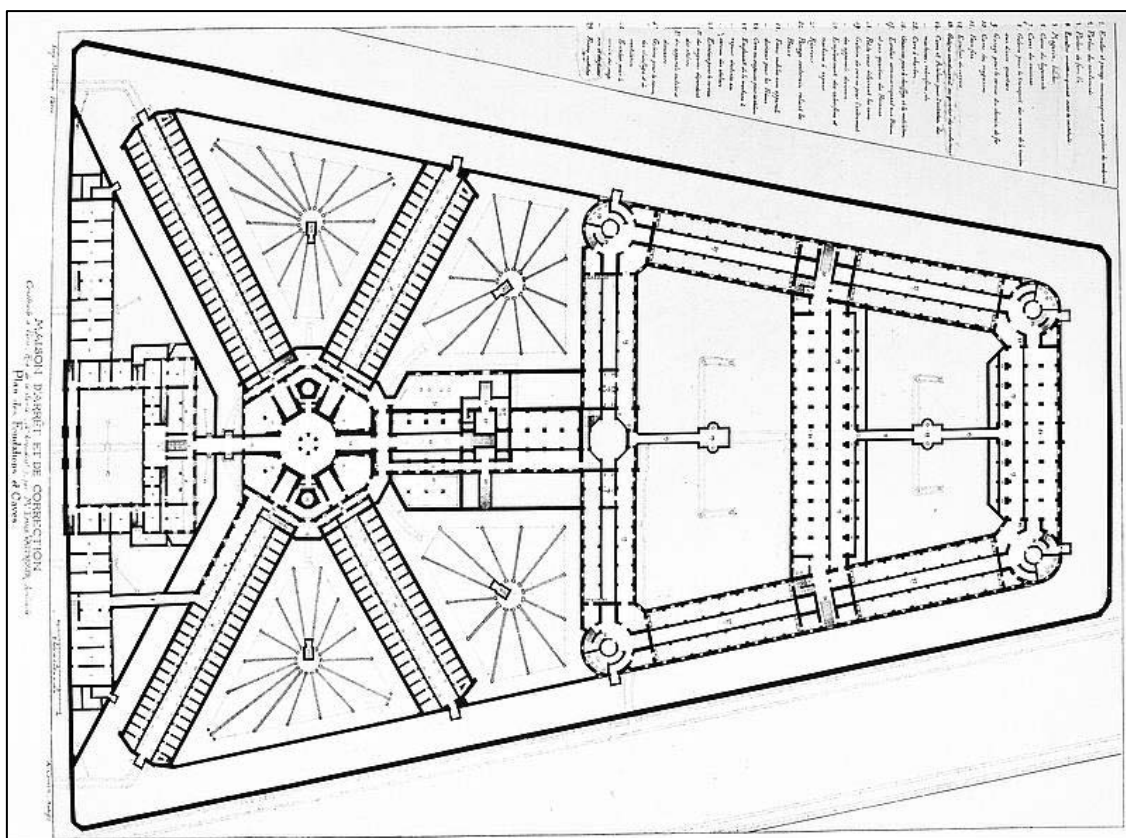
Oděv nosí vězňové zpravidla vlastní; jen když vlastního oděvu nemají, dostanou potřebné součástky erární. Vězňové vstávají ráno o půl osmé hod. a večer se světla všude zhasnou v 6 hod. – aby se ušetřilo jako nákladu osvětlovacího, tak i personálu.

Zajímavé je zařízení návštěv a procházek. V každém budovním křídle je v přízemí asi 20 – 35 dřevěných samostatných pokojíků na chodbě, každý pokojík má drátěný strop a drátěnou zadní stranu, kdežto přední vstupní dveře jsou zasklené. V půli uvnitř je pokojík úplně rozdělen drátěnou stěnou; zadní stranou vchází do něj vězeň, z předu zasklenými dveřmi vstoupí návštěva a tak se koná současně ve všech šesti křídlech vždy celkem 180 návštěv najednou. V každém křídle má dozor na všech celkem asi 40 návštěv jen jediný dozorce, který chodbou prochází. Obsah rozmluv se vůbec nekontroluje a také by se kontrolovat nedal, poněvadž v době návštěv (zrovna konaly se v čas mé návštěvy) je na chodbě pochopitelně takový hřmot, že je těžko vlastnímu slovu rozumět. Netajil jsem se tím, že pokládám tento způsob návštěv za povážlivý, poněvadž umožňuje kollusi, ale ředitel mínil, že nebezpečí takového není, protože je přísně kontrolována každá osoba, jež návštěvu koná. Návštěvy konají se ve 3 dny v týdnu, a to vždy od půl druhé hod. do 4 hod. odpoledne.

Prostorné dvory mezi jednotlivými křídly budovy jsou vysokými 3 ½ m zdmi rozdělenými na samé menší dvorky tak, že na každém dvoře je asi 50 takových malých dvorečků. Každý vězeň koná úplně izolovaně svou procházku (jednu hodinu denně) na takovém zvláštním dvorečku, jehož jedna užší strana je nahoře dokonce i částečně opatřena střechou, aby tu vězeň mohl pobývat i při deštivém počasí. Půda těchto dvorečků je cementová, stěny úplně hladké a nad všemi dvorečky každého nádvoří vede chodba se zábradlím, kudy přechází dozorce, který vidí z této chodby do všech 50 dvorků. Rozumí se, že vězeň z jednoho dvorečku naprosto nemůže vidět do dvorečků sousedních.

Chodby vězeňské jsou osvětleny shora tím způsobem, že plochá střecha nad chodbami je zasklená. Jednotné centrální hally, odkud by byl přehled do všech vězeňských oddělení, není. V celku měl jsem dojem obstojného pořádku i obstojné čistoty, avšak zdá se mně, že v obojím směru je u nás větší přísnost a přesnost.

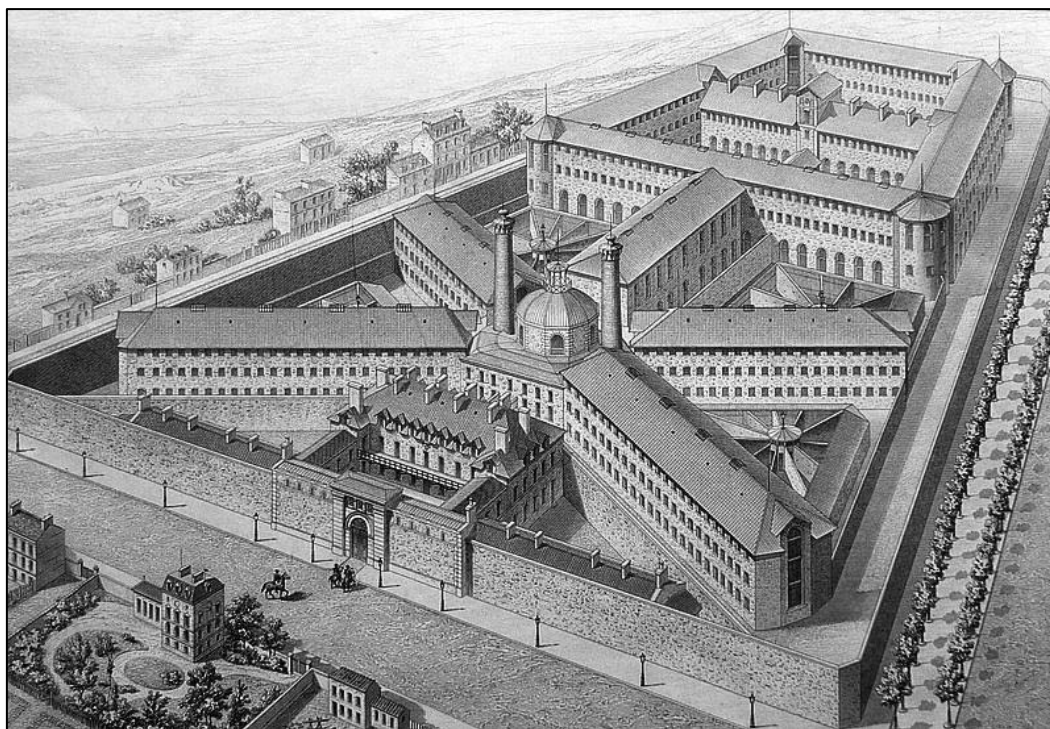
Celkový státní příplatek na jednoho vězně činí prý 2,40 franků denně.

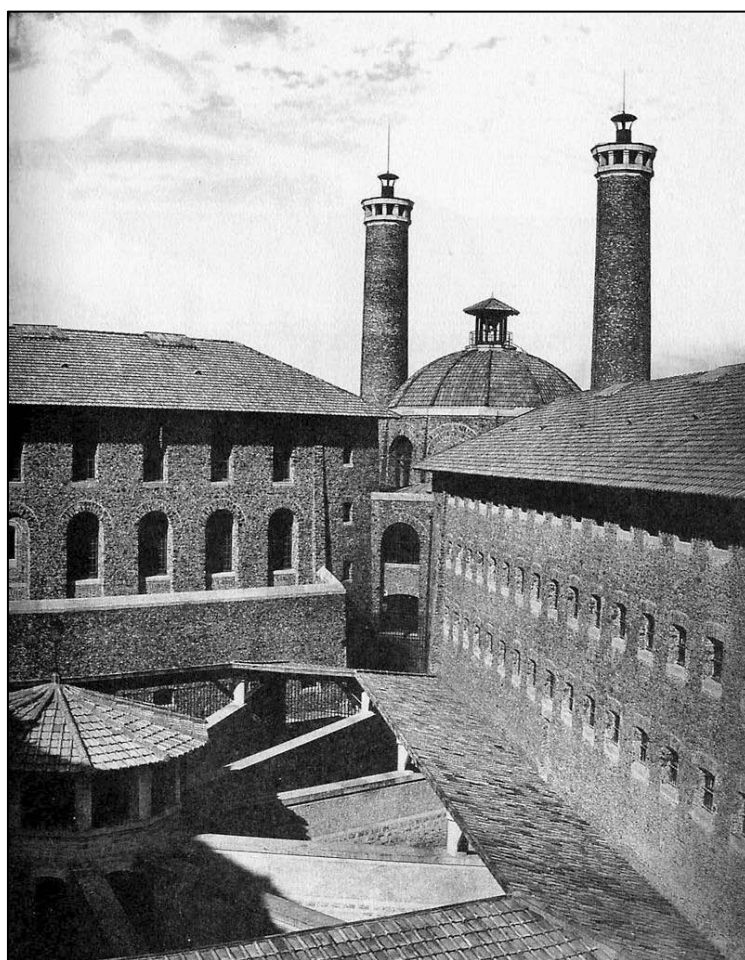
*Půdorys věznice de la Santé z roku 1871, jehož autorem byl Joseph Auguste Émile Vaudremer
(foto: archiv autora)*

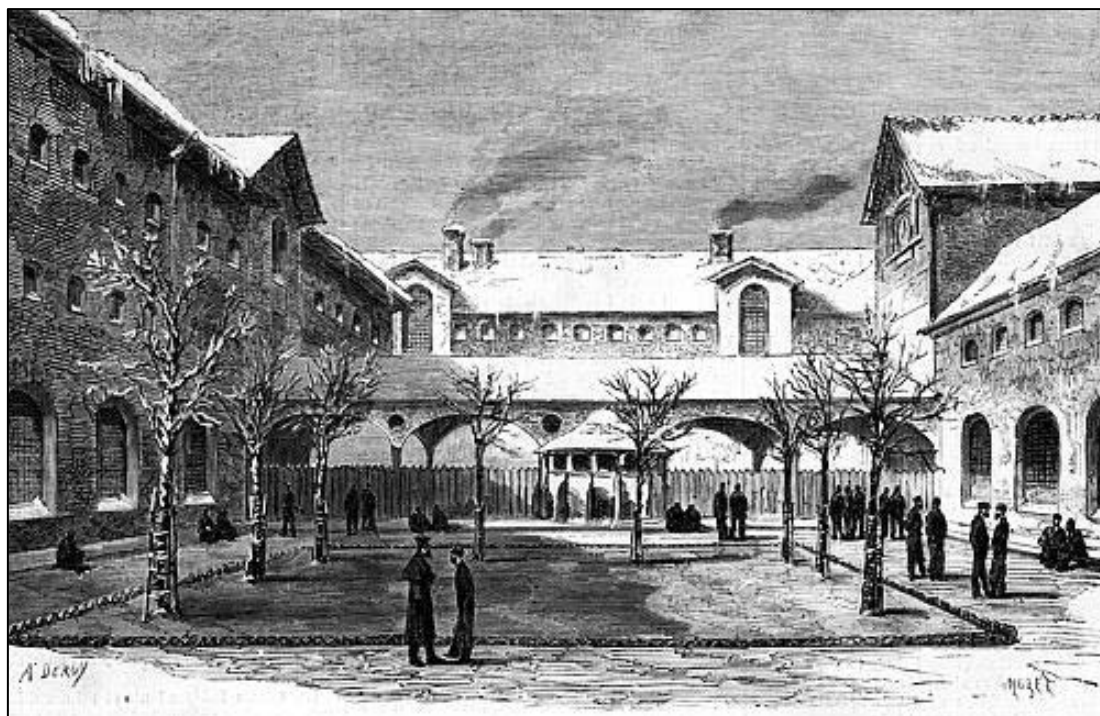
Interiér věznice de la Santé na fotografii z kolekce Henri Manuela z let 1929 až 1931 (foto: archiv autora)

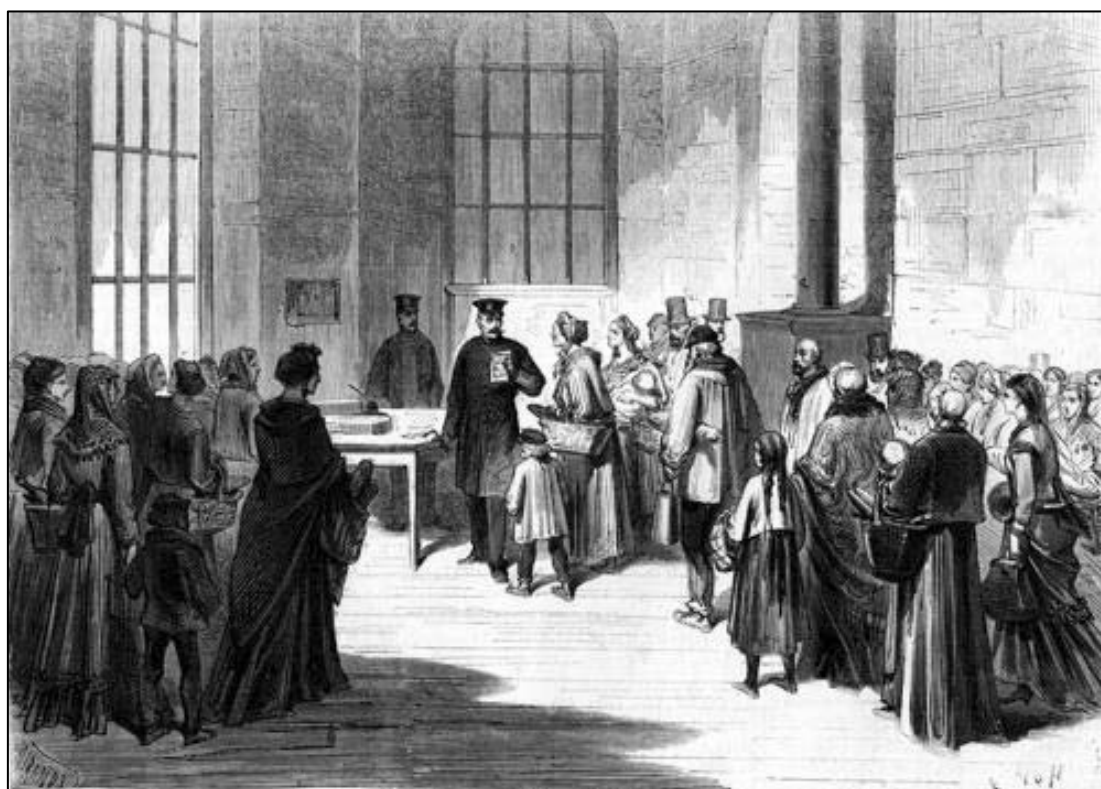
Věznice de la Santé (foto: archiv autora)

Věznice de la Santé v druhé polovině 19. století (foto: archiv autora)

Kresba vycházkového dvora z roku 1870 (foto: archiv autora)

Příchod návštěv vězňů, kresba z roku 1870 (foto: archiv autora)

II. Trestnice a vězeňská nemocnice ve Fresnes

(Maison de Correction et Infirmerie centrale des Prisons á Fresnes)

Ústav tento je z nejmodernějších francouzských trestnic a byl dostavěn velkým nákladem roku 1898. Jsou to vlastně tři ústavy, položené vedle sebe, ale každý z nich samostatně ohrazený hradební zdí 7 m vysokou. Kolem dokola kolem tří objektů jde krásná široká alej vysokých stromů s asfaltovým promenádním chodníkem a za alejí jsou ze tří stran kolem ústavu vilové domky a zahrádky – t. j. byty všech úředníků jakož i všech dozorců. Úředníci mají byty zcela zdarma, dozorcí za nepatrný jakýsi uznávací poplatek asi 20 – 25 fr. měsíčně.

Prvý objekt je ženská trestnice zařízena pro 240 trestanek s tresty do jednoho roku. Samovazebně je zařízeno 140 cel a vykonává se v nich samovazební trest s krajní přísností tak, jaký blíže vyličím při popisu oddělení mužského. Sto žen je umístěno v celách společných tak, že jich bývá pohromadě 4 – 8. V samovazebním oddělení koná službu 13 civilních dozorkyň, ve společné vazbě koná službu 10 jeptišek. K personálu ženského objektu náleží též dvě učitelky pragmatikálně ustanovené a v ústavě bydlící. Mužští dozorcí nemají do ženského objektu vůbec přístupu, takže i noční službu opatřují si dozorkyně a jeptišky obchůzkami samy.

Druhý objekt (samostatně ohrazený) je pro mužské trestance s tresty do 1 roku a má 1500 přísně samovazebních cel. Takovou samovazbou se trest o $\frac{1}{4}$ zkracuje (u žen také). Trestanci jsou důsledně a naprosto izolováni. Pracují osamocně v celách, každý má vlastní procházkový dvůr podobně jako ve vězení de la Santé. Kaple má v amfiteatrální úpravě 252 cely s výřezy pro pohled k oltáři a dozorce umístěný vedle oltáře vidí do všech cel. K obleku každého trestance náleží cvilinková kukla, kterou musí obléci kdykoli opouští svou celu tak, že jest jeho hlava i krk až po ramena úplně zahalen a obličej ani oči není vidět. Vzduch k dýchání vchází pod cípem kukly, který je u úst volný. Viděl jsem průvod trestanců, kteří byli v tomto úboru na chodbě připraveni k raportu – dělá to dojem strašidel. V den mé návštěvy bylo mužských trestanců 1 165, ženských 195 a v nemocničním objektu 34 mužů, tedy celkový stav 1 394 vězňů.

Třetí objekt jest mužská vězeňská nemocnice určená nejen pro vlastní ústav, nýbrž i pro cizí vězně povážlivě nemocné a je rovněž zařízena výhradně samovazebně. Má pro nemocné 120 cel. Nemocnice je zařízena pro všechny druhy nemocí a též pro nejtěžší druhy operace. Největší procento nemocných jsou těžké případy tuberkulosity a nemoci pohlavní.

Ústav nemá lékaře pragmatikálního, nýbrž dva smluvní lékaře (jednoho chirurga a jednoho internistu), z nichž střídavě každodenně jeden přichází na jednu až dvě hodiny do ústavu. Kromě toho jsou v ústavu dva starší studenti medicíny (taktéž jeden chirurg a jeden internista), kteří jsou v praxi a mají v ústavě zdarma byt a stravu, a za to konají službu lékařských zástupců a asistentů, zejména konají i všecku noční službu lékařskou. Když praktikanti dostudují a odejdou, přijmou se jiní dva studující – praktikanti.

Mužský ústav má křížovou formu, tři křídla jsou vězeňská a má každé z nich (přízemí a 4 patra) celkem 500 samovazebních cel, čtvrté křídlo jest administrativní.

Cely mají plochu $3\frac{1}{2} \times 2$ t. j. 7 m^2 , zařízení je úplně stejné jako ve vězení de la Santé jen s tím rozdílem, že trestanci mají jídelní misky (takové jako naše) u sebe v celách; strava se rozváží na vozíkách v kotlech a každý trestanec dveřním otvorem nastaví svou misku, do níž se mu z kotle sběračkou naleje. Z velmi moderně zařízené kuchyně vedou koleje do všech oddělení; do poschodí se dopravují vozíčky se stravou vytahovadly a na chodbách jsou v poschodí zase koleje.

Vězeňská strava záleží z černé kávy ráno v 7 hodin, z polévky v 9 hodin dopoledne, opět z polévky s vydatným obsahem zeleninovým nebo luštěninovým nebo i moučným ve 3 hodiny odpoledne a z denní dávky v bochánkách po 800 gr., jež se vydávají ráno na celý den. Dvakrát týdně je v polévce i maso. Z kuchyně mužského objektu dodává se strava i pro ženský objekt. Nemocnice má vlastní kuchyň.

Ke všem celám je stejný klíč, dveřní zámky cel jsou jednodušší než u nás, ale masivní a pevné, podlahy na chodbách a celách jsou parketové, osvětlení elektrické, topení ústřední a v každém poschodí každého křídla září lesklou mosazí protipožární zařízení.

V každém křídle je v suterainu 32 kárných cel silně ztemnělých a je v každé kárné cele trestanec uzavřen ještě za zvláštní mříží, která ho od vchodu úplně odděluje. Trest temné komory kombinované s postem může uložit ředitel do 14 dnů tak jako ve vězení de la Santé. Trestanci v kárných trestech mají jednogodinovou procházku vždy jen jednou za dva dny, jinak je jednogodinová procházka každodenně.

Vězňové vstávají v 6 hodin a chodí povinně spát v $7\frac{1}{2}$ večer! Kaple je společná pro katolíky i evangelíky, obojí bohoslužby konají se každou neděli, ale návštěva je dobrovolná.

Lázně jsou výhradně sprchové, ale i tu vězeň je úplně izolován v separovaných kabinách. Lázeň se poskytuje jednou týdně. Procházky se konají rovněž úplně izolovaně, tak jako ve věznici de la Santé.

Zařízení návštěv je ještě originálnější než ve věznici de la Santé. Každé vězeňské křídlo má v přízemní chodbě návštěvnu zařízenou tak, že na chodbě stojí proti sobě dvě řady budek, každá řada má po 12 budkách. Strany obou řad obrácené k sobě jsou úplně zadrátované a obě řady jsou odděleny uličkou asi $\frac{1}{2}$ metru širokou. Do jedné řady budek jsou vpuštěni návštěvníci, do protilehlé řady budek vcházejí vězňové, takže návštěvník jest od trestance oddělen půlmetrovou prostorou a dvojí drátěnou stěnou. Obsah hovoru se taktéž nekontroluje a pro všechny návštěvy koná službu na každém křídle 1 dozorce. Návštěva nesmí trvat déle než půl hodiny. Rozlišování trestanců na disciplinární třídy není.

Velmi pěkná a nádherně zařízená je prádelna, kde je vidět samé mosazné a niklové moderní stroje – pere se tu prádlo nejen pro celý vlastní ústav, ale i pro všechna vězení pařížská (Fresnes je od Paříže vzdáleno asi 2 hod pěší chůze,

ale je tramvajové spojení). Trochu vadí v prádelně pára. Hned vedle prádelny je sušárna. Spravování prádla opatřují ženští vězňové ve svém objektu. Poblíž kuchyně je i pekárna, chléb se vydává 36 hodin po upečení.

Škola byla sice původně zřízena, ale byla pak úplně zrušena a pragmatikálně ustanovený učitel jest zaměstnán jen jako úředník censurou korespondence, agendou podmíněčného propuštění správou knihovny apod.

Pro dopravu trestanců má ústav 4 ústavní povozy (na koňský potah). Každý povoz má uprostřed podélnou chodbičku, z níž vede na každou stranu 6 dveří do malých cel, takže v každém povozu je celkem 12 samostatných cel. Strop nad chodbičkou je uprostřed vyvýšený, takže lze choditi zcela vzpřímeně a zároveň pod tímto vyvýšením stropu resp. střechy vniká shora světlo do chodby. Dveře jednotlivých cel uzavírají se jednoduchými zástrčkami a dozorčí sedí v chodbičce.

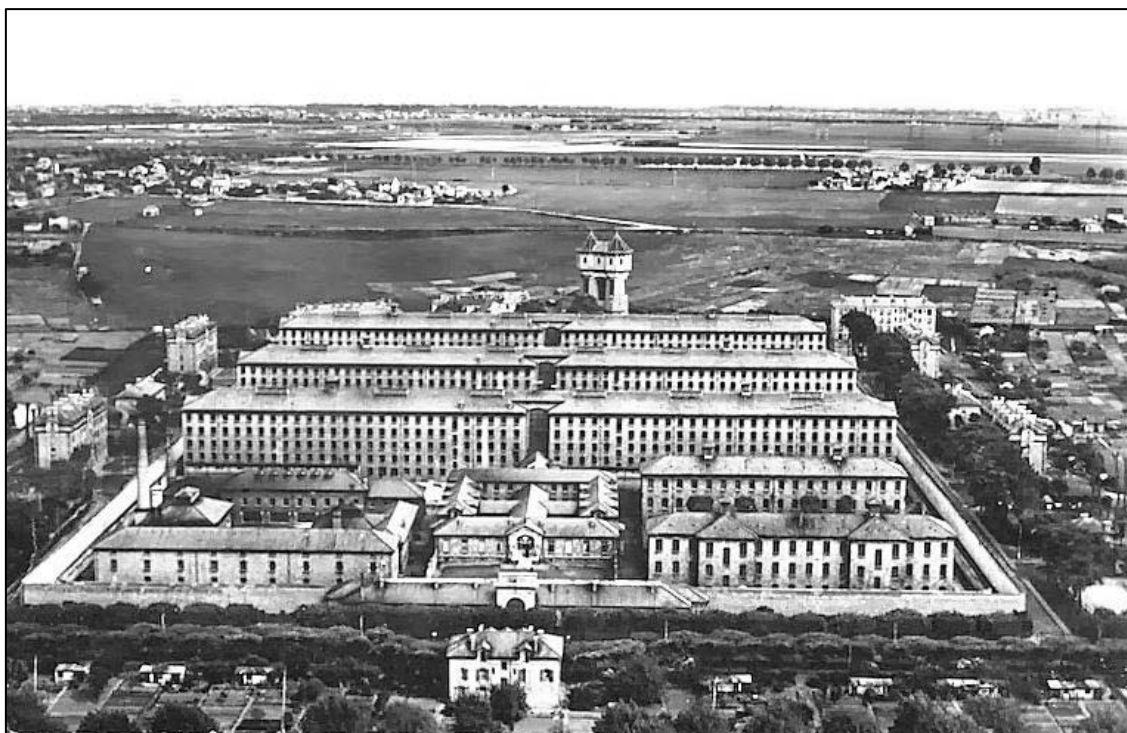
Také zařízení nemocnice je veskrze moderní a bohaté. Velký operační sál s ohromným oknem v jeho sousedství příslušné místností sterilizační, přístrojní atd., nemocniční cely velmi podobně zařízené – všechno to nečiní už vůbec vězeňského dojmu. Nemocniční budova je jen jednopatrová. Pobyt v nemocnici se ovšem včítá do trestu. V nemocniční kuchyni na stole pro přípravy stravy spala kočka, neboť kočky mají ve Francii vůbec privilegované postavení.

Zaměstnanci: 1 ředitel (neprávník), 1 podředitel, 1 správce, 1 účetní, 1 učitel, 3 kancelářští úředníci, 6 kancelářských dozorců se zvláštní zkouškou, 1 šéf dozorců (naš inspektor), 5 vrchních dozorců a 90 dozorců. Dále 13 dozorkyň, 10 jeptišek a dvě učitelky. Lékaři jak už řečeno, jsou smluvní, rovněž i duchovní.

Noční službu v mužském ústavu nemocničním koná obchůzkami celkem 20 dozorců, kteří mají příští den volný; krom toho má každý dozorce jeden den v týdnu volno, ať je neděle či jiný den. Dozorčí služba denní koná se od sedmi hodin ráno do 6 hod. večer, s 1 ½ hodinovou přestávkou v poledne; denní služba koná se beze zbraně; v noci jsou dozorci opatřeni puškami.

Návštěvy smí vězeň přijmouti dvakrát týdně a také dvakrát týdně smí psáti dopis. Práce koná se jen v celách a skoro výhradně jen pro soukromé podnikatele a základě smlouvy. Podnikatel platí za jednoho trestance nejméně 6 až sedm franků denně. Oblek trestanců je jako u nás. Knihovna má asi 4 000 svazků.

V průčelí ústavu nad jeho názvem zase podivně se vyjímá do kamene vytesané revoluční heslo „Liberté, Egalité, Fraternité“.

Věznice Fresnes (foto: archiv autora)

Vězeňská nemocnice ve Fresnens v roce 1930 (foto: archiv autora)

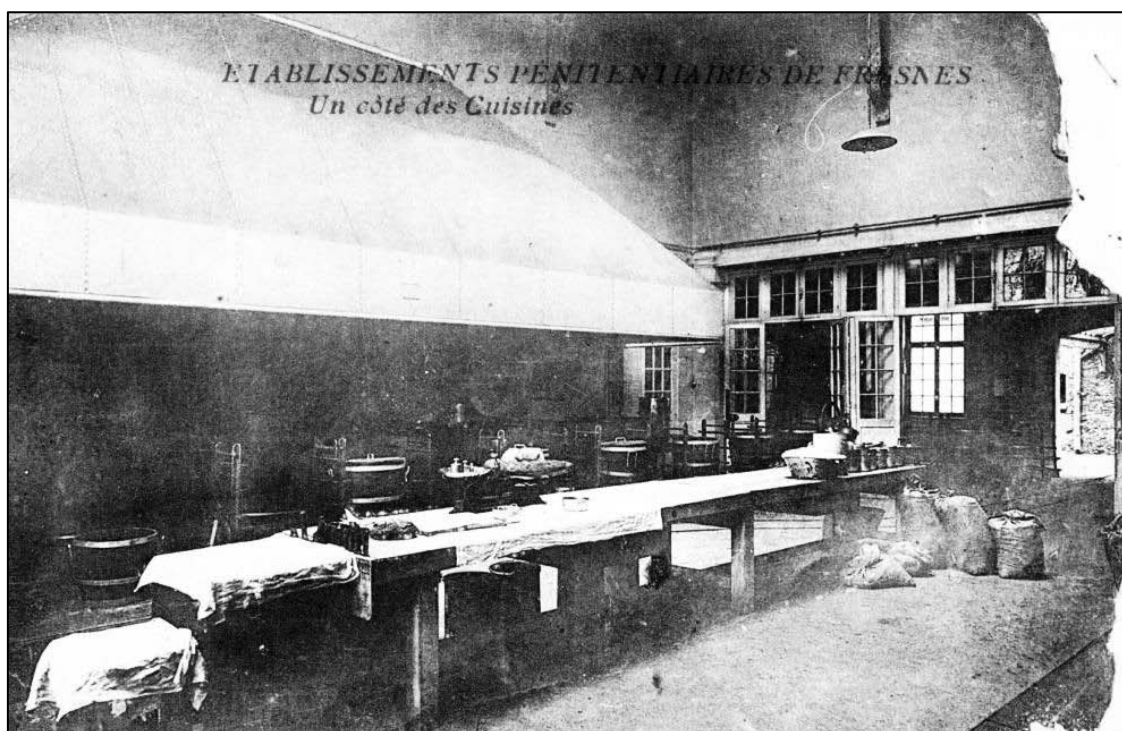
Věznice Fresnes na historické pohlednici (foto: archiv autora)

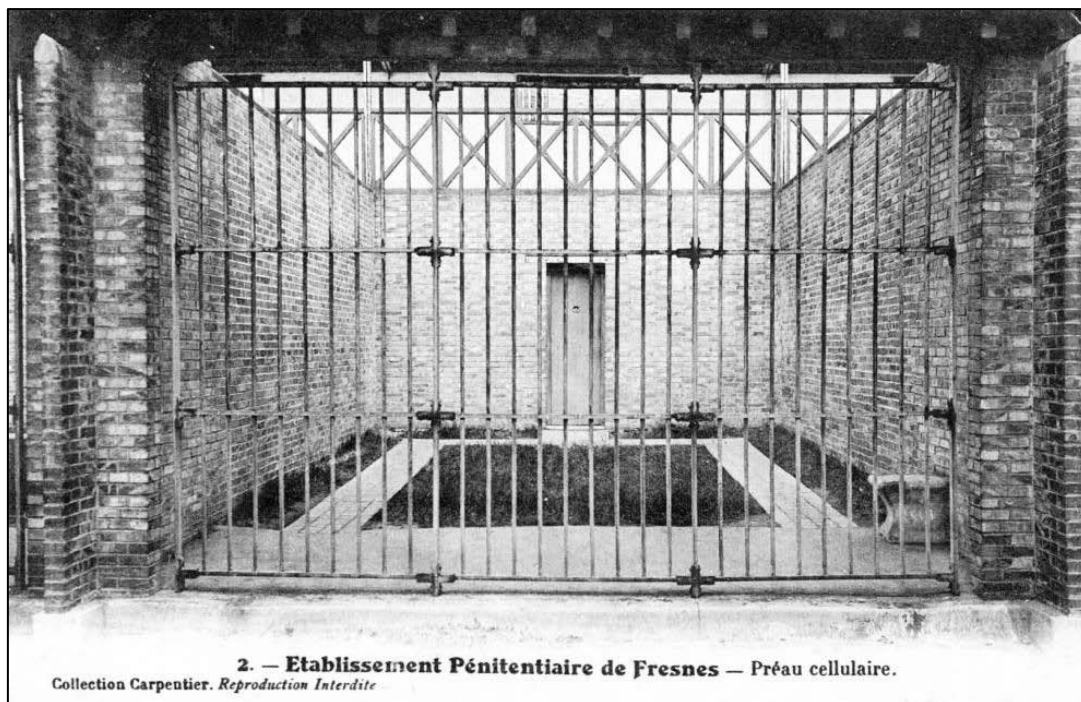
Slavnostní zahájení provozu věznice v roce 1898 (foto: archiv autora)

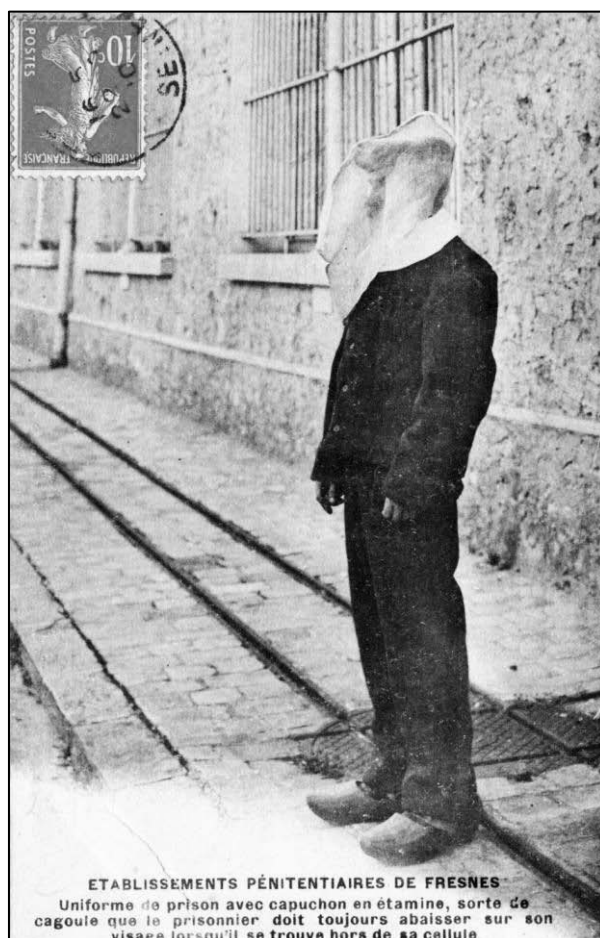
Cela ve Fresnes (foto: archiv autora)

Ústavní kuchyně (foto: archiv autora)

Vycházkový dvůr (foto: archiv autora)

Vězeň s kuklou určenou pro pohyb mimo celu (foto: archiv autora)

III. Mužská trestnice v Poissy

(Maison centrale de Correction)

Tato trestnice je zřízena pro mužské trestance s tresty od 1 do 5 let. Je to bývalý klášter uršulinský, který byl už roku 1810 adaptován na trestnici. Trestnice jest zařízena pro 1 200 vězňů, kteří ve dne vesměs pracují ve společných dílnách a na noc a na dobu odpočinku mají býti izolováni. Poněvadž však žádoucí adaptace staré budovy nebyla dobře proveditelná, je věc vyřešena tím způsobem, že v řadě sálů je zřízeno asi po 40 kójích, jichž je celkem 740, kdežto zbývající trestanci jsou umístěni ve vazbě společné až po 50 trestancích pohromadě.

Pro trestnici platí přísná záповeď mluvení trestanců. Měl jsem pochybnost, zda záповeď skutečně se dodržuje v dílnách, kde je zaměstnáno až i 98 trestanců pohromadě, a ředitel mně ujistil, že stejně se dodržuje i ve společných celách v době večerní, kde je až 50 trestanců pohromadě.

Kóje mají dveřní stranu a strop mřížované a uvnitř jest jen lůžko, stolička a dřevěný věšák. Každá kóje je opatřena i noční nádobou. V den mé návštěvy měl ústav 990 trestanců.

Úbor trestanců je ve francouzských trestnicích stejný nebo aspoň hodně podobný jako u nás; rozdíl je snad jen v tom, že trestanci neužívají onucí, nýbrž i ponožek.

Provoz pracovní je velmi intensivně zařízen ve 24 dílnách, kde pracují trestanci skoro výhradně pro soukromé podnikatele a v kartáčnické dílně pro vojsko. Soukromý podnikatel podle smluv platí za jednoho trestance 6 – 10 franků denně, pro trestance je práce upravena akordně a polovice mzdy, kterou podnikatel podle smluv platí případně státu, kdežto druhá polovice tvoří pracovní odměnu trestancovu. Bylo mi v knihách ukázáno, že trestanec, který svou prací vydělal za měsíc 600 franků, měl skutečně za týž měsíc připsáno na odměně přes 300 franků, z kteréžto části – podobně jako u nás – smí polovinou disponovati na vedlejší požitky, kdežto druhá polovina se povinně ukládá jako úspora. Nesmí překvapovati, že za těch poměrů vyskytují se případy, že trestanci hledají v trestnici existenci. Práce mimo trestnici, tedy tzv. venkovské práce, se nekonají.

Dozorci konají službu vůbec beze zbraně, ale zbraně jsou pro případ potřeby v zásobě (pušky, revolvery i šavle). V noční službě jen velitel stráže je ozbrojen revolverem. Noční službu, a to zároveň i zevní, koná 8 dozorců obchůzkami a mají příští den volno. Krom toho každý dozorce má jeden den v týdnu volný. Služebních bytů dozorců v této trestnici nemají a konají denní službu 9 – 10 hodin.

Rozdělení trestanců na disciplinární třídy není. Škola jest elementární, takže není nijaké soustavné výchovy kulturně mravní. Knihovna má si 4 000 svazků. Trestanci vstávají v půl sedmé ráno a povinně se ukládají k spánku v sedm hodin večer!

Strava záleží z kávy černé ráno v sedm hodin, z polévky a krom toho příkrm (v den mé návštěvy ½ litr řídké bramborové kaše s kroupami) a denní dávka chlebová činící 700 gramů.

Zajímavé je, že trestanci nepožívají stravy v celách, nýbrž jak v poledne tak i večer shromažďují se ve dvou ohromných jídelnách v sousedství kuchyně. V jedné jídelně je místo pro 550 a v druhé pro 650 trestanců v prostých nenatřených lavicích na způsob školních lavic. V čas jídel koná službu u trestanců tam shromážděných jen 5 – 6 neozbrojených dozorců. Dle ujištění ředitelova i v jídelnách se přísně dodržuje záповěď mluvení. Vůbec je prý přípustný v ústavě jen hovor služební anebo při pracovním provozu nezbytně nutný.

V dílnách je až i 90 trestanců v jedné dílně pohromadě. A v každé dílně koná službu dílovedoucí – (zpravidla zřízenec soukromého podnikatele) – jen jediný neozbrojený dozorce. Přesvědčoval jsem se zastávkou přede dveřmi, že skutečně v dílnách všude panovalo ticho.

Byl jsem tím vším značně překvapen a ujistil mne ředitel, že se vůbec nevyskytl dosud případ, aby dozorce trestanci byl napaden. Snad to lze vysvětlit tím, že trestnice je určena jen pro tresty do 5 let, takže shromažďují se tu vlastně jen zloději a nepřijdou sem ani těžcí loupežníci nebo vrahové.

Viděl jsem tyto dílny: krejčovskou s 41 trestanci – dílna ta výjimečně pracuje pro stát zhotovujíc uniformy pro dozorce (civilní dílovedoucí je honorován ve smluvní, poměru 14 000 franků ročně), dále kartáčnickou dílnu s 98 trestanci (a zase jediný dozorce), jež pracuje různé kartáče výhradně pro vojsko. Dále byla dílna papírnická a tiskárenský s 37 trestanci, knihařská se 44 trestanci, výroba rákosového nábytku s 52 trestanci, dílna truhlářská se 60 trestanci atd.

Osvětlení je všude elektrické, ale topí se v kamnech, jenom nemocnice má ústřední topení.

Politické stranictví v nijaké formě do trestnice neproniká. Nemocnice má krásnou zahradu přístupnou z velké verandy nemocniční. Nemocných bylo v nemocnici 27. Nemocniční koupelna má vany, jinak jsou jen sprchy. Smluvní lékař přichází denně a rovněž duchovní (katolický, evangelický i židovský) jsou ustanoveni smluvně.

V disciplinárním oddělení je 22 disciplinárních cel hodně ztemnělých a vedle toho má ústav ve zvláštním disciplinárním sále („salle de discipline“) svůj zvláštní způsob trestu záležející v tom, že místnosti té asi 20 trestanců oddělených od vchodu ještě zvláštní úplnou mříží, musí celý den od rána do večera ve stanoveném tempu s rukama na zádech složenýma chodit a dozorce stojící před mříží povoluje jim jen občas krátký odpočinek. Je to prý trest velmi obávaný a velmi vysilující.

Všechny ložnice jsou v noci plně osvětleny. Trestanci mají právo na stížnosti u ředitele a proti ředitelovi u ministerstva.

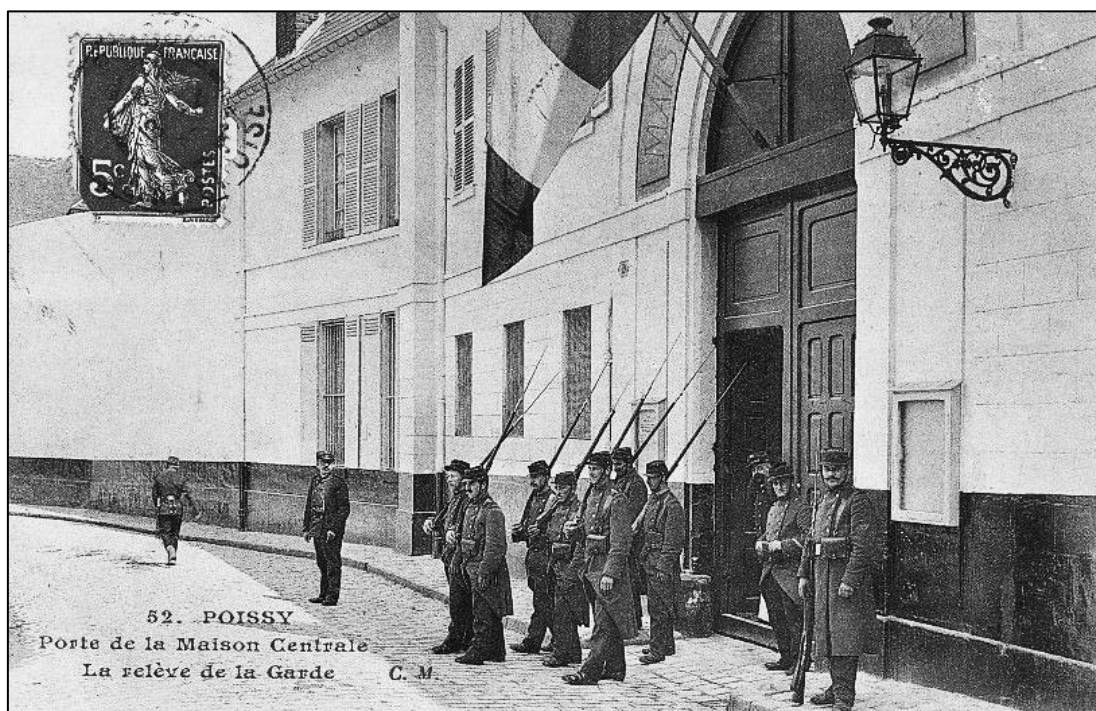
Podivuhodná disciplína zdá se, že je udržována spíše autoritou úřadu a předpisů než jen sankcí disciplinárních trestů. Autorita dozorců je u vězňů nepoměrně vyšší než u nás. Kaple je společná pro katolíky i evangelíky, ale slouží zároveň i za skladiště.

Ředitel mi dal brožurku o trestnici, v níž je zevrubně vyličená i historie ústavu i jeho organizace administrativní.

Personál záleží z jednoho ředitele, jednoho podředitele, tří kancelářských úředníků, 5 kancelářských dozorců, jednoho inspektora stráže, čtyř vrchních dozorců a jednoho sta dozorců.

Věznice v Poissy (foto: archiv autora)

Dozorci před branou do věznice (foto: archiv autora)

IV. Trestní kolonie ve Sv. Morici

(Colonie pénitenciaire de St. Maurici)

Ústav je vzdálen 3 hodiny jízdy vlakem od Paříže (za Orleansem) a je určen k polepšování chlapců ve věku od 16 do 21 let, kteří byli soudně pro trestné činy k polepšovací výchově odsouzeni. Jest tedy určení ústavu v podstatě úplně shodné s naším ústavem Komenského v Košicích.

Pobyt v ústavě je nejméně jednorocní, nejdéle však do dokonání 21. roku věku. Propouštění je buď definitivní, nebo na zkoušku a rozhoduje o tom na základě návrhu ředitelova ministerstva spravedlnosti, jež rozhoduje také o přijetí do ústavu.

Ústav byl zřízen roku 1887 adaptací zámku Napoleona III. V zámku jsou byty úřednictva. Další budovy byly přistavěny, jsou vhodné, obsažné a rozsáhlé. Ústav je obklopen zahradním parkem a bezprostředně s ním sousedí jeho hospodářské budovy, za nimiž hned souvisle leží ústavní pozemky. Ústav má celkem 460 ha půdy, z toho je 110 ha půdy zemědělské a 350 ha lesů.

Kolonie je výslovně jen hospodářsko-zemědělská a je zařízena pro 295 chovanců. V den mé návštěvy bylo jich 250.

Chovanci jsou zaměstnáni buď přímo zemědělskými pracemi (podle okolností propůjčují se za plat i okolním rolníkům), nebo v dílnách, jež pracují jen pro ústavní potřebu (kovářství, zámečnictví, truhlářství, kolářství, obuvnictví a sedlářství, natěračství, krejčovina apod.). Chovanci se mohou řemeslu vyučit, což je ve Francii mnohem snazší než u nás, poněvadž není tam tolik úřední ingerence a kontroly.

Chovanci vstávají v šest a půl ráno, pracují od 7 hodin do 11 hodin, pak je oběd a polední přestávka do půl jedné, načež se zase pracuje do 4 hodin. Od 5 do 7 hodin je každodenně pro všechny chovance vyučování ve škole ve čtyřech třídách, jež jsou rozlišeny podle stupně vzdělávání a inteligence. Ve čtvrtek místo školy (rovněž v neděli) jest ve shromažďovací místnosti, kde se všichni chovanci sejdou do lavic, od 5 hodin do 6 přednáška vzdělávací nebo zábavná po případě i se světlymi obrazy (ústav má projekční přístroj) a od 6 do 7, pak v tyto dva dny směřují chovanci číst knihy, jež se jim z ústavní knihovny půjčí. Ústavní knihovna má 1646 svazků a věnuje se každoročně prý přes 600 franků na její doplňování. Zajímavé je, že chovanci směřují číst jen ve shromažďovací místnosti, ježto jinak k dalšímu podržení se jim knihy nepůjčí. Polední přestávka po obědě je ponechána chovancům k volné zábavě hlavně na dvoře, resp. na dvorech, kde je i tělocvičné nářadí a různá hřiště, např. na kopanou. V den mé návštěvy v poledne konala domácí kapela (dechové nástroje a bubny) ohlušující promenádní koncert na jednom z nádvoří. Ve shromažďovacím sále je zařízeno i divadlo, v němž chovanci několikrát za rok hrají kusy, jež učitel s nimi nacvičí.

Konají tedy chovanci denně 8 hodin normální manuální práce buď v hospodářství, nebo dílnách a dvě hodiny se učí ve škole.

Jídla podávají se ve velké společné jídelně, kde se všichni chovanci současně shromáždí za dozoru několika dozorců. V létě se vstává v 5 hodin a chodí spát v 9 hodin, protože večere je až v 8 hodin večer.

Ložnice jsou zařízeny tak, že v jednotlivých sálech je po 30 – 40 kójích podobných jako máme v Mikulově, a je každý chovanec na noc od 8 hodin večer ve své kóji izolovaně uzavřen. Volných večerních hodin po večeři tedy vůbec není, nýbrž jde se hned po večeři spát. V každé ložnici podél podélné zdi je plechový žlab asi s 15 kohoutky – zde se chovanci ráno myjí.

Osvětlení je všude plynové, topení dřívím v krbech, jenom nemocnice má topení ústřední.

Strava chovanců záleží ráno v 6 ½ hodiny z polévky a 250 gr chleba; v 11 hodin dopoledne řídký příkrm (tříkráte týdně v něm i maso po 100 gr v uvařeném stavu) a 500 gramů chleba, ve 4 hodiny odpoledne 250 gramů chleba jako svačina a večer v sedm hodin řídký příkrm a vedle toho salát nebo ovoce – podle saisony. Mají tedy chovanci denně celý 1 kg chleba a denní náklad stravovací prý činí na každého chovance 5 – 6 franků.

Lázně jsou jen sprchové a v létě koupají se chovanci i v řece pod dozorem a konají se vycházky. Bez dozoru se chovanci nikdy ven nepouští. Ohradní zdi ústav nemá. Útěk je tedy technicky dosti snadný, do roka je prý průměrně asi 25 útěků. Zpravidla je ovšem uprchlík za několik dní dopaden, vrácen a potrestán.

Disciplinární tresty jsou: domluva, půst, tvrdé lože a arest, jenž může býti ztemněn. Tělesných trestů není. Chovanci nemají nijaké vlastní autonomie.

Dílňy řídí dozorcí odborníci jako dílovedoucí, hospodářství řídí a spravuje hospodářský úředník s vyšším vzděláním; je to vždy inženýr agronom. Kouření arciť není dovoleno, tak jako není dovoleno vůbec v žádné kategorii francouzských trestnic.

Nemocnice jest v samostatné budově, je hodně jednoduše zařízena, měla v den mé návštěvy 3 pacienty.

Pozemky se obdělávají výhradně pro ústavní potřebu (hlavně brambory, zelenina, obilí, řepa apod.). Ústav má 14 koní, 10 tažných volů, asi 60 krav na mléka, asi 70 vepřů a asi 200 ovcí. Pokud úroda nestačí pro ústavní potřebu, musí se plodiny dokupovati. Je-li úroda hodně pěkná a dobrý rok, bývá ústav někdy finančně soběstačný – jinak arci doplácí stát. Ústavní zaměstnanci smějí si kupovati z ústavu jen mléko, jinak nic.

Ústav má i vlastní cihelnu a jednoho dozorce zedníka, pod jehož vedením postavili chovanci už několik velmi slušných obytných domků v zaměstnanecké ústavní kolonii.

Personál záleží z jednoho ředitele (vždycky pedagog), 1 podředitele, 1 správce, 1 účetního, 4 učitelů, 1 hospodářského úředníka. 1 inspektora stráže a ze 43 dozorců úplně stejné kvalifikace jako v trestnicích.

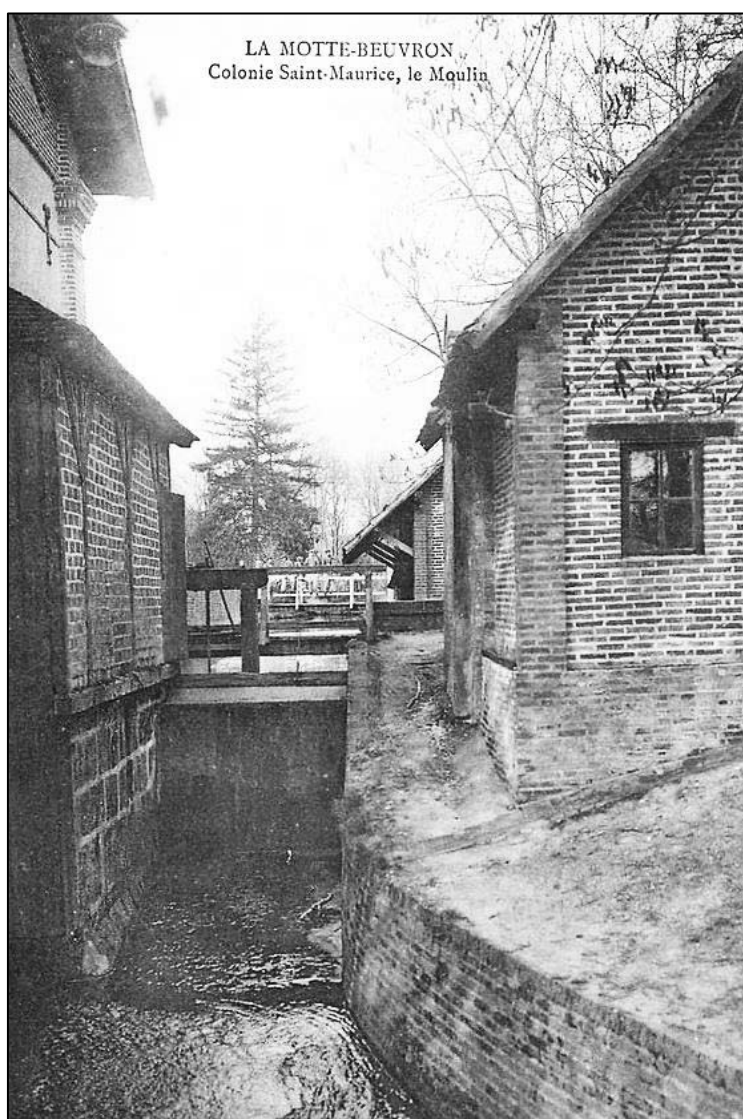
Kromě toho smluvně dochází lékař třikrát týdně, neboť v ústavní nemocnici jsou jen lehčí případy a rovněž smluvně docházejí duchovní správce katolický a evangelický, jednak vždy v neděli k výkonu bohoslužeb a kromě toho v týdnu k vyučování náboženství ve škole. O účasti chovanců na bohoslužbách i na vyučování náboženství rozhodnou jejich rodiče závazně pro celou dobu pobytu v ústavu.

Za práci dostávají chovanci jen nepatrnou odměnu – 30 centimů měsíčně, tj. sotva našich 50 haléřů.

Knihovna je umístěna ve velmi pěkné návštěvní místnosti, kde je i piano a květinová výzdoba a pamětní obraz se jmény asi 20 chovanců, kteří padli ve vojenské službě za světové války.

Propuštění chovanci vrací se buď k rodičům, nebo nastoupí do zaměstnání, jež jim dle potřeby ředitelství samo vyhledá. Do neurčita není nikdy nikdo propuštěn.

Výsledky výchovy jsou prý uspokojivé, ale není zařízena ani statistika, ani individuální evidence o osudu propuštěných chovanců; jen nahodile (příležitostnou korespondencí) se v jednotlivých případech zjistí, jak se jim po propuštění vede a zda se trvale polepšili.

Mlýn vězeňské kolonie Saint Maurice (foto: archiv autora)

Vězeňská kolonie Saint Maurice (foto: archiv autora)

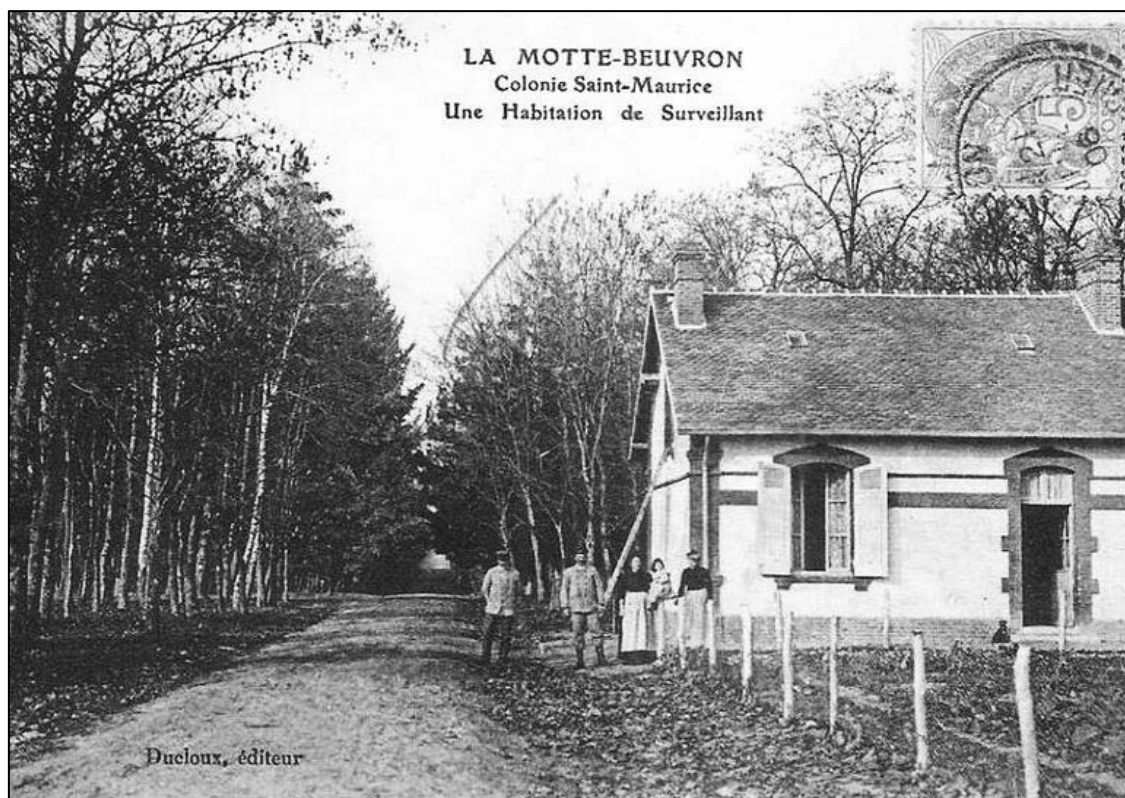
Defilé chovanců vězeňské kolonie (foto: archiv autora)

Chovanci vězeňské kolonie při zemědělských pracích (foto: archiv autora)

Chov dobytka ve vězeňské kolonii (foto: archiv autora)

Obydlí pro dozorce (foto: archiv autora)

Chovanci kolonie při odpočinku (foto: archiv autora)

Sklizeň brambor (foto: archiv autora)

Práce chovanců v dřevovýrobě (foto: archiv autora)

Všeobecné poznámky

Francouzské vězeňství, které bylo dříve podřízeno ministerstvu vnitra, je nyní podřízeno ministerstvu spravedlnosti. Velká péče se věnuje vězeňské hygieně, zejména tuberkulóze a nemocem pohlavním. Pro mladistvé trestance se zřizují zvláštní kolonie, buď zemědělské neb průmyslové a na zkoušku je i jedna kolonie rybářská.

V poslední době současné s úspornou redukcí soudů byl zrušen i značný počet vězení.

Se řemeslnými pracemi bývají podobné nesnáze jako u nás, tj. protesty živnostníků proti vězeňské konkurenci. Odpomoc hledá se hlavně tím, aby vězeňské řemeslné výrobky se neprodávaly levněji než obdobné výrobky civilních živnostníků.

Péče o propuštěné trestance je ponechána tak jako u nás spolkům, jež stát podporuje a prý ve velmi značném počtu případů se podaří opatřit pro propuštěné trestance potřebné zaměstnání.

Generální inspektor vězeňské služby francouzské Armand Mossé vydal roku 1926 obsažnou knihu „Les Prisons“, ve které podává zevrubný praktický výklad celé vězeňské organizace francouzské (nákladem E. D. Bocard, Paříž I, Rue de Medicis; cena 20 franků).

Použité prameny a literatura

Národní archiv Praha:

- f. SSNV, neuspořádáno.

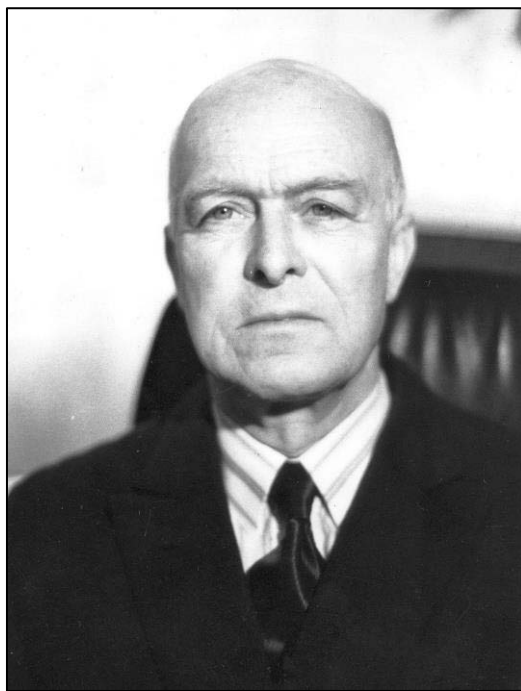
Jeroným LÁNY, *Kytička na hrob mého otce k 50. výročí jeho tragické smrti*, in: České vězeňství 2/1995, Praha 1995, s. 17.

První generální ředitel Vězeňské služby ČR

Vzpomínky na JUDr. Zdeňka Karabce, CSc.

Aleš Kýr

Centrální řízení vězeňství po 17. listopadu 1989 bylo po určitou dobu spojeno s provizorním obsazováním funkce náčelníka tehdejší správy SNV ČSR. Dne 5. ledna 1990 byl odvolán z funkce plk. RSDr. Jaroslav Konečný a řízením dočasně pověřen jeho ekonomický zástupce pplk. Ing. Vladimír Štembera, kterého dále vystřídal kpt. Ing. Ondřej Flaška. Porevoluční ministryně spravedlnosti JUDr. Dagmar Burešová jmenovala náčelníkem správy SNV až kolínského advokáta JUDr. Mirka Huleju. Ani toto rozhodnutí však nebylo definitivní pro oprávněnou stížnost na jeho působení ve vojenské justici v 50. letech. Teprve jmenování JUDr. Zdeňka Karabce, CSc. do funkce náčelníka správy SNV dne 1. července 1990 bylo zdařilé.

JUDr. Zdeněk Karabec, CSc. (foto: KDH)

Ve funkci náměstků se vystřídali: kpt. Ing. O. Flaška, pplk. Lubomír Klein, pplk. Jiří Abrahám a JUDr. Milan Hulík, pražský advokát, který v minulosti obhájoval některé trestně stíhané disidenty. Později jej nahradil pplk. PaedDr. Jiří Malý, porevoluční ředitel Vazební věznice Brno. Běžnou administrativní činnost pro ředitele vykonávala Jindřiška Kvačková a podle potřeby ji zastupovala Alena Kafková, která byla sekretářkou náměstka. Mezi nejbližší podřízené patřil i osobní řidič František Müller, který tragicky zahynul a jeho nástupce Jiří Fořt.

JUDr. Karabce, dlouholetého odborného pracovníka Výzkumného ústavu kriminologického při Generální prokuratuře ČSSR, jsem poznal již ve druhé polovině

70. let na konferenci, kterou v Liblicích u Mělníka pořádala sekce sociální patologie Československé sociologické společnosti. Později jsem se s ním setkával i na dalších konferencích s kriminologickou problematikou. V době, kdy jsem již pracoval ve vězeňství, zaujala mne studie pod názvem „*Kriminologické a penologické aspekty u odsouzených žen*“, kterou zpracoval JUDr. Karabec spolu s doc. PhDr. Jiřím Čepelákem CSc., náčelníkem Výzkumného ústavu penologického SNV ČSR. JUDr. Karabec se i v této studii zabýval vyhodnocováním statistických údajů spojených s kriminalitou a interpretoval specifické údaje o odsouzených ženách. Na základě příznivého výsledku prověrky před občanskou komisí a lustrace na ministerstvu vnitra mne ustanovil do funkce ředitele sekretariátu, a to vzhledem k vysokoškolské kvalifikaci a zkušenostem ve vězeňství.

Po nástupu do funkce náčelníka správy SNV se velmi rychle seznamoval s dosavadním vězeňským systémem z hlediska platné legislativy, organizace i obsazením klíčových funkcí na správě i v útvech SNV. Kromě celé řady jiných povinností jsem se s ním zúčastňoval jednání komise pro vězeňství, zřízené při Výboru pro obranu a bezpečnost České národní rady (ČNR). Na těchto jednáních byly probírány aktuální i perspektivní úkoly českého vězeňství. Na základě nové legislativy a prováděcích norem ministerstva spravedlnosti v letech 1990-1991 podpořil dokončení prověrek odborné a morální způsobilosti vězeňského personálu a obnovu vězeňské duchovní služby. V souvislosti se zrušením trestu smrti v červnu 1990 usiloval o rychlé a náležité zavedení doživotního trestu odnětí svobody ve vybraných ústavech pro výkon trestu. V roce 1991 byly systemizované funkce náčelníků na správě a útvech SNV nahrazeny funkcemi ředitelů.

JUDr. Karabec ve funkci ředitele SNV ČR zodpovídal za přípravu nové koncepce českého vězeňství v duchu Evropských vězeňských pravidel a humanistických tradic českého vězeňství, založených zejména reformátorem F. J. Řezáčem ve druhé polovině 19. století. K řešení tohoto zásadního úkolu zřídil na správě SNV studijní a výzkumnou skupinu, vedenou PhDr. Karlem Netíkem, CSc. Ve zpracované koncepci s názvem „*Perspektivy vězeňské služby v České republice*“ byl především novým způsobem definován účel výkonu trestu. JUDr. Karabec zdůrazňoval, že „trest musí zůstat trestem“ ve smyslu újmy, způsobené odsouzenému výkonem trestu odnětí svobody podle zákona. Dále kladl důraz na humanizaci výkonu trestu respektováním lidské důstojnosti a práv odsouzených. Průběh reformy vězeňství spatřoval ve třech rovinách: v modernizaci vězeňských zařízení a jejich vybavení, dále ve vytvoření účinného systému zacházení s vězněnými osobami a profesním zkvalitnění vězeňského personálu.

Modernizace vězeňských zařízení a jejich vybavení od počátku narážela na nedostatek investičních prostředků a postupný nárůst vězňů po amnestii v lednu 1990. Rekonstrukce bývalých vojenských kasáren v Jiřicích a Kynšperku nad Ohří a provozních objektů v Odolově probíhala pomalu a nové ubytovací kapacity pro výkon trestu plně nepokrývaly úbytek, způsobený ztrátou vězeňských zařízení v Minkovicích, Mladé Boleslavi a Říčanech z majetkoprávních důvodů, dále v Libkovicích a Žacléři z důvodu postupující těžby uhlí. K vytvoření účinného

systému zacházení probíhala rozsáhlá příprava věcného návrhu zákona o Vězeňské službě a justiční stráží ČR, novely zákona o výkonu trestu odnětí svobody a nového zákona o výkonu vazby včetně prováděcích předpisů.

K vyrovnaní s totalitní minulostí a navázání na humanistické tradice českého vězeňství z přelomu 19. a 20. století JUDr. Karabec zřídil v roce 1992 při svém sekretariátu Kabinet dokumentace a historie a jeho vedení svěřil doc. RNDr. Janu Uhlíkovi, CSc., kterého doporučila Konfederace politických vězňů. K profesnímu zkvalitnění vězeňského personálu zřídil v téže roce Institut vzdělávání SNV ČR, dislokovaný ve Střední policejní škole v Brně, který dočasně řídil mjr. Ján Lazár, ale později jmenoval ředitelem Vladislava Vaňáka, bývalého poslance ČNR, který dříve aktivně působil v komisi pro vězeňství. Koncem roku 1992 u příležitosti Dne lidských práv (10. 12.) se zúčastnil odhalení pamětní desky k uctění památky politických vězňů z let 1948-1989 ve Věznici Praha Ruzyně. Pro zlepšení komunikace s církvemi při zajišťování duchovní služby pro obviněné a odsouzené v roce 1993 jmenoval evangelického faráře Mgr. Bohdana Pivoňku do funkce styčného pracovníka na generálním ředitelství.

JUDr. Karabec se též snažil o odstranění společenské izolace vězeňství, která v minulosti souvisela s přísným utajováním skutečností, týkajících se výkonu vazby a trestu a ponecháváním vězeňského personálu v anonymitě. Za tiskového mluvčího si zvolil Eduarda Vacka, bývalého poslance ČNR, který dříve předsedal komisi pro vězeňství a svěřil mu vedení oddělení pro styk s veřejností. Byly navázány kontakty s centrálními i regionálními sdělovacími prostředky, pořádány tiskové besedy a započalo vydávání odborného rezortního časopisu s názvem České vězeňství. Osobně se též zasloužil o navázání zahraničních kontaktů na úrovni vězeňských správ jednotlivých evropských států, USA a Kanady za účelem výměny poznatků a zkušeností, využitelných při reformě českého vězeňství. Zahraniční partneři ho respektovali pro znalost anglosaského trestního práva, mezinárodní přehled v oblasti kriminologie a ovládání anglického jazyka včetně odborné právní terminologie. Významnou oporou při zajišťování pobytu zahraničních delegací a přípravě zahraničních služebních cest se stal Otakar Michl, pracovník oddělení pro styk s veřejností. V souvislosti se zřízením Vězeňské služby ČR na základě zákona č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční stráží ČR se dne 1. ledna 1993 stal jejím prvním generálním ředitelem v hodnosti plukovníka.

Jeho působení vyvrcholilo v roce 1994 při prosazování požadavků citovaného zákona, který nově upravil postavení, působnost a úkoly českého vězeňství a dále při provádění opatření k plnění zák. č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby a zák. č. 294/1993 Sb., kterým byl novelizován zákon o výkonu trestu odnětí svobody. Podpořil podíl nestátních organizací na nápravě odsouzených ve výkonu trestu. Dne 7. ledna 1994 uzavřel Dohodu o duchovní službě s Mgr. Pavlem Smetanou za Ekumenickou radu církví a PhDr. Miloslavem Vlkem za Českou biskupskou konferenci. Počátkem roku podepsal kolektivní smlouvu s Janou Chrdlovou, předsedkyní rady předsedů základních organizací Odborového svazu pracovníků státních orgánů a organizací, zřízených ve VS ČR.

Další významnou Dohodu uzavřel dne 18. listopadu 1994 s Remigií Češíkovou, generální představenou Milosrdných sester Kongregace sv. Karla Boromejského. Předmětem této Dohody bylo sdružení finančních prostředků pro rekonstrukci objektu bývalého kláštera v Řepích ke zřízení ošetrovatelského ústavu s oddělením pro výkon trestu vybraných odsouzených žen. Tímto aktem byla obnovena spolupráce s Kongregací, která zanikla v důsledku politických změn po roce 1948 a zároveň vytvořeny podmínky k uplatnění progresivní formy výkonu trestu. Dne 16. prosince 1994 slavnostně otevřel stálou expozici s názvem „Zacházení s vězni na území ČR“. Byla koncipována z hlediska vývoje humanizace výkonu trestu odnětí svobody a instalována v prostorách Památníku ve Vazební věznici Praha Pankrác. Na základě jeho rozhodnutí měla být využívána k poučení z minulosti českého vězeňství, zejména pro nové příslušníky a zaměstnance VS ČR.

V průběhu roku 1994 uskutečnil první významné mezinárodní akce. Ve dnech 5. až 10. července konal se v Kroměříži mezinárodní seminář na téma „Vězeňský personál – získávání, výcvik a udržení“, který byl pořádán ve spolupráci s Dr. Jessem Maghanem, ředitelem Úřadu pro mezinárodní trestní právo (OICJ) ve Spojených státech a pod záštitou Kanceláře prezidenta ČR. Semináře se zúčastnili ředitelé odborů generálního ředitelství, ředitelé vazebních věznic a věznic a delegáti z USA, Kanady, Velké Británie, Německa, Rakouska, Slovenska, Maďarska, Polska, Lotyšska, Litvy a Estonska.

Na tento seminář navazovalo multilaterální setkání ředitelů vzdělávacích středisek pro vězeňský personál, které se uskutečnilo ve dnech 28. až 30. listopadu v Zotavovně VS ČR Pracov u Tábora. Setkání se zúčastnili ředitelé z Německa, Švýcarska, Polska, Slovenska, České republiky a dále dva zástupci oddělení pro právní záležitosti Rady Evropy (Björn Janson ze Švédska a Helmut Gonsa z Rakouska). JUDr. Karabec věnoval zvláštní pozornost delegátům Rady Evropy a vystoupení Bernharda Wydry ředitele vzdělávacího střediska z Bavorska. Právě zkušenosti z Bavorska se staly inspirací při utváření systému teoretické a praktické odborné přípravy v rámci Institutu vzdělávání VS ČR.

Dne 9. prosince 1994 se zúčastnil odhalení pamětní desky k uctění památky politických vězňů z let 1939-1989 ve Věznici Mírov. V březnu 1995 slavnostně otevřel za účasti sdělovacích prostředků rekonstruovanou bývalou okresní soudní věznici v Břeclavi jako pobočku Vazební věznice Brno pro příjem obviněných z okresů Břeclav, Hodonín a Uherské Hradiště.

Doprovázel jsem JUDr. Karabce při zahraničních služebních cestách na Slovensku, v Maďarsku, Německu, Kanadě a USA. Na Slovensku se konaly součinnostní porady, v Maďarsku nás zajímal systém léčebně výchovného zacházení s odsouzenými a v Německu činnost bavorského vzdělávacího střediska pro vězeňský personál. V Kanadě jsme navštívili vězeňská zařízení v provinciích Ontario a Quebec. Zde nás zaujalo centrální diagnostické středisko (Reception center), zaměstnávání odsouzených v rámci akciových společností s účastí státu (Corcan) a činnost komisí k zařazování do přechodného ústavu (Days parole) a udělování podmíněného propuštění (Full parole).

Při návštěvě USA jsme si prohlédli vězeňská zařízení ve státech New York, New Jersey, Pensylvánie a Connecticut. Měli jsme možnost poznat moderní stavebně technické a signálně zabezpečovací prvky, používané ve vězeňských zařízeních s různým stupněm ostrahy. Ve většině věznic nás překvapil nedostatečný přímý kontakt odsouzených s vězeňským personálem. Výjimkou byla nová věznice ve státě Connecticut, která byla vzorná z hlediska architektury, technického zabezpečení, vybavení i způsobu zacházení s odsouzenými.

Jako jeden z nejbližších podřízených JUDr. Karabce jsem měl možnost sledovat i jeho mimoslužební zájmy. Měl rád přírodu a sport, což dokázal spojovat ve volných chvílích. Víím, že jezdil na chatu u Davle, ale tam mne nikdy nepozval a možná, že málo koho. Byl vášnivým hráčem golfu a přitahovaly jej i významné společenské kontakty, které se při této hře nabízejí. S náměstkem PaedDr. Malým často hrával tenis Na Květnici a snad to byla i příležitost k neformálnímu rozhovoru, při kterém se vyřeší problémy snadněji, než na poradě vedení. Využíval pobytu ve služebních zotavovnách na Pracově u Tábora a Přední Labské v Krkonoších, kde měl stálou rezervaci k ubytování.

Věděl, že rád chodím po horách a po ukončení jedné z porad na Přední Labské se mne zeptal, zda mám s sebou vysoké boty. Šli jsme mlčky a teprve na Luční boudě při občerstvení prohodil několik vět o horské krajině a počasí. Příležitostně jsme horskou túru v Krkonoších několikrát zopakovali se stejným průběhem. Po poradě na Slovensku v blízkosti Vysokých Tater jsme zajeli do Starého Smokovce a s horským vůdcem se vydali zdolat Gerlachovský štít. Od Slezského domu jsme vystupovali Velickou dolinou ještě s řidičem Jiřím Fořtem, který si na poslední chvíli půjčil sportovní obuv a bundu. Čekalo nás 1000 metrů převýšení a pohyb po úzké římsce v Gerlachovském kotli, kudy jsme postupovali za sebou, navázání lanem jeden na druhého. JUDr. Karabecovi bylo tenkrát 62 let, ale šel statečně, i když jeho únava byla viditelná. Na vrcholu bylo naše úsilí odměněno jasným a povznášejícím výhledem do všech stran. Sestupovali jsme Batizovským žlabem a próbou, což je navazující kolmá stěna s upevněným lanem. Když jsme se konečně dostali na pevnou zem u Batizovského plesa, pronesl JUDr. Karabec: „*Byla to dobrá akce*“.

JUDr. Karabec po splnění svého poslání ve vězeňství od 25. dubna 1995 pokračoval v původním odborném zaměření na Institutu pro kriminologii a sociální prevenci Ministerstva spravedlnosti, kde se věnoval zejména problematice restorativní justice. Zemřel dne 25. května 2018 po krátké nemoci ve věku 86 let. Na otázku „jakým byl“ lze odpovědět ve více rovinách. Z každodenních služebních kontaktů mohu odvodit, že vždy postupoval cílevědomě, systematicky a důsledně. Neměl militantní sklony, ale uvědomoval si význam služebního poměru při zajišťování úkolů vězeňství a prosazoval zcivilnění správní služby na odpovídajících funkcích v přiměřeném rozsahu. Měl zájem na zvyšování kvalifikace vězeňského personálu a dbal na využívání vědeckých poznatků při zacházení s vězni. Snažil se o udržení korektních pracovních i osobních kontaktů se zahraničními představiteli vězeňských správ, zejména s funkcionáři Zboru väzenskej a justičnej stráže Slovenské republiky. K čerpání zahraničních zkušeností

západoevropských zemí, Kanady a USA přistupoval se zájmem, ale kriticky zvažoval vhodnost jejich aplikace na podmínky českého vězeňství. Nedával najevo své emoce, byl uzavřený a nenavazoval přátelské vztahy, alespoň tak nečinil v okruhu svého pracovního působení. Zakládal si na důstojném vystupování, byl odměřený, nedůvěřivý a jeho úsměv vzácný. Lze konstatovat, že využil příležitosti a se svými lidskými přednostmi i nedostatky byl tím správným mužem na svém místě. Patří mezi významné osobnosti nejen kriminologie a penologie, ale též českého vězeňství.

Prameny a literatura

GŘ VS ČR, odbor správní:

- Rozkaz ministra spravedlnosti č. 18/1990, o ověřování způsobilosti příslušníků SNV ČR k výkonu služby.

Kabinet dokumentace a historie VS ČR:

- *Evropská vězeňská pravidla*, Doporučení č. (R) 3, Strasbourg 1991.

Aleš KÝR, *Památník Pankrác*, příloha časopisu České vězeňství, č. 4/1999.

Aleš KÝR – Alena KAFKOVÁ, *Proměny odborné přípravy vězeňského personálu*, in: *Historická penologie* 2/2010, Praha 2010.

Koncepce rozvoje vězeňství, II. vydání, příloha časopisu ČV č. 1/1998.

České vězeňství č. 0/1992, 1/1993, 4/1994, 4 - 5/1995, 6/1995, 3/1996, 4/1996, 3 – 4/1998.

Zákon ČNR č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční stráží ČR.

Zákon č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby.

Zákon č. 294/1993 Sb., novela zákona č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody ve znění pozdějších změn a doplňků.

Fotografické přílohy

JUDr. Karabec při slavnostním otevření Památníku Pankrác (foto: KDK)

Podpis smlouvy s Kongregací Milosrdných sester sv. Karla Boromejského (foto: KDH)

Odhalení pamětní desky na Mírově (foto: KDH)

Otevření věznice v Břeclavi (foto: KDH)

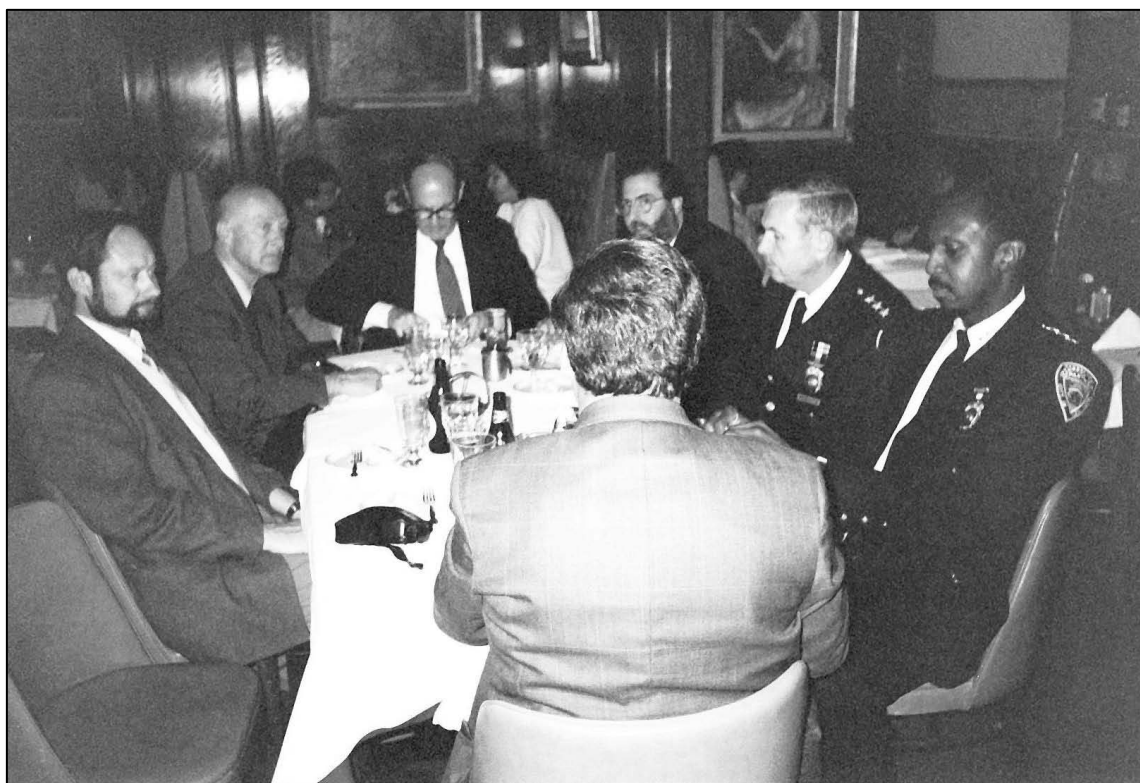
Na konferenci v Kroměříži v roce 1994 (foto: KDH)

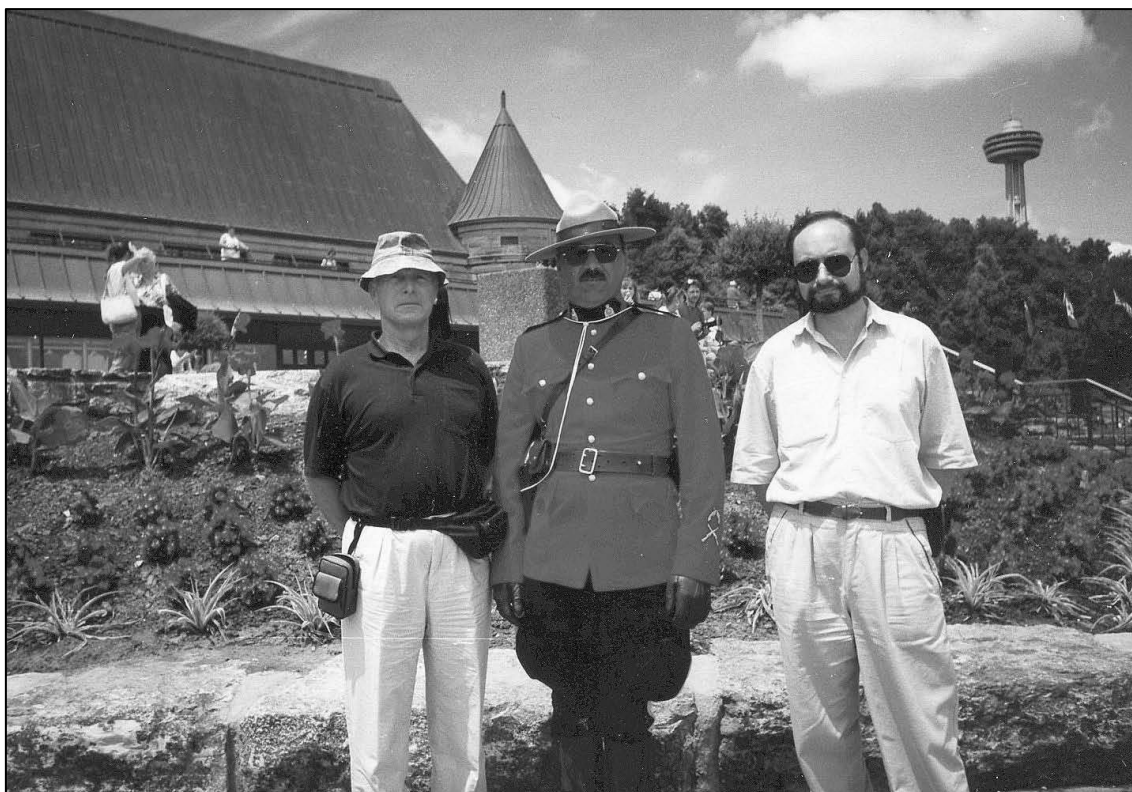
Návštěva na Slovensku (foto: KDH)

Škola pro vězeňský personál v Pilisszentkeresztu, Maďarsko (foto: KDH)

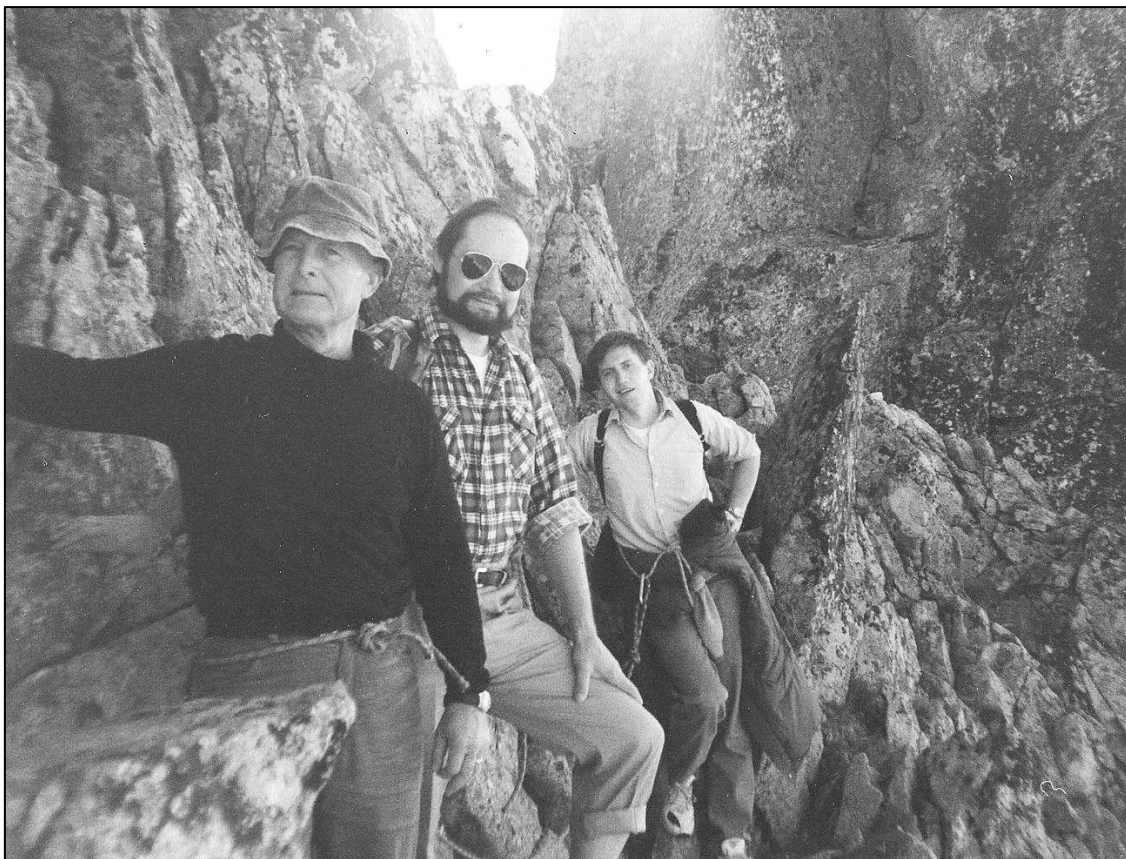
Na cestě po USA (foto: KDH)

U Niagarských vodopádů (foto: KDH)

Z cesty do Kanady (foto: KDH)

Výstup na Gerlachovský štít (foto: KDH)

Na vrcholu Gerlachovského štítu (foto: KDH)

Dosud vyšlá čísla časopisu jsou k dispozici na internetových stránkách:

<http://www.akademievs.cz/?m=6&s=7&typ=sub>
<http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/ke-stazeni-112/historicka-penologie-1224/>

Cela pařížské věznice de la Santé, akvarel z roku 1898